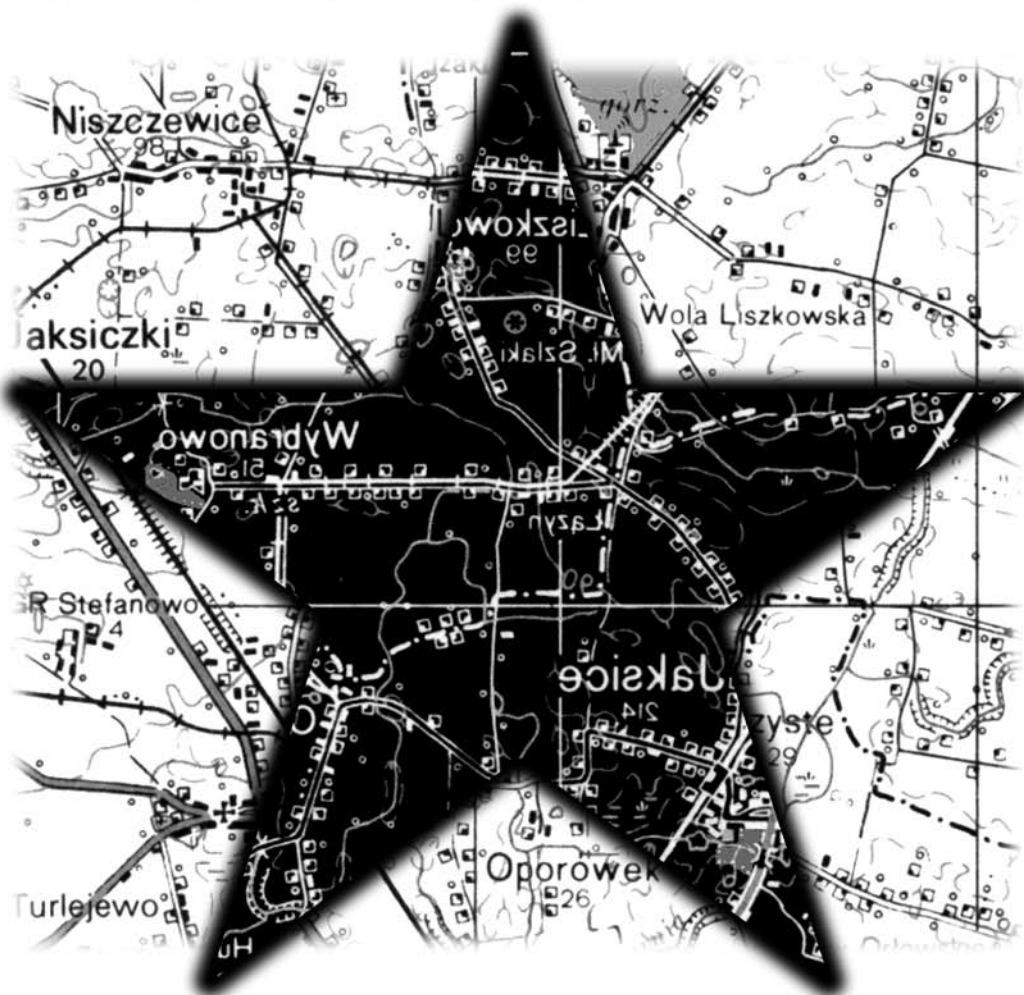

DODATEK MIESIĘCZNIKA **GEODETA**

HISTORIA

MAJ 2010 NR 5 (180) ISSN 1234-5202 NR INDEKSU 339059

W OKOWACH RADZIECKIEJ DOKTRYNY POLITYCZNEJ

**SŁUŻBA TOPOGRAFICZNA
WOJSKA POLSKIEGO
W LATACH 1945-90**

Sponsorzy dodatku HISTORIA

Wiodący dostawca zdjęć lotniczych
i skaningu laserowego w Polsce
www.mggpaero.com

Przedsiębiorstwo Miernictwa
Górniczego Sp. z o.o.
www.pmg.katowice.pl

InterTIM
www.intertim.pl

OPGK Olsztyn Sp. z o.o.
www.opgk.olsztyn.pl

M.P.G. Ltd

ŁÓDŹ-POLAND
M.P.G. Sp. z o.o.
www.mpg.lodz.pl

W OKOWACH RADZIECKIEJ DOKTRYNY POLITYCZNEJ

65. rocznica zakończenia II wojny światowej jest dobrą okazją do przedstawienia uwarunkowań, w jakich tworzona była Służba Topograficzna WP oraz w jakich wykonywała zadania do odzyskania przez Polskę w 1990 r. pełnej suwerenności. Tym artykułem nie mam zamiaru podważać ani umniejszać wysiłku włożonego przez polskich oficerów Służby Topograficznej WP podczas wykonywania pomiarów geodezyjnych i opracowań kartograficznych. Chcę natomiast wskazać fakty i okoliczności, jakie towarzyszyły powstawaniu tej służby, oraz to, kto naprawdę decydował o jej przemianach i wykonywanych pracach. Podejmowane w Służbie Topograficznej WP decyzje miały również istotny wpływ na zakres prac cywilnej służby geodezyjno-kartograficznej.

EUGENIUSZ SOBCZYŃSKI

Po zakończeniu II wojny światowej odtwarzanie stałej struktury organizacyjnej Służby Topograficznej WP i określanie dla niej zadań wynikało z wyjątkowo złożonej sytuacji politycznej naszego kraju. Polska poniosła ogromne straty ludzkie i materialne, ponadto znalazła się w strefie wpływów radzieckich. Mimo nabytków na zachodzie i północy, kraj został okrojony terytorialnie. O ile w przededniu wybuchu wojny powierzchnia Polski wynosiła ok. 389 tys. km², to po jej zakończeniu i ostatecznym wytyczeniu granic – nieco ponad 312 tys. km², była zatem o ok. 20 proc. mniejsza. Ziemie zachodnie i północne obejmowały 102 tys. km² i stanowiły ok. 1/3 obszaru nowej Polski. Nowe, mniejsze terytorium zostało przesunięte o około 100 kilometrów na zachód w stosunku do przedwojennego, na wschodzie granice zostały cofnięte o ok. 250 km. Zmianie uległa większość naszych granic państwowych (rys. obok). Te wielkości pokazują zakres prac geodezyjnych i kartograficznych stojących po zakończeniu wojny przed cywilną i wojskową służbą geodezyjno-kartograficzną.

Straty osobowe poniesione przez wojskową służbę geograficzną podczas II wojny światowej były szczególnie dotkliwe; zginęło w różnych okolicznościach 165 oficerów i pracowników cywilnych, w tym 70 zostało zamordo-

wanych w Katyniu i Charkowie. Były to procentowo największe straty osobowe ze wszystkich korpusów w Wojsku Polskim. Po wojnie z przyczyn politycznych do kraju nie powróciła znaczna liczba oficerów geografów z Polskiej Sił Zbrojnych na Zachodzie. Powracający albo nie byli powoływani do służby, albo wyznaczano ich na drugorzędne stanowiska. Nie było również kartograficznych materiałów źródłowych ani sprzętu geodezyjnego i kartograficznego. Nie istniała baza poligraficzna. Służba musiała przejąć wzorce i ustalenia radzieckie, które nie uwzględniały osiągnięć polskiej kartografii wojskowej okresu międzywojennego.

Okres lubelski Służby Topograficznej WP

Początki Służby Topograficznej WP wiążą się z utworzeniem przez Krajową Radę Narodową 21 lipca 1944 r. w Lublinie Naczelnego Dowództwa WP, a następnie powstaniem, na podstawie rozkazu Naczelnego Dowództwa WP nr 8 z 20 sierpnia 1944 r., Sztabu Głównego². Przy sztabie tym utworzono, jako jeden z pierwszych, 11-osobowy Oddział Topograficzny, który składał się z trzech referatów: topograficznego, zaopatrzenia w mapy, zaopatrzenia specjalistycznego oraz ze składnicy map (przemianowanej następnie na 68 Frontowy Skład Map). Teodor Naumienko³ tak wspomina ten okres: *31 lipca 1944 r., na drugi dzień po wejściu wojsk Armii Czerwonej do Radości ujawniłem się w dowództwie przebywających jednostek radzieckich. Następnie przekazano mi polecenie zameldowania się w Lublinie w Sztabie Głównym WP, dokąd przybyłem 15 sierpnia 1944 r. Po przyjeździe do Lublina zgłosiłem się do dowódcy AL gen. bryg. Franciszka Józwiaka, który poszedł ze mną do szefa Sztabu Głównego WP płk Mariana Spychalskiego, gdzie zostało ustalone, że będę w wojsku. Po zameldowaniu mnie Naczelnemu Dowódcy WP gen. broni Michałowi Roli-Żymierskiemu i krótkiej rozmowie, mianowano mnie szefem Oddziału Topograficznego WP w stopniu podpułkownika⁴.*

W okresie „lubelskim” kadra Oddziału Topograficznego przedstawiała się nastę-

pująco (w kolejności przydziału – z zaznaczeniem pracy w przedwojennym WIG i datą rozpoczęcia pracy w Oddziale):

- * ppłk Teodor Naumienko (prac. cyw. Wyd. Kartograficznego WIG – 4 VIII 1944 r.);
- * ppor. Mikołaj Krywol (prac. cyw. Wyd. Triangulacyjnego WIG – VIII 1944 r.);
- * ppor. Roman Kalita (zawód nieznan – VIII 1944 r.);
- * ppor. Stiepan Seliwanow (oficer z Armii Radzieckiej – 28 IX 1944 r.);
- * kpt. Bolesław Tuora (oficer zaw. Wyd. Topograficznego – 29 IX 1944 r.);
- * por. Stanisław Lewito (mierniczy spoza WIG – 2 X 1944 r.);
- * kpt. Marian Stańczak (prac. cyw. Wyd. Kartograficznego – 4 X 1944 r.);
- * por. Józef Sawicki (mierniczy spoza WIG – 9 X 1944 r.);
- * ppor. Stefan Józwicki (prac. cyw. Wyd. Kartograficznego – 30 X 1944 r.);
- * chor. Józef Maciąg (prac. cyw. Wyd. Kartograficznego – XI 1944 r.);
- * chor. Włodzimierz Oniszczyk (pracownik cywilny Wyd. Kartograficznego – XI 1944 r.);
- * mjr Włodzimierz Ziss (prac. cyw. Wyd. Kartograficznego – 2 XII 1944 r.).

Jedynym oficerem zawodowym w tym zespole był kpt. Bolesław Tuora, przedwojenny geograf WIG. Pozostali to głównie pracownicy cywilni WIG, koledzy Teodora Naumienki.

Pierwszym zadaniem Oddziału było zaopatrywanie w mapy Naczelnego Dowództwa WP, Sztabu Głównego i jednostek tyłów, a następnie 1 i 2 Armii WP. Wcześniej zaopatrywanie tych armii odbywało się ze składnic Armii Czerwonej, za pośrednictwem Oddziału Topograficznego I Frontu Białoruskiego. W komórkach topograficznych 1 Armii WP służyli przeważnie oficerowie radziecy, w 2 Armii WP – oficerowie polscy, bez odpowiedniego przygotowania⁵. Teodor Naumienko tak opisuje⁶ pierwsze miesiące funkcjonowania Oddziału Topograficznego: *Na przełomie sierpnia i września 1944 r. poleciałem samolotem do Moskwy z pismem Naczelnego Dowódcy WP, do szefa Sztabu Generalnego Armii Czerwonej marszałka Aleksandra Michajłowicza Wasilewskiego. Po doręczeniu*

tego pisma zostałem zawieszony do szefa Służby Topograficznej Armii Czerwonej generała Marka Karpowicza Kudriawcewa, który wezwał do siebie szefa Oddziału Zaopatrzenia Map Topograficznych i polecił nam uzgodnić obszary zaopatrzenia naszych sztabów i wojsk w mapy. Ustaliłmy pokrycie zapotrzebowania na całym kierunku przyszłego działania Wojska Polskiego, tzn. od Bugu aż poza Berlin. Na mocy uzgodnień Rosjanie przekazały Wojsku Polskiemu 7 wagonów map. Pierwsza składnica została zorganizowana w Lublinie w budynku szkoły przy ul. Głowackiego.

W tym samym czasie, kiedy Teodor Naumienko organizował Oddział Topograficzny, prof. Jan Piotrowski⁷ podjął działania związane z organizacją cywilnej służby geodezyjno-kartograficznej. Podobnie jak Naumienko skontaktował się z Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego (PKWN) w Lublinie, a w styczniu 1945 r., po uzyskaniu aprobaty PKWN, wspólnie z Mieczysławem Malesińskim, Władysławem Barańskim i prof. Edwardem Warchałowskim⁸ zaczął przygotowywać akty prawne niezbędne do funkcjonowania cywilnej służby. Najważniejszy z nich to dekret z 30 marca 1945 r. (załącznik 1), którym utworzony został Główny Urząd Pomiarów Kraju (GUPK), a także Państwowa Rada Miernicza oraz Geodezyjny Instytut Naukowo-Badawczy. Na czele GUPK stanął w marcu 1945 r. powołany przez Radę Ministrów prof. Jan Piotrowski, który pełnił te obowiązki do października 1948 r., będąc jednocześnie przewodniczącym Państwowej Rady Mierniczej⁹. Wybiegając w przyszłość, dodajmy, że kolejnym prezesem był prof. Edward Warchałowski (1948-51), następnie Jan Rabanowski (1951-56), działacz SD, a wcześniej oficer polityczny w 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. W tym czasie nastąpiła zmiana nazwy na Centralny Urząd Pomiarów Kraju (CUPK). W latach 1956-73 stanowisko prezesa piastował Borys Szmielew.

Na początku lutego 1945 r. Oddział Topograficzny wraz z całym Sztabem Głównym został przeniesiony z Lublina do Włoch pod Warszawę. Przejście na pokojową strukturę wojska i powołanie Wojskowego Instytutu Geograficznego wynikało z rozkazu Naczelnego Dowództwa WP nr 0141/org. z 7 czerwca 1945 r.¹⁰. W rozkazu tym czytamy: *Szef Oddziału Topograficznego Sztabu Głównego Wojska Polskiego do dnia 30 czerwca 1945 r. na bazie Oddziału Topograficznego utrzymującego się wg etatu Nr 02/401 Dowództwa Polowego Frontu sformuje Wojskowy Instytut Geograficzny wg etatu Nr 29/1 o skła-*

W tym samym czasie, kiedy Teodor Naumienko organizował Oddział Topograficzny, prof. Jan Piotrowski podjął działania związane z organizacją cywilnej służby geodezyjno-kartograficznej. Podobnie jak Naumienko skontaktował się z PKWN w Lublinie, a w styczniu 1945 r., po uzyskaniu aprobaty PKWN, wspólnie z Mieczysławem Malesińskim, Władysławem Barańskim i prof. Edwardem Warchałowskim zaczął przygotowywać akty prawne niezbędne do funkcjonowania cywilnej służby.

dzie osobowym 332 ludzi, który podporządkować Sztabowi Głównemu WP. Szef Wojskowego Instytutu Geograficznego zamelduje mi wykonanie przez Oddział Organizacyjno-Etatu Sztabu Głównego Wojska Polskiego do dnia 10 lipca 1945 r. Na stanowisko szefa Instytutu tym samym rozkazem powołano ppłk. Teodora Naumienkę.

Trudne powroty oficerów geografów do kraju

W czasie kiedy formowano WIG w Warszawie, w Wielkiej Brytanii stacjonowało szefostwo Służby Geograficznej PSZ na Zachodzie, WIG (w Edynburgu), szefostwo Służby Geograficznej 2 KP wraz z jednostkami geograficznymi (12 kompania geograficzna, 312 składnica map). Ponadto z obozów jenieckich na terenie Niemiec, Węgier i Rumunii zwolniono wielu oficerów geografów, w tym z AK, którzy trafili do obozów po upadku powstania warszawskiego. Szacuje się, że w 1946 r. na terenie Wielkiej Brytanii znajdowało się około 70 oficerów geografów o wysokich kwalifikacjach zawodowych (fot. 1). Znaczna ich część początkowo planowała powrót do kraju. Specjalna Misja Wojskowa pod przewodnictwem gen. Izydora Modelskiego, która 15 października 1945 r. wyjechała do Wielkiej Brytanii, prowadziła rozmowy z oficerami geografami, nakłaniając ich do powrotu. Miał taki zamiar płk Stefan Gąsiewicz¹¹ – szef Służby Geograficznej PSZ na Zachodzie. Kiedy jednak dowiedział się, że szefem WIG w Warszawie został ppłk Naumienko (kreślarz w przedwojennym WIG), a główne stanowiska zostały obsadzone przez byłych pracowników cywilnych Instytutu i oficerów Armii Czerwonej, zrezygnował z przyjazdu i odradzał to podległym oficerom¹².

Potwierdzenie tych faktów znajdujemy we wspomnieniach Jerzego Szumańskiego, szefa Służby Geograficznej AK¹³: *Przez dłuższy czas nie wiedzieliśmy, że Gąsiewicz gra na dwie strony. Na jednej z odpraw przyciśnięty przeze mnie do muru oświadczył „zbrodnię bym popełniał, gdybym namawiał kogokolwiek do powrotu do kraju” i tegoż samego dnia wieczorem przekonywał Duliana i Biernackiego, aby wracali z nim i że zapewniam im wielkie kariery i że czeka tylko na odpowiedź z Warszawy, że zatwierdzą go jako szefa WIG. Wyszło na jaw, że był w stałym kontakcie z Ambasadą Warszawską i wybierał się jechać z Paszkiewiczem i Modelskim, nie pojechał, bo szefem został Naumienko. Myśląc o przyszłej karierze u komunistów, Gąsiewicz w 1945 r. przekazał Ambasadzie Warszawskiej dokładny spis wszystkich oficerów, całego nasze-*

1. Oficerowie geografowie z PSZ na Zachodzie (w środku grupy w czapce rogatywce płk Stefan Gąsiewicz – szef Służby Geograficznej PSZ na Zachodzie, trzeci z lewej szef WIG w Edynburgu ppłk Wiktor Plesner), Edynburg, 1945 r.

go majątku i dorobku w Szkocji, a więc oryginały wszystkich naszych prac, wykazy ze składnic map oraz kilkadziesiąt nowych teodolitów i kilkadziesiąt niwelatorów oraz wiele przyrządów, które znalazł w Niemczech mjr Grzębski¹⁴. Wszystko to (wagi kilkunastu ton) pod naciskiem władz angielskich zostało oddane w roku 1948 lub 1949 komunistom w Ambasadzie Warszawskiej w Londynie.

Generał Władysław Anders też odradzał oficerom powrót do kraju, a w swoich wspomnieniach¹⁵ tak pisze o tym okresie: *Jeżeli chodzi o samą Polskę, to mimo osiągnięcia przez sojuszników pełnego zwycięstwa, znajduje się ona w niewoli o wiele gorszej niż za czasów okupacji niemieckiej. Prawie codziennie dochodzą do nas dokładne wiadomości od Polaków, którym udało się wydostać*

z Polski. Potwierdzają one jak maltretowany jest naród polski i jak okupant ogalaca nasz kraj.

Mimo tych niesprzyjających okoliczności w 1947 r. powróciło do kraju wielu wspaniałych specjalistów geografów: płk Tadeusz Zieleniewski, ppłk Tadeusz Herfurt, mjr Franciszek Biernacki, mjr Paweł Duljan, mjr Józef Borysowski, mjr Felicjan Serafin, mjr Stanisław Bański, kpt. Władysław Sokal, kpt. Józef Słomczyński, kpt. Zygmunt Herman¹⁶, kpt. Feliks Gąsiewicz. Niestety, mimo olbrzymich braków kadrowych w organizującym się WIG nie zostali oni przyjęci do służby wojskowej z przyczyn politycznych¹⁷. Niektórzy (mjr Paweł Duljan, mjr Józef Borysowski¹⁸ i mjr Felicjan Serafin) pracowali w cywilnej służbie jako zwykli geodeci, chwalebnie zapisując się

2. Oficerowie geografowie Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie podczas spotkania z oficerami brytyjskimi, Wielka Brytania, 1957 r.

3. Oficerowie i pracownicy powojennego WIG podczas spotkania w Zalesiu u ppłk. L. Lejmana, 1947 r.

przy zakładaniu państwowej sieci geodezyjnej. Otrzymali nawet Nagrodę Ministra Budownictwa za projekt przenośnych składanych wież triangulacyjnych. Mjr Paweł Duljan został kierownikiem obserwatorium astronomiczno-geodezyjnego w Borowej Górze. Płk Tadeusz Zieleniewski¹⁹, przedwojenny szef WIG, zatrudnił się w Geodezyjnym Instytucie Naukowo-Badawczym, a następnie od 1953 r. rozpoczął pracę naukową na Politechnice Warszawskiej. Mjr Franciszek Biernacki ukończył w 1948 r. studia na Politechnice Warszawskiej na Wydziale Geodezyjnym, a następnie – już w maju 1949 r. – jako pierwszy uzyskał stopień naukowy doktora nauk technicznych w zakresie kartografii (do 1977 r. był pracownikiem naukowym – profesorem na PW).

Szef Służby Geograficznej AK ppłk Mieczysław Szumański, w obawie przed aresztowaniem, potajemnie wyjechał do Francji, gdzie do emerytury pracował w Narodowym Instytucie Geograficznym (IGN). Kilku oficerów, którzy powrócili w 1947 r. z Wielkiej Brytanii (ppłk Antoni Zawadzki, mjr Tadeusz Bukład²⁰, kpt. Bazyli Dowhyluk, kpt. Bronisław Dzikiewicz), przyjęto do służby, niestety, na bardzo krótko (z wyjątkiem kpt. B. Dzikiewicza²¹ wszyscy zostali zwolnieni z wojska w 1951 r.). Oficerowie, którzy po zakończeniu wojny zostali w Wielkiej Brytanii, po rozwiązaniu Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie pracowali do połowy lat 50. dla brytyjskiej wojskowej i cywilnej służby geograficznej. Odbyli również przeszkolenie na rocznym kursie w Szkole Mierniczej w Kinross, gdzie przygotowywano ich do pracy w sektorze cywilnym. Później pra-

cowali jako geodeci i kartografowie m.in. w Afryce i Australii.

Odbudowa Wojskowego Instytutu Geograficznego

Powojenny Instytut formowano w dwóch miejscach: we Włochach pod Warszawą na bazie Oddziału Topograficznego Sztabu Głównego WP i w Warszawie w Al. Jeruzolimskich 97, w przedwojennej siedzibie WIG. Jako pierwsi służbę rozpoczęli byli oficerowie z Oddziału Topograficznego. Do organizującego się instytutu zostali skierowani przez Departament Personalny MON: mjr Stanisław Burzyński (oficer Armii Radzieckiej), kapitanowie: Kazimierz Engwert, Adam Kawecki; porucznicy: Stanisław Krajewski, Henryk Ignaczewski; podporucznicy: Antoni Kozłowski, Feliks Dabioch, Marian Perchał, Kazimierz Kaczanowski i Władysław Raczyński (fot. 3). Niezależnie od tego, po zakończeniu działań wojennych do budynku WIG w Warszawie zaczęli zgłaszać się dawni pracownicy cywilni, a wśród nich: Stanisław Drygasiewicz²², Roman Kopeć, Mieczysław Sitkiewicz, Norbert Ziemiński, Czesław Śmieciński i Stanisław Strzyżewski.

Podczas powstania warszawskiego obiekt ten, podobnie jak większość budynków stolicy, uległ dużemu zniszczeniu i dewastacji. Tu przez kilka dni bronili się powstańcy ze zgrupowania *Chrobry II*. Po klęsce powstania parter i pierwsze piętro zostały kompletnie wypalone. Niemcy już w lipcu 1944 r. wywieźli z budynku m.in. 4 maszyny offsetowe dwukolorowe, maszynę jednokolorową, maszynę wklęsłodrukową, 2 maszyny typograficzne płaskie, 5 pras przedrukowych i 2 aparaty fotoreprodukcyjne²³. Gene-

rał Naumienko tak zapamiętał²⁴ pierwsze dni po wkroczeniu wojsk do Warszawy: *19 stycznia 1945 r. odbywała się w Al. Jeruzolimskich defilada Wojska Polskiego*²⁵. *Przed rozpoczęciem defilady zwróciłem się do Naczelnego Dowódcy z prośbą o zezwolenie zajęcia i zabezpieczenia przez Oddział Topograficzny Sztabu Głównego gmachu byłego WIG na potrzeby Służby Topograficznej. Zezwolenie takie otrzymałem w obecności szefa Sztabu Głównego WP gen. dywizji Władysława Korczyca. Gmach był już prawie strzeżony. Od pierwszego dnia przychodzili tu byli pracownicy WIG. Było to typowe w ówczesnych warunkach zburzonej Warszawy, że dążyli Warszawiacy do ocalenia tego, co zostało zarówno z ich domów jak i z miejsc ich pracy. Ludziom tym trzeba było jednak zapewnić jakieś choćby minimalne warunki życia. W ciągu następnych paru dni uzyskałem od Naczelnego Dowódcy zgodę na pobieranie suchego prowiantu dla 30 osób – jako ekipy porządkowej gmachu WIG. Zresztą głównym ich zadaniem w tym czasie było porządkowanie i zabezpieczenie wszelkich pozostawionych materiałów mogących się przydać w odbudowie Służby Topograficznej. Zgodnie z tym założeniem całą resztę zgłaszających się do pracy wpisywano na listę, aby zatrudnić ich po otrzymaniu etatu dla Wojskowego Instytutu Geograficznego Sztabu Głównego.*

W 1946 r. przeprowadzono gruntowny remont całego budynku. Z braku mieszkań w Warszawie wielu wojskowych i cywilnych pracowników mieszkało w pomieszczeniach gmachu WIG aż do 1949 r. Początkowo mieściły się tam również Centralna Biblioteka Wojskowa oraz Redakcja Czasopism Wojskowych.

W drugiej połowie 1945 r. Departament Personalny MON skierował do WIG kolejnych oficerów, m.in. majorów: Józefa Fr. Rychlewskiego (miejsce pobytu podczas okupacji – Węgry), Stanisława Czarneckiego (Rumunia); kapitanów: Lucjana Lejmana (kraj), Franciszka Nowickiego (kraj), Alfonsa Stryszka (Niemcy, Murnau), Jakuba Kuligowskiego (Niemcy, Woldenberg), Bronisława Ślupecańskiego (Niemcy, Murnau), Józefa Jana Szeffera (Niemcy, Woldenberg). Byli to przedwojenni oficerowie geografowie, wysokiej klasy specjaliści z dziedziny geodezji i kartografii. Ponadto z innych instytucji do WIG przydzielono oficerów o kwalifikacjach zbliżonych do geograficznych – kapitanów: Józefa Chabrosa i Bolesława Gawrysia. Instytut składał się wówczas z wydziałów: Topograficznego (którym kierował mjr Bolesław Tura), Kartograficznego (mjr Witold Ziss), Graficznego (kpt. Lucjan Lejman – fot. 4), Gospodarczego (mjr Waclaw Dobrzyński) i Centralnej Składnicy Map (ppor. Michał Krywol).

W strukturze tej brakowało wydziału triangulacyjnego, chociaż w rozkazie organizacyjnym powołującym WIG jako jedno z głównych zadań określono prowadzenie pomiarów geodezyjnych do celów wojskowych. Wynikało to prawdopodobnie z braku odpowiednio wykwalifikowanych oficerów, a ponadto niejasnej sytuacji, która miała miejsce po wydaniu 30 marca 1945 r. przez Krajową Radę Narodową dekretu *o pomiarach kraju i organizacji miernictwa*²⁶. Dekret wprowadził centralizację wszelkich prac pomiarowych i urzędowych opracowań kartograficznych (należały one do kompetencji GUPK). Nie było w nim mowy o mapach dla potrzeb wojska i obronności kraju. Prawdopodobnie dlatego z inicjatywy płk. Teodora Naumienki w gmachu WIG zorganizowano w dniach 30 czerwca i 1 lipca 1945 r. Ogólnopolski Zjazd Geografów, Geodetów i Geologów. Uczestniczyli w nim wybitni specjaliści, m.in.: prof. Eugeniusz Romer, prof. Edward Warchałowski, prof. Jerzy Loth, prof. Bolesław Olszewicz, prof. Jan Samsonowicz, dr Stanisław Pietkiewicz, a także oficerowie WIG. Obradom przewodniczył prof. Romer.

W wyniku dyskusji ustalono, że Główny Urząd Pomiarów Kraju przejmie całą odpowiedzialność za prowadzenie pomiarów podstawowych, opracowanie jednolitej mapy gospodarczej kraju i prowadzenie katastru gruntowego. Wojskowy Instytut Geograficzny zajmie się wykonaniem map topograficznych i specjalnych na obszar Polski do celów obronności. W uchwale zjazdu proponowano

4. Ppłk Lucjan Lejman, szef Wydziału Graficznego WIG w latach 1946–48, zdjęcie z 1926 r.

wprowadzenie stosownych zmian w wydanym wcześniej dekrete, a także, aby wykonywaniem zdjęć lotniczych zajmowało się wojsko, natomiast ich opracowaniem GUPK. W związku z przesunięciem granic zaproponowano również stworzenie przy GUPK komórki zajmującej się nazewnictwem geograficznym. Uchwały zjazdu dały początek decentralizacji opracowań kartograficznych, służba cywilna miała tworzyć mapy gospodarcze kraju, WIG – mapy wojskowe. Ówczesny dyrektor Biura Administracji Miernictwa GUPK Władysław Barański w artykule zamieszczonym w pierwszym powojennym numerze „Przeglądu Geodezyjnego”²⁷ jednoznacznie wskazał na odrębność wojskowej geodezji i kartografii, pisząc: *Wojskowa służba topograficzna, której zadaniem jest nie tylko opracowanie i produkcja map dla celów obrony narodowej, ale również organizowanie służby pomiarowej dla potrzeb poszczególnych rodzajów broni, jest rzeczą specjalną, odrębną, zamkniętą samą w sobie. Płaszczyznę styczną prac wojskowej służby topograficznej i prac Głównego Urzędu Pomiarów Kraju jest, podobnie jak w pomiarach stosowanych podstawowa sieć punktów geodezyjnych. Również mapa*

gospodarcza Kraju może być wykorzystana do prac kartograficznych wojskowej służby topograficznej. Dlatego też w zarządzie centralnym powołana zostaje specjalna komórka, której zadaniem będzie koordynowanie prac wojskowej służby topograficznej i Głównego Urzędu Pomiarów Kraju na odcinku pomiarów podstawowych i kartografii. Sugestia, że wojsko będzie mogło wykorzystywać w opracowaniach kartograficznych mapę gospodarczą Kraju, okazała się nietrafna. To Służba Topograficzna WP przez kilkadziesiąt lat określała kierunki podejmowanych przez GUPK prac.

Szczupły zespół oficerów i pracowników WIG oraz brak wyposażenia technicznego uniemożliwiały rozwijanie szerszej działalności ukierunkowanej na zaspokajanie potrzeb wojsk w mapy topograficzne oraz znacznie ograniczały wykonywanie prac kartograficznych. W tym okresie wojsko korzystało głównie z map wydań radzieckich i niemieckich różnych skal, często wykonywanych jeszcze podczas wojny.

Na początku maja 1945 r. na poszukiwanie sprzętu poligraficznego i geodezyjnego udała się do Berlina ekipa reindykacyjna z formującego się WIG. Na jej czele stał ppłk Teodor Naumienko, a w składzie znaleźli się: kpt. Marian Stańczak, por. Stefan Seliwan (Rosjanin), mjr Lucjan Lejman, sierżant Józef Maciąg, Stanisław Drygasiewicz, Stanisław Strzyżewski. Ppłk Naumienko uzyskał zgodę od pełnomocnika rządu ZSRR Saburowa na wywiezienie z Berlina maszyn i innego sprzętu poligraficznego. Odzyskano dwie drukarnie, nie były to jednak maszyny do wielkiej produkcji kartograficznej. Przy demontażu i przygotowaniu do przewozu tych urządzeń pracowała w Berlinie przez wiele miesięcy stała ekipa WIG. Niezależnie od tego kartograf por. Władysław Raczyński otrzymał zadanie dalszego poszukiwania polskich maszyn i materiałów kartograficznych. Poszukiwania objęły Lipsk, Erfurt, Gothę i Delitzsch, a więc również strefę zajęta wówczas przez armię amerykańską. Wiele urządzeń sprowadzono głównie z Delitzsch koło Lipska, gdzie znaleziono maszyny wywiezione

W grudniu 1946 r. uchwałą prezydium KRN wielu oficerów i pracowników cywilnych WIG, w tym także przedwojennych, wyróżniono za walkę z faszyzmem i odbudowę Polski najwyższymi odznaczeniami państwowymi (Orderem Krzyża Grunwaldu, Orderem Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych). W 1946 r. nikt nie przypuszczał, że za niespełna dwa lata wielu z tych odznaczonych będzie aresztowanych i przetrzymywanych w więzieniach.

5. Oficerowie podczas zajęć w terenie (wśród stojących: drugi z lewej kpt. B. Dzikiewicz, następny ppłk T. Naumienko), 1947 r.

z WIG²⁸. Transporty z Berlina nadchodziły do Warszawy do października 1945 r., z Delitzsch – dopiero w 1946 r. Maszyny były często zdekompletowane, ich remont i montaż wymagał zatem znacznego nakładu sił i umiejętności. Zajmował się tym w Warszawie przedwojenny drukarz Zbigniew Dejnert.

W lipcu 1945 r. zmieniła się organizacja instytucji centralnych Wojska Polskiego. W miejsce dotychczasowego Sztabu Głównego powołano Sztab Generalny WP²⁹. Wojskowy Instytut Geograficzny 24 sierpnia 1945 r. został przeformowany na tzw. etat pokojowy. Nowa organizacja nie różniła się w zasadzie od poprzedniej, zamieniono jedynie część etatów wojskowych na cywilne. Ogółem przewidywano zatrudnienie 118 żołnierzy i 197 pracowników cywilnych. Faktycznie stan osobowy WIG w sierpniu 1945 r. był znacznie skromniejszy i wynosił 128 osób, w tym 47 oficerów, 8 podoficerów, 21 szeregowych i 52 pracowników cywilnych.

W grudniu tego roku zatrudnienie wzrosło do 207 osób (61 oficerów, 10 podoficerów, 33 szeregowych i 103 pracowników cywilnych), nadal jednak występowały duże braki etatowe.

Ze względu na ogrom zadań stojących przed wojskową służbą geograficzną, wynikającą z konieczności wytyczania w terenie granicy polsko-radzieckiej, w sierpniu 1946 r. rozszerzono strukturę i organizację WIG (etat nr 29/2) o wydziały pomiarów geodezyjnych i fotogrametrycznych³⁰.

W grudniu 1946 r. uchwałą prezydium KRN wielu oficerów i pracowników cywilnych WIG, w tym także przedwojennych, wyróżniono za walkę z faszyzmem i odbudowę Polski najwyższymi odznaczeniami państwowymi (Orderem Krzyża Grunwaldu, Orderem Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych). Pośmiertnie odznaczono też kilku słuchaczy kursu kartograficznego (zorganizowanego w Kriegskarten- und Vermessungsamt)

– żołnierzy AK rozstrzelanych przez Niemców 28 stycznia 1944 r. na rogu Al. Jerozolimskich i Marszałkowskiej. W 1946 r. nikt nie przypuszczał, że za niespełna dwa lata wielu z tych odznaczonych będzie aresztowanych i przetrzymywanych w więzieniach.

Kolejną zmianę etatu wprowadzono w kwietniu 1947 r.; w skład WIG wchodziły wówczas:

- * Kierownictwo – szef instytutu płk Teodor Naumienko, zastępca szefa ds. technicznych ppłk Bolesław Tuora, zastępca szefa ds. politycznych mjr Jerzy Turczyk;
- * Wydział Pomiarów Geodezyjnych – szef mjr Bronisław Dzikiewicz;
- * Wydział Topograficzny – szef mjr Kazimierz Engwert;
- * Wydział Fotogrametryczny – szef ppłk Stanisław Burzyński (oficer AR);
- * Wydział Kartograficzny – szef ppłk Witold Ziss;
- * Wydział Graficzny – szef ppłk Lucjan Lejman;
- * Centralna Składnica Map – szef kpt. Mikołaj Krywoł;
- * Biuro Wojskowe przy GUPK – mjr Józef Chabros.

Struktura ta była bardzo zbliżona do przedwojennej, scentralizowana i nastawiona na opracowanie map i wykonywanie podstawowych pomiarów; umożliwiała maksymalne wykorzystanie potencjału ludzkiego. Kilku przedwojennych oficerów gwarantowało profesjonalne podejście do realizowanych prac (fot. 5).

W tym samym roku, wzorując się na przedwojennych doświadczeniach, z uwagi na szczupłość kadr powołano Oficerską Szkołę Służby Geograficznej (fot. 6). Przyjęto do niej 30 oficerów, był to jedyny wówczas przypadek przyjmowania oficerów do szkoły oficerskiej. Na pierwszego

6. Oficerowie, absolwenci oficerskiej Szkoły Służby Geograficznej z 1949 r., wspólnie z wykładowcami i kierownictwem Zarządu Topograficznego Szt. Gen. WP na pierwszym zjeździe w 1957 r.

komendanta tej szkoły wyznaczono oficera Armii Radzieckiej mjr. Edwarda Buśkiewicza³¹ (fot. 7)

Aresztowania i likwidacja WIG

Rozwój służby, wzorowany na doświadczeniach międzywojennych, został przerwany w połowie 1948 r., kiedy to aresztowano wielu oficerów i pracowników cywilnych WIG w związku ze sprawą rzekomego „wykrycia” w wojsku zwolenników tzw. odchylenia nacjonalistyczno-prawicowego. Byli wśród nich m.in.: szef WIG płk Teodor Naumienko (aresztowany 15 X 1948), mjr Kazimierz Engwert (fot. 8), kpt. Józef Maciąg³² (13 X 1948), kpt. Henryk Ignaczewski³³ (7 IV 1948), kpt. Władysław Raczyński³⁴, Stanisław Drygasiewicz, Czesław Śmieciński³⁵ i Zbigniew Dejnert³⁶. Aresztowanie płk. T. Naumienki miało bezpośredni związek ze sprawą płk. Mariana Spychalskiego³⁷. W dokumentach personalnych istnieje wiadomość, że został aresztowany przez Informację WP i przekazany do dyspozycji Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na polecenie części Biura Politycznego PPR³⁸.

Oprócz aresztowań Informacja Wojskowa prowadziła liczne przesłuchania pozostałych oficerów i pracowników cywilnych. Pozbywano się ze służby przedwojennych oficerów lub przenoszono ich na niższe, podrzędne stanowiska. W grudniu 1948 r. zostaje zwolniony ze stanowiska szefa Wydziału Graficznego ppłk Lucjan Lejman, wybitny specjalista w zakresie kartografii i reprodukcji kartograficznej, uznany artysta malarz; w latach 1927-36 szef Zakładu Reprodukcyjnego WIG (między innymi dzięki niemu przedwojenne mapy odznaczają się tak wspaniałym drukiem). O nastrojach, jakie wówczas panowały w wojsku, najlepiej świadczą zapisy we wniosku o zwolnienie ppłk. Lejmana ze służby wojskowej³⁹: *nieprzychylny stosunek do partii Robotniczej, mentalność nacjonalisty. Był przedwojennym oficerem zawodowym pracującym w WIG. Wśród pracowników cywilnych ma wielu swoich przedwojennych współpracowników i wychowanków, z którymi powiązany jest zażyłością i przyjaźnią. Oddziaływuje na nich w sposób destrukcyjny (złe ustosunkowanie się do pracy i władz WIG). Dowodem tego jest buntowanie pracownika cywilnego Pipiórskiego, szykany wobec sekretarza PPR Kozyrskiego. Jest to pacholek Piłsudskiego, obecny wróg ustroju Demokracji Ludowej i Związku Radzieckiego, w pracy swej nie współpracuje z oficerami Odrodzonego Wojska Polskiego.*

13 listopada 1947 r. po aresztowaniach w Instytucie odbyła się narada „nowego”

7. Mjr Edward Buśkiewicz, oficer Armii Radzieckiej, komendant Oficerskiej Szkoły Służby Geograficznej, 1947 r.

8. Ppłk K. Engwert, przedwojenny oficer geograf, po wojnie szef Wydziału Topograficznego WIG, aresztowany w 1948 r., zwolniony z więzienia w 1956 r., zdjęcie z 1958 r.

9. Ppłk Stanisław Lewito, jeden z inicjatorów aresztowań w WIG w 1948 r., pierwszy dyrektor Zakładów Kartograficznych

kierownictwa poświęcona omówieniu zaistniałej sytuacji. Obowiązki szefa WIG pełnił początkowo ppłk Bolesław Tuora, a następnie ppłk Stanisław Lewito. Podczas narady doszukano się w WIG rzekomych niedociągnięć, zaniedbań natury organizacyjnej, personalnej, politycznej i gospodarczej. Jednocześnie przygotowa-

no raport dla szefa Sztabu Generalnego WP⁴⁰. W raporcie tym negatywnie przedstawiono system kierowania Instytutem przez płk. Teodora Naumienkę. Zarzucono mu: *wybitnie centralistyczne metody i dyktatorski sposób rządzenia bezpośrednio, osobiście z każdym pracownikiem, decydowanie o każdym najdrobniejszym szczególe pracy, nie znoszenie odmiennych zdań od jego zdania*⁴¹.

Szef Sztabu Generalnego WP w grudniu powołał komisję do zbadania sytuacji w WIG i jego reorganizacji. Komisji przewodniczył płk Aleksander Kokoszyn⁴². Wśród członków komisji był również płk Adam Bromberg (przedwojenny komunista, oficer polityczny w 1 DP im. Tadeusza Kościuszki), wówczas szef Wydziału Wojskowych mających swoją siedzibę w WIG, a które wcześniej płk Naumienko starał się wykwaterować. Komisja zaproponowała przekształcenie WIG w Oddział VII Sztabu Generalnego WP, a z jego części produkcyjnej utworzenie Zakładów Kartograficznych⁴³. Rozkaz ministra obrony narodowej dotyczący likwidacji WIG ukazał się 29 kwietnia 1949 r. (nr 091/Org.). Nakazywał on rozformować z dniem 31 maja 1949 r. WIG oraz Oficerską Szkołę Służby Geograficznej i utworzyć: Oddział Topograficzny (IX) Sztabu Generalnego WP⁴⁴ (o stanie osobowym stałym 136 żołnierzy i 70 pracowników kontraktowych), Zakłady Kartograficzne Sztabu Generalnego według etatu nr 29/4 (o stanie osobowym stałym 15 żołnierzy, 240 kontraktowych i 50 kursantów cywilnych) oraz Oficerską Szkołę Topografów⁴⁵. Szefem Wojskowych Zakładów Kartograficznych został ppłk Stanisław Lewito (oficer pro-radziecki, działacz PPR), jeden z inicjatorów aresztowań w WIG (fot. 9).

Podobnie jak w Polsce, również w innych armiach bloku sowieckiego na początku lat 50. Rosjanie narzucili zmiany struktur organizacyjnych służb topograficznych, odstąpiono od przedwojennych, narodowych rozwiązań, a wprowadzono wzorce radzieckie. W Wojsku Polskim na kierownicze stanowiska w służbach technicznych wyznaczono oficerów radzieckich, w pozostałych państwach pełnili oni funkcje doradców⁴⁶.

Szefami Oddziału, a później Zarządu Topograficznego byli oficerowie Armii Radzieckiej: od maja 1949 r. płk Michaił Chyliński Płatonowicz⁴⁷ (fot. 10), a po nim od 1951 r. płk Aleksiej Pietrow Mironowicz⁴⁸ (fot. 11), który awansował w 1954 r. do stopnia generała majora; obowiązki szefa pełnił do listopada 1956 r. Zastępcą obu szefów zarządu był płk Aleksiej Szalimow.

15 listopada 1951 r. na mocy rozkazu ministra obrony narodowej nr 0088/Org. dokonano przeformowania dotychczasowego Oddziału Topograficznego (IX) Sztabu Gen. w Zarząd Topograficzny (IX) Sztabu Gen. WP oraz utworzono Samodzielny Oddział Topograficzno-Geodezyjny⁴⁹ o etacie 75 żołnierzy i 25 pracowników cywilnych. Jednostka ta została powołana do wykonywania połowych zadań topograficznych i geodezyjnych dotychczas realizowanych przez oficerów WIG, a jej siedzibą było czwarte piętro budynku Zarządu Topograficznego. Tym samym rozkazem utworzono Samodzielny Oddział Fotogrametryczny⁵⁰, który powstał na bazie dawnego Wydziału Fotogrametrycznego Oddziału Topograficznego Sztabu Generalnego WP. Pierwszym dowódcą tej 26-osobowej jednostki został oficer AR płk Stanisław Burzyński, po nim płk Ludwиг Winiewicz (1953-54).

Radzieckie porządki w Polsce

Należy zaznaczyć, że 26 kwietnia 1948 r. ukazał się dekret Rady Ministrów nr 160 o prawie dokonywania zdjęć aerofotogrametrycznych, na mocy którego Polskie Linie Lotnicze „Lot” pozbawiono całego sprzętu fotogrametrycznego i zasobów zdjęciowych. Cały ten majątek został przekazany do ówczesnego WIG, a następnie do utworzonego Samodzielnego Oddziału Fotogrametrycznego oraz Państwowego Przedsiębiorstwa Fotogrametrii i Kartografii. Jednocześnie tym aktem ustalono, że prawo wykonywania zdjęć lotniczych do wszystkich celów przysługuje tylko MON. W dekreście czytamy też: *Tryb przyjmowania zamówień na zdjęcia oraz wydawanie dokonanych zdjęć określi MON w porozumieniu z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego* (załącznik 2). Ten ostatni zapis powodował, że cywilna służba geodezyjna i środowiska naukowe na kilkadziesiąt lat miały bardzo ograniczony dostęp do zdjęć lotniczych.

Powyższe działania organizacyjne oraz prawne zapoczątkowały proces decentralizacji służby, odchodzono od przedwojennych wzorców organizacyjnych; jednocześnie wojskowa służba topograficzna stopniowo zaczęła narzucać rozwiązania techniczne cywilnej geodezji i kartografii. Potwierdzeniem tego mogą być zapisy dekretu Rady Ministrów z 24 kwietnia 1952 r. o państwowej służbie geodezyjnej i kartograficznej: *Urzędy, instytucje i przedsiębiorstwa, podległe poszczególnym ministrom, posiadające komórki geodezyjne, mogą wykonywać roboty geodezyjne i kartograficzne w zakresie ustalonym przez Prezesa Centralnego*

10. Płk Michał Chyliński Płatonowicz (oficer AR), szef Oddz. Topogr. Szt. Gen. (27 kwietnia 1949 – 29 grudnia 1950 r.)

11. Gen. mjr Aleksiej Pietrow Mironowicz (oficer AR), szef Zarządu Top. Szt. Gen. WP (29 grudnia 1950 r. – 22 listopada 1956 r.)

Urzędu w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej i zainteresowanym ministrem (art. 9). Ten sam dekret stanowił, że: *uprawnienia do wykonania technicznych czynności geodezyjnych i kartograficznych mają osoby zatrudnione w urzędach, instytucjach i przedsiębiorstwach, jeżeli są wpisane do rejestru geodetów i kartografów* (art. 11). Oznaczało to jednocześnie likwidację mierniczych przysięgłych, którzy prowadzili działalność w Polsce od 1925 r. Dopelnieniem działań mających na celu „uwojskowanie” geodezji i kartografii była uchwała Prezydium Rządu RP z 31 marca 1953 r. w sprawie założenia jednolitej państwowej sieci geodezyjnej i opracowania mapy podstawowej, która określiła, że nadzór nad tymi pracami sprawuje MON.

Do końca 1948 r. kierunki przebudowy struktury organizacyjnej służby geograficznej, rozwój geodezji i kartografii zarówno cywilnej, jak i wojskowej oraz zakres wykonywanych prac wyznaczane były w warunkach ograniczonej suwerenności Polski. *Od 1949 r. Sowietci przejęli całkowitą kontrolę nad wszystkimi*

*działami naszej państwowości, nastąpiła całkowita utrata suwerenności*⁵¹.

Należy podkreślić, że w 1948 r. wydano dekret o gospodarowaniu papierem, który całkowicie ograniczył swobodę działania, głównie wydawcom prywatnym, zmuszając wielu z nich do zamknięcia oficyn. Mimo iż dekret powstał „w celu usprawnienia racjonalnego rozdziału papieru w sposób najbardziej odpowiadający potrzebom społecznym, kulturalnym i oświatowym”, to jednoznacznie stwierdzał, że „użycie do druku jakiegokolwiek papieru wymagało zezwolenia właściwej władzy” (Dz. Ustaw RP 1948, nr 24, poz. 163, art. 2). W tym samym roku także rozszerzono uprawnienia GUKPPIW [Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk – E.S.], a jego pracownicy zostali upoważnieni do kontrolowania prac wykonywanych w zakładach poligraficznych (Dz. Ustaw RP 1948, nr 36)⁵².

Ponadto pod koniec 1949 r. ukazał się kolejny dekret, tym razem o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej⁵³. Te dwa dekrety spowodowały, że rozpoczął się proces stopniowego utajniania map topograficznych oraz deformacji map przeznaczonych dla gospodarki narodowej, nauki i turystyki, co doprowadziło do prymitywizacji kartografii. Od 1953 r. postanowiono w Polsce realizować produkcję opartą na nauce i doświadczeniach radzieckich zdobytych dzięki konsultacjom i zetknięciu się naszej kadry technicznej z produkcją geodezyjną ZSRR⁵⁴. Potwierdzenie znajdujemy w artykule pt. *Geodezja Radziecka w Służbie budownictwa komunizmu* ppłk. Aleksieja Szalimowa (oficera AR), wieloletniego zastępcy szefa Zarządu Topograficznego Sztabu Gen. WP, który pisze: *Nie ma wątpliwości, że i geodezyjna służba Polski Ludowej, mając jako przykład ogromne doświadczenia geodezyjnej służby Związku Radzieckiego, będzie osiągała coraz wyższy poziom i zaszczytnie rozwiąże te rozległe zadania, które stawia przed nią socjalistyczne budownictwo*. Artykuł ten otwierał pierwszy zeszyt „Biuletynu Informacyjnego Wojskowej Służby Topograficznej”⁵⁵, który miał zastąpić wydawane w okresie międzywojennym i w pierwszych latach po wojnie „Wiadomości Służby Geograficznej”.

W opracowaniu Dagmara Unverhau *Geheimhaltung und Staatssicherheit: Zur Kartographie des Kalten Krieges (Przestrzeganie tajemnicy a bezpieczeństwo państwa: O kartografii w okresie zimnej wojny)* wydanym w 2009 r. w Niemczech przez Instytut Gaucka znajdujemy jednoznaczny ocenę kartografii okresu zimnej wojny w krajach bloku wschodniego: *W normalnych warunkach karto-*

Do końca 1948 r. kierunki przebudowy struktury organizacyjnej służby geograficznej, rozwój geodezji i kartografii zarówno cywilnej, jak i wojskowej oraz zakres wykonywanych prac wyznaczane były w warunkach ograniczonej suwerenności Polski. Od 1949 r. Sowietci przejęli całkowitą kontrolę nad wszystkimi działaniami naszej państwowości, nastąpiła całkowita utrata suwerenności.

grafia jako nauka o tworzeniu map jest dyscypliną odwzorowującą graficznie informację o przestrzennym rozmieszczeniu obiektów i zjawisk. W okresie zimnej wojny kartografia stała się narzędziem podporządkowanym rywalizacji pomiędzy dwoma blokami. Miała służyć celom militarnym i była ważnym elementem we wszystkich planach wojennych. Dlatego też materiały kartograficzne miały wysokie klauzule tajności. Interes gospodarki narodowej czy interes społeczny odgrywał tu zupełnie drugorzędną rolę. Kartografia tej epoki znajdowała się więc pomiędzy ograniczeniami wynikającymi z narzuconych jej wymogów bezpieczeństwa a rzetelnością i fachowością. Warto wspomnieć, że w Instytucie Gaucka po 1990 r. powołano specjalny zespół do zbadania nieprawidłowości w kartografii NRD. W 2002 r. w tomie 5. serii „Archiv zur DDR-Staatssicherheit” ukazała się bardzo interesująca, zbiorowa publikacja pokazująca fałszowanie map w ramach komunistycznego systemu bezpieczeństwa i jego wpływ na „kształt świata” kreowanego na mapach.

Na początku lat 50. w dalszym ciągu trwają represje w stosunku do przedwojennych oficerów. Wspomina kpt. Bazyli Dowhyłuk: w 1951 r. Ministerstwo Obrony Narodowej dało mi potężnego kopniaka, mówiąc, że jestem wrogiem ludu, przesiąknięty duchem faszyzmu. Paradoks tego stwierdzenia polegał na tym, że jako zupełny sierota od 10 roku życia do pełnoletności uganiałem się za krowami razem z chłopakami ze wsi. Żeby zachować pozory, w listopadzie 1951 r. wezwano mnie do Centralnej Wojskowej Komisji Lekarskiej, gdzie po zbadaniu wydano absurdalne i kuriozalne „orzeczenie” o niezdolności do służby i zostałem przeniesiony do rezerwy⁵⁶. Podobnie traktowano pozostałych oficerów przedwojennych, nie awansowano ich, a ciągle wzywano do Informacji Wojskowej i przesłuchiowano. W służbie istniało nawet przekonanie, że ówczesny szef Zarządu Topograficznego płk A. Pietrow chronił tych oficerów przed bezpodstawnymi zarzutami Informacji i aresztowaniem. Analizując jednak obsadę etatową aparatu bezpieczeństwa, należy przypuszczać, że były to pozory.

Bardziej łaskawie Informacja Wojskowa i Rosjanie patrzyli na przedwojennych oficerów, którzy podczas wojny przebywali w oflagach – majorów: Józefa Fr. Rychlewskiego (Węgry), Stanisława Czarneckiego (Rumunia); kapitanów: Alfonsa Stryszka (Murnau), Konstantego Gębalskiego (Murnau), Bronisława Słupeczańskiego (Murnau), Jakuba Kuligowskiego (Woldenberg, obecnie Dobiegniew). Ten ostatni w latach 1951-53 organizował w Komorowie 22 Samodzielny Oddział Topogeodezyjny i był pierwszym dowódcą tej jednostki. Prawdopodobnie zatrudnianie przedwojennych oficerów miało na celu legitymizację działań podejmowanych przez Rosjan i komunistów polskich.

Oddziaływanie Rosjan na działalność służby było posunięte do tego stopnia, że latem 1954 r. przysłali do Oficerskiej Szkoły Topografów w Jeleniej Górze swoich doradców (ppłk. Nikołaja Popowa i mjr. Wasyla Łuczynkina), którzy nadzorowali proces szkolenia przyszłych oficerów do wiosny 1955 r. W latach 1951-55 oficerów topografów na pierwszy stopień oficerski promowali gen. Pietrow lub płk Szalimow, często w obecności szefa Służby Topograficznej AR. Należy dodać, że w latach 1952-55 skierowano na studia do ZSRR 3 oficerów, a do Oficerskiej Szkoły Topografów w Leningradzie 10 podchorążych (szkoła trwała 2 lata).

Od początku lat 50. obserwujemy coraz większy wpływ Służby Topograficznej WP na cywilną służbę geodezyjno-kartograficzną. Biuro Wojskowe przy CUGiK, a od 1956 r. w GUGiK było odpowiedzialne za koordynowanie prac pomiarowych i wydawniczych w obu instytucjach. Początkowo szefem tego biura, a zarazem wiceprezesem GUGiK był ppłk Jan Chryszczanowicz, a następnie płk Czesław Głazek.

Z analiz przeprowadzonych przez Brytyjczyków wynika, że Rosjanie, poza mapami własnego terytorium, wykonali 230 tys. godeł map w skalach od 1:1 000 000 do 1:25 000 na różne obszary świata. Historia kartografii wojskowej zna wiele przykładów wykonywania map przez własne służby na obszary innych państw, jednak to, czego dokonali kartografowie ZSRR, jest ewenementem na skalę światową.

31 grudnia 1952 r. komisja pod kierownictwem szefa Zarządu Topograficznego Sztabu Generalnego WP płk. Aleksieja Pietrowa przejęła formalnie garnizon Komorowa k. Ostrowi Mazowieckiej⁵⁷ w posiadanie Służby Topograficznej WP. Na początku stycznia 1953 r. rozpoczęto przenoszenie tam Oddziału Topograficzno-Geodezyjnego i jednocześnie zmieniono jego nazwę na 22 Samodzielny Oddział Geodezyjny oraz zwiększono stan osobowy do 208 żołnierzy i 32 pracowników cywilnych.

Na bazie 22 Samodzielnego Oddziału Geodezyjnego powstały w Komorowie kolejne jednostki topograficzne. Najpierw powołano 19 Samodzielny Oddział Topograficzny, a później 6 Samodzielnego Oddziału Topograficznego. W 1953 r. zorganizowano w Komorowie filię Zakładów Kartograficznych Sztabu Generalnego, która z dniem 5 października 1955 r. na mocy zarządzenia szefa Sztabu Generalnego WP nr 214/org. stała się odrębną jednostką – 2 Samodzielnym Oddziałem Kartograficznym (2 SOK). Miała ona przejąć część zadań związanych z wykonywaniem prac kartograficznych i produkcyjnych, szczególnie niejawnych, dotyczących opracowania wydawnictw specjalnych na obszar Europy Zachodniej na potrzeby Układu Warszawskiego, który został zawarty 15 maja 1955 r.

Doktryna „obronna” ZSRR

Propaganda ZSRR przedstawiała doktrynę Układu Warszawskiego jako jednoznacznie obronną, ale w rzeczywistości miała ona głównie charakter ofensywny. Na podstawie dokumentów przekazywanych do USA przez płk. Ryszarda Kuklińskiego oraz przejętych po byłej NRD można domniemywać, że jeszcze do drugiej połowy lat 80. w planach strategicznych UW przewidywano zajęcie terytorium Europy Zachodniej – dojskie do granicy francuskiej – w ciągu 13-15 dni. W następnej kolejności (po 30-35 dniach walk) zakładano opanowanie pozostałej części Europy Zachodniej⁵⁸. Polska miała być państwem tranzytowym, przez które odbywałby się przemarsz jednostek Armii Radzieckiej i jej zaopatrzenia na zachód Europy. Wojsko nasze na czas wojny w ramach UW miało stworzyć front polski, którego zada-

niem było prowadzenie operacji na kierunku nadmorskim (północne Niemcy), włącznie z zajęciem Danii.

Potwierdzeniem, że obowiązywała taka doktryna, są również mapy topograficzne i geograficzne wydawnictwa specjalne, które były opracowywane przez Rosjan i ich sojuszników na cały świat. Doktryna bolszewicka głoszona przez Lenina, a następnie Stalina o podboju państw europejskich i przekształceniu ich w republiki sowieckie oraz doprowadzeniu do rewolucji ogólnoswiatowej nie znikła w 1920 r. pod Warszawą, istniała w zamysłach przywódców radzieckich jeszcze pod koniec lat 80. Rosjanie opracowali na cały świat mapy w skali 1:1 000 000, 1:500 000, 1:200 000; na znaczne obszary Europy, Azji, Afryki Północnej i Ameryki Północnej mapy w skali 1:100 000; na znaczne obszary Europy, Bliskiego i Dalekiego Wschodu (w tym Chiny) mapy w skali 1:50 000. Na wybrane aglomeracje Europy, Azji, Ameryki Północnej wykonano plany w skali 1:10 000 i 1:25 000. Wszystkie wyżej wymienione mapy były opracowaniami typowo wojskowymi, zawierały szczegółowe charakterystyki terenu,

nej w strefie Morza Bałtyckiego. Opracowania te ukazywały wszystkie obronne instalacje miast, jak również tajne drogi wodne i miejsca dogodne do desantowania. Rząd Szwecji Perssona Gorana rozważał wysłanie do rządu Rosji noty protestacyjnej w sprawie tych map.

Podobnie było w 2005 r. w Wielkiej Brytanii, gdzie społeczeństwo zszokowały artykuły, które ukazały się w periodyku „Sheetlines” (numery 72-75 z 2005 r.) wydawanym przez The Charles Close Society (www.charlesclosesociety.org), oraz programy telewizyjne i radiowe BBC, w których przedstawiono mapy, jakie opracowali Rosjanie na ten kraj. Okazało się, że oprócz map topograficznych w skalach 1:50 000 i 1:100 000 były też przygotowane szczegółowe plany miast⁶¹ z zaznaczeniem i charakterystyką wszystkich obiektów ważnych ze względu na bezpieczeństwo i obronność oraz plany portów, na których umieszczono informacje tajne, niedostępne na mapach narodowych. Takie opracowania były wydawane jeszcze pod koniec lat 80. W powyższych artykułach są wymienione, oprócz szczegółowych planów miast i portów Szwecji i Wielkiej Brytanii, pla-

12. Gen. bryg. Teodor Naumienko, szef Oddz. Topogr. Szt. Gł. WP (15 sierpnia 1944 r. – 1 lipca 1945 r.), szef WIG (2 lipca 1945 r. – 14 października 1948 r.), szef Zarządu Top. Szt. Gen. WP (17 grudnia 1956 r. – 1 czerwca 1968 r.)

zmieniano strukturę organizacyjną jednostek topograficznych, dostosowując ją do działań na dużych odległościach, na obcym terytorium. Liczba i pracochłonność zadań związanych z przynależnością do układu z każdym rokiem wzrastała. Wykonywanie map i geograficznych opracowań specjalnych na obszary poza Polską angażowało znaczny potencjał służby i pochłaniało olbrzymie środki finansowe.

W tym czasie, kiedy wojsko przygotowywało się do „opanowania” Europy, państwowe przedsiębiorstwa geodezyjne uzyskiwały zgodę na wykonywanie prac geodezyjnych w ramach CHZ Pol-service⁶⁴ w Korei Północnej, Wietnamie, Iraku i Libii.

W grudniu 1956 r. powrócił do służby, po zwolnieniu z aresztu, na stanowisko szefa Zarządu Topograficznego Szt. Gen. WP płk Teodor Numienko⁶⁵ (fot. 12); rozpoczęło się wycofywanie ze służby oficerów radzieckich⁶⁶. Jednak nasza przynależność do Układu Warszawskiego w dalszym ciągu określała kierunki prac kartograficznych i geodezyjnych oraz rzutowała na zmiany strukturalne. Zimna wojna, szczególnie kryzys polityczny w Berlinie w 1961 r., a następnie na Kubie w 1962 r., prowadziły do spirali zbrojeń. Dla służb topograficznych państw UW oznaczało to dostosowanie struktur organizacyjnych do nowych wyzwań oraz wzmoczoną produkcję różnych wydawnictw geograficznych na obszar Europy Zachodniej.

W Wojsku Polskim w 1962 r. utworzono przy okręgach wojskowych⁶⁷ mobilne (polowe) drukarnie map. Ich zadanie polegało głównie na przygotowaniu do druku map specjalnych i dokumentów bojowych podczas działań bojowych na

Liczba i pracochłonność zadań związanych z przynależnością do Układu Warszawskiego z każdym rokiem wzrastała. Wykonywanie map i geograficznych opracowań specjalnych na obszary poza Polską angażowało znaczny potencjał służby i pochłaniało olbrzymie środki finansowe.

urządzeń drogowych i hydrotechnicznych. Z analiz przeprowadzonych przez Brytyjczyków⁵⁹ wynika, że Rosjanie, poza mapami własnego terytorium, wykonali 230 tys. godeł map w skalach od 1:1 000 000 do 1:25 000 na różne obszary świata. Historia kartografii wojskowej zna wiele przykładów wykonywania map przez własne służby na obszary innych państw, jednak to, czego dokonali kartografowie ZSRR, jest ewenementem na skalę światową.

W lutym 2003 r. w szwedzkim dzienniku „Aftonbladet” ukazał się artykuł „Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich zaplanował opanowanie Szwecji. Szczegółowe mapy tego kraju zrobione przez radzieckich tajnych agentów wstrząsnęły Szwedami”. Przedstawiono w nim charakterystykę rosyjskich opracowań na obszar Szwecji. Oprócz opisu map w skalach 1:50 000 i 1:100 000⁶⁰ oceniono poddane wykonane przez Rosjan w 1987 r. mapy (plany) w skali 1:10 000 i 1:25 000 wybrzeża wokół Sztokholmu, Karlskrony i Helsingborga, gdzie znajdują się bazy szwedzkiej Marynarki Wojen-

ny większych miast i portów Francji (Paryż, Calais⁶²), Danii (Kopenhaga), Irlandii (Dublin), Finlandii (Helsinki), Hiszpanii (Santander). Bardzo często były one bardziej aktualne niż wydawnictwa narodowe⁶³. Do ich opracowania Rosjanie wykorzystywali zdjęcia satelitarne (od 1962 r.), materiały pozyskane przez agentów oraz materiały narodowe, często wykradane przez współpracowników wywiadu radzieckiego. Opracowywanie tak szczegółowych map i planów jednoznacznie sugeruje, że Rosjanie w swoich wojskowych planach strategicznych zakładali zajęcie tych terytoriów.

Podpisanie Układu Warszawskiego wiązało się z cyklicznymi spotkaniami szefów służb topograficznych armii członków paktu, z których pierwsze odbyło się pod koniec 1955 r. w Pradze. Rosjanie, poza omówieniem problemów związanych z wydaniem map w skali 1:25 000, narzucili kierunki zmian struktur organizacji i wyposażenia jednostek topograficznych. Przynależność Polski do UW miała swoje implikacje dla Służby Topograficznej WP, stopniowo

Zachodnim Teatrze Działań Wojennych. Na początku lat 70. drukarnie te zostały wyposażone w specjalistyczny sprzęt i przemianowane na okręgowe drukarnie i składnice map. Posiadały też wtórniki diapozytywów map, podjęte zostały również próby wykonania z tych diapozytywów mikrofilmów, na podstawie których miał być wykonywany druk w warunkach polowych. Specjalny (duży) polowy zestaw drukarski otrzymała jednostka kartograficzna w Komorowie. Składnice polowe wyposażono w pojazdy, w których mapy były przewożone w kontenerach według godeł arkuszy. Poza składnicami okręgowymi utworzono na początku lat 50. składnice map w Komorowie i Biało-brzegach⁶⁸, a w 1969 r. – w Drawnie. W planach wojennych przewidywano ich przemieszczanie na zachód transportem kolejowym. Pod koniec lat 80. liczba map zgromadzonych w tych składnicach (na Zachodni Teatr Działań Wojennych, głównie do rubieży Renu i Mozy) znacznie przekraczała 150 mln egzemplarzy, nie licząc katalogów punktów geodezyjnych i opracowań specjalnych oraz map (zestawów), które jednostki wojskowe przechowywały u siebie w kancelariach w brezentowych workach. Druk takich ilości map (oraz zużycie materiałów eksploatacyjnych) szczególnie mocno obciążał budżet służby i angażował znaczny potencjał ludzki.

Od Układu Warszawskiego do Partnerstwa dla Pokoju

Na początku lat 60. gen. Naumienko podjął próbę wdrożenia do wykonywania zdjęć fotogrametrycznych (nie tylko w Polsce, ale też w innych krajach bloku wschodniego) samolotu polskiej produkcji MD-12F SP-PBL. Enerdowska wytwórnia Zeissa w Jenie zaprojektowała specjalną kamerę fotogrametryczną oraz aparat fotograficzny do zdjęć ukośnych (rozpoznawczych). W Bukareszcie podczas konferencji służb geodezyjnych państw socjalistycznych z udziałem Mongolii, Korei Płn. i Wietnamu (5-15 października 1962 r.) zorganizowano pokaz tego samolotu, przedstawiono również jego możliwości. Maszyna zyskała bardzo pozytywne oceny. Niestety, 17 września 1963 r. miała miejsce katastrofa wersji transportowej samolotu, w której zginęła

Jak silna i głęboka była w latach 70. w Wojsku Polskim propaganda i cenzura komunistyczna, świadczy między innymi wycofanie w 1974 r. z obiegu i zniszczenie prawie całego nakładu książki Bogusława Krassowskiego „Polska kartografia wojskowa w latach 1918-1945”. Ówczesnemu kierownictwu Głównego Zarządu Politycznego WP nie podobało się, że autor bardzo szeroko opisał działalność podczas II wojny światowej Służby Geograficznej w PSZ na Zachodzie i AK, a marginalnie działalność kartografów w organizacjach lewicowych.

cała załoga. Komisja Planowania przy Radzie Ministrów w lutym 1964 r. wstrzymała produkcję wszystkich wersji samolotu MD-12⁶⁹. Prawdopodobnie jedną z przyczyn wstrzymania badań nad tym samolotem było zastrzeżenie tej dziedziny dla Związku Radzieckiego.

Do struktury dowodzenia Układ Warszawski włączono również oficerów Służby Topograficznej WP, którzy byli na stanowiskach starszych specjalistów Oddziału Topograficznego Zarządu Operacyjnego Zjednoczonego Sztabu Sił Zbrojnych UW – odpowiadali oni za koordynację zadań wykonywanych przez naszą służbę na rzecz układu koalicyjnego. W praktyce ich kontakt ze służbą był sporadyczny. Rosjanie, na podstawie materiałów źródłowych przekazywanych corocznie przez nas i pozostałe państwa, sami opracowywali mapy na obszar Polski i innych bratnich krajów. Świadczą o tym mapy, które pozostały w rosyjskich składnicach⁷⁰ po wycofaniu w 1995 r. z Polski wojsk radzieckich – do ich druku używano cyrylicy.

W 1969 r. sformowano w Komorowie kolejną specjalistyczną jednostkę: Wojskowe Obserwatorium Astronomiczno-Grawimetryczne (WOAG). Miało to związek z ustaleniami 7. i 8. konferencji służb geodezyjnych państw socjalistycznych (1965 r. i 1968 r.) i budową w Europie przez Rosjan Jednolitej Astronomiczno-Geodezyjnej Sieci (JAGS). W celu założenia i wyrównania tej sieci służba w latach 1968-69 wykonała liniowy i kątowy pomiar bazy satelitarnej przechodzącej przez obszar naszego kraju w ramach budowy kosmicznej triangulacji Pułkowo-Poczdam-Sofia-Pułkowo.

Doświadczenia z interwencji wojsk UW w Czechosłowacji podczas Praskiej Wiosny (1968 r.) skutkowałą gruntowną

reorganizacją Służby Topograficznej WP polegającą na włączeniu i podporządkowaniu jednostek topograficznych wojskom operacyjnym. W 1970 r. oddziały topograficzne zmieniły etat, nazwę (na topogeodezyjne) i zostały włączone do poszczególnych okręgów wojskowych: 22 Samodzielny Oddział Topogeodezyjny – do Warszawskiego Okręgu Wojskowego z siedzibą w dotychczasowym garnizonie Komorowo, 19 Samodzielny Oddział Topogeodezyjny – do Śląskiego OW z siedzibą w Lesznie i 6 Samodzielny Oddział Topogeodezyjny – do Pomorskiego OW z miejscem stacjonowania w Toruniu. Jednostki te wyposażono w odpowiedni sprzęt: mobilne pracownie topograficzne (duże na podwoziu Star 660 i małe na podwoziu UAZ 452 – furgon), giroteodolity, radiodalmierze i 20-metrowe geodezyjne sygnały składane. Każda jednostka posiadała agregaty prądotwórcze oraz polowe warsztaty naprawy sprzętu. W planach wojennych przewidywano utworzenie podczas mobilizacji kolejnego samodzielnego oddziału topogeodezyjnego oraz zwiększenie stanu osobowego wszystkich jednostek topograficznych o 100%, gdyby miały one brać udział w zabezpieczeniu topograficznym operacji zaczepnej frontu polskiego⁷¹. Podczas ćwiczeń doskonalono jednostki w tzw. przenoszeniu współrzędnych na dalekie odległości, głównie na potrzeby polskich jednostek raketowych, uzbrojonych w rakiety operacyjno-taktyczne i taktyczne. Wykonywano również wiele opracowań specjalnych na tzw. Zachodni Teatr Działań Wojennych, a składnice map planowały przemieszczenie zapasów na teren Niemiec.

W latach 70. bardzo popularne w wyższych sztabach wojsk operacyjnych stały się makiety terenu. Jednostki topograficzne opracowały setki metrów kwadratowych makiet w skalach od 1:5000 do 1:200 000 (z reguły obejmowały one zachodnie obszary Polski, rejony Niemiec, Danii, Holandii, kanały: Boczny Łąby, Lubeki, Kiloński). Były wykonywane z materiałów trwałych, a do ich przewożenia służyły odpowiednie kontenery. Wszystko to prowadziło do rozpro-

Na początku lat 60. gen. Naumienko podjął próbę wdrożenia do wykonywania zdjęć fotogrametrycznych (nie tylko w Polsce, ale też w innych krajach bloku wschodniego) samolotu polskiej produkcji MD-12F SP-PBL. Enerdowska wytwórnia Zeissa w Jenie zaprojektowała specjalną kamerę fotogrametryczną oraz aparat fotograficzny do zdjęć ukośnych (rozpoznawczych).

szenia potencjału wykonawczego służby i niewiele miało wspólnego z geodezją czy kartografią.

W Polsce na fali wydarzeń wiosny 1968 roku, zwanych marcowymi, i kampanii antysyjonistycznej odchodzi do rezerwy gen. bryg. Teodor Naumienko⁷². Po nim Służbą Topograficzną WP kierowali kolejno: gen. bryg. Wiktor Kozak (1968-74), gen. bryg. Leon Sulima⁷³ (1976-83) i płk Zenon Biesaga (1983-90). W latach 1974-76 czasowo obowiązki szefa pełnił płk Cezary Lipert.

Jak silna i głęboka była w latach 70. w Wojsku Polskim propaganda i cenzura komunistyczna, świadczy między innymi wycofanie w 1974 r. z obiegu i zniszczenie prawie całego nakładu książki Bogusława Krassowskiego *Polska kartografia wojskowa w latach 1918-1945*⁷⁴. Ówczesnemu kierownictwu Głównego Zarządu Politycznego WP nie podobało się, że autor bardzo szeroko opisał działalność podczas II wojny światowej Służby Geograficznej w PSZ na Zachodzie i AK, a marginalnie działalność kartografów w organizacjach lewicowych. W szkoleniu politycznym oficerów i żołnierzy służby zasadniczej historia naszego wojska zaczynała się od bitwy pod Lenino; wojna obronna 1939 r., działalność PSZ na Zachodzie były traktowane marginalnie, a mord w Katyniu był tematem tabu. W latach 60., 70. i 80. oficerowie polityczni z jednostek topograficznych i kontrwywiadu wojskowego byli szczególnie wyczuleni na praktyki religijne oficerów i ich rodzin. Było to traktowane jako brak lojalności do władzy i partii, a oficerów dotykały za to represje i wstrzymanie awansów.

Przed stanem wojennym i w czasie jego trwania jednostki topograficzne w ograniczonym zakresie realizowały prace topograficzne. Żołnierze początkowo wykonywali zadania w ramach tzw. terenowych grup operacyjnych jako komisarze, a następnie zajmowali się ochroną obiektów cywilnych i wojskowych (urządzeń telekomunikacyjnych, mostów, węzłów komunikacyjnych) oraz patrolowaniem ulic (do tych zadań wykorzystywano większość pojazdów z jednostek wojskowych).

W 1947 r. WIG wydał pierwszą mapę samochodową Polski w skali 1:1 000 000, dzieło oryginalne i nowatorskie. Zawierała ona informacje opisowe dla turystów i po raz pierwszy przedstawiono na niej nie tylko stan dróg o nawierzchni twardej, lecz także rodzaje nawierzchni.

W okresie stanu wojennego jako niepewnych politycznie zwolniono do cywila kilku oficerów i chorążych, których członkowie rodzin wyjechali z Polski.

W latach 80. Rosjanie w dalszym ciągu realizują w państwach socjalistycznych założenia swojej doktryny w odniesieniu do geodezji i kartografii. Podczas konferencji służb geodezyjnych państw socjalistycznych w 1984 r. w Ułan Bator, w 1989 r. w Phenianie (Korea Płn.) oraz spotkań szefów wojskowych służb topograficznych państw UW (w 1984 r. w Dreźnie i w 1989 r. w Pradze) wytyczone były kierunki prac geodezyjnych i kartograficznych odpowiadające polityce ZSRR. W tym czasie utrzymywane są również ściśle, dwustronne związki naszej służby ze Służbą Topograficzną Armii Radzieckiej. Kilkudziesięciu polskich oficerów z kierowniczych stanowisk odbyło studia podyplomowe (dziewięć i sześciomiesięczne) z topograficznego zabezpieczenia działań bojowych w ramach UW w Akademii Inżynierskiej im. Kujbyszewa w Moskwie.

Warto zaznaczyć, że w radzieckich wojskowych akademiach technicznych studiowali, oprócz oficerów z państw UW, oficerowie topografowie z sił zbrojnych Mongolii, Egiptu, Wietnamu, Korei, Laosu, Somalii, Mozambiku, Jemenu, Kuby, Angoli, Libii i Syrii. Miało to na celu przenoszenie do tych państw ideologii komunistycznej oraz technologii i rozwiązań technicznych, a jednocześnie zapewniało dostęp do informacji geograficznej (map) z ich terenu⁷⁵.

Mimo silnych nacisków Rosjan na unifikację w ramach UW prac geodezyjnych i kartograficznych oraz sprzętu technicznego Służbie Topograficznej WP udało się utrzymać dużą samodzielność w zakupach i dostawie sprzętu znanych firm za-

chodnich. Dzięki długoletnim, bo sięgającym okresu międzywojennego, kontaktom z przedstawicielami na Polskę szwajcarskiej firmy Wild służba miała w tym trudnym okresie dostęp do najnowszych urządzeń, szczególnie kamer lotniczych, autografów analitycznych, tachimetrów i dalmierzy elektronicznych. Niewiele było sprzętu produkcji radzieckiej.

Po rozpadzie ZSRR i rozwiązaniu UW Służba Topograficzna Federacji Rosyjskiej nie włączyła się, jak to zrobiły pozostałe służby, do współpracy w ramach Partnerstwa dla Pokoju⁷⁶ (PdP, Partnership for Peace). Tylko raz szef Służby Topograficznej Federacji Rosyjskiej uczestniczył w konferencji geograficznej PdP w Bratysławie w 1998 r., w kolejnych spotkaniach Rosjanie nie brali udziału⁷⁷.

Pierwsze powojenne opracowania kartograficzne

Już w grudniu 1945 r. ukazało się pierwsze wydawnictwo Służby Topograficznej WP: mapa Polski w skali 1:1 000 000 (z powodu braku odpowiednich czcionek kreślona piórkiem, łącznie z nazewnictwem), ukazująca po raz pierwszy kraj w nowych granicach, z polskimi nazwami na Ziemiach Północnych i Zachodnich. Nazwy miejscowości za wschodnią granicą, należące przed wybuchem wojny do Polski, były podane jeszcze według terminologii polskiej. Polskie nazewnictwo zostało także zastosowane na obszarze Ziemi Odzyskanych. Wiele nazw nie było jeszcze oficjalnie przyjętych przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości⁷⁸, dlatego na mapie znajdujemy m.in. Gołonóg zamiast Goleniowa, Dyrlów zamiast Darłowa, Białogród zamiast Białogardu, Cylichów zamiast Sulechowa, a wyspa Wolin nosi nazwę Wołyń. Mapa przedstawiała nowy podział kraju na województwa i powiaty. Było to wydanie tymczasowe, w niewielkim nakładzie (1000 egz.), przeznaczone prawie wyłącznie do użytku służbowego. Mapa była drukowana, z uwagi na brak odpowiedniego papieru, na dwóch wąskich arkuszach. Do ciekawostek należy zadrukowana (ale nadal czytelna) informacja w legendzie: *granice na wschodzie zgodnie z umową w Moskwie 1945 r.; Zaolzie granica z przed i po 1 XI 1938 r.* Nie wiadomo, kto i dlaczego kazał tę informację zadrukować⁷⁹.

Już w grudniu 1945 r. ukazało się pierwsze wydawnictwo Służby Topograficznej WP: mapa Polski w skali 1:1 000 000 (z powodu braku odpowiednich czcionek kreślona piórkiem, łącznie z nazewnictwem), ukazująca po raz pierwszy kraj w nowych granicach, z polskimi nazwami na Ziemiach Północnych i Zachodnich. Wiele nazw nie było jeszcze oficjalnie przyjętych przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości, dlatego na mapie znajdujemy m.in. Gołonóg zamiast Goleniowa, Dyrlów zamiast Darłowa, Białogród zamiast Białogardu, Cylichów zamiast Sulechowa, a wyspa Wolin nosi nazwę Wołyń.

W 1947 r. i 1948 r. na podstawie tej mapy wydano kolejne dwie, również w skali 1:1 000 000. Wariant A jako wydanie warstwobarwne zawierał wszystkie elementy krajobrazu naturalnego i kulturowego, oprócz lasów. W wariantcie B, przeznaczonym na potrzeby osadnictwa, pokazano obszary zalesione i rzeźbę terenu za pomocą warstw. Na mapie z 1948 r. przedstawiono nowy przebieg wschodniej granicy państwowej oraz podział administracyjny kraju na 19 województw. Miejscowości za wschodnią granicą mają nazwy radzieckie. Mapa została wydrukowana na jednym arkuszu papieru.

W 1947 r. WIG wydał pierwszą mapę samochodową Polski w skali 1:1 000 000, dzieło oryginalne i nowatorskie. Zawierała ona informacje opisowe dla turystów i po raz pierwszy przedstawiono na niej nie tylko stan dróg o nawierzchni twardej, lecz także rodzaje nawierzchni.

W latach 1947-48 WIG wydał 12-arkuszną mapę Polski w skali 1:500 000. Była to – przemontowana do nowego podziału arkuszowego – przedwojenna *Mapa Polski i Krajów Ościennych*. Nowy podział zastosowano z uwagi na zmianę granic, chciano prawdopodobnie też, aby mapa obejmowała jak najmniej dawnych terenów Polski. Opracowanie to było szczególnie poszukiwane, gdyż zawierało więcej niż poprzednie polskich nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Jakość druku była znacznie gorsza niż mapy przedwojennej, nie miała też podcieniowanej rzeźby terenu. Jest to mapa ścienna typu gabinetowego; dolny, lewy arkusz (Wałbrzych) zawiera legendę wraz ze szkicem warstwobarwnym w skali 1:4 000 000. W 1953 r. wydano dwa dodatkowe arkusze tej mapy (Lwów i Wilno), nadano im jednak klauzulę „poufne”, co praktycznie powodowało, że nie były one w powszechnym użyciu (tablica 1).

W 1948 r. rozpoczęto prace redakcyjne nad *Polityczną Mapą Europy* w skali 1:6 000 000 (skala robocza 1:5 000 000). Nazewnictwo na tej mapie w odniesieniu do obszarów poza Polską było podwójne – oficjalne, obowiązujące na danym terenie, a w nawiasie podano tradycyjne nazwy polskie. Gotowa w 1949 r. mapa, prawdopodobnie ze względów politycznych, nie doczekała się wydania. Dopiero w 1953 r. (w legendzie jest 1951 r.), po zmianach redakcyjnych i merytorycznych, wydano ją w skali 1:5 000 000. Ciekawostką jest, że Niemcy przedstawiono na niej jako jedno państwo, chociaż od 7 października 1949 r. istniała NRD.

Od 1947 r. WIG rozpoczął systematyczne wydawanie nowej mapy topograficz-

nej w skali 1:100 000. Była ona oparta na elementach konstrukcyjnych (matematycznych) przedwojennej mapy taktycznej w skali 1:100 000, takich jak rozmiary elipsoidy, poziom odniesienia, podział na arkusze i znaki umowne. Wprowadzono jedynie siatkę kilometrową związaną z lokalnym układem współrzędnych prostokątnych płaskich „Borowa Góra”. Mapę opracowano w ciągu 7 lat, tj. do 1955 roku wydano ogółem 380 arkuszy godłowych (około 98% powierzchni kraju). Materiał podstawowy stanowiły mapy przedwojenne WIG, a w przygotowaniu obszarów Ziemi Zachodnich i Północnych wykorzystano m.in. mapy niemieckie⁸⁰: *Karte des Deutschen Reiches* w skali 1:100 000 (wydane w latach 1926-40), *Messtischblätter* w skali 1:25 000 (wydana w latach 1923-42) oraz *Grundkarte* w skali 1:5000 – dwie ostatnie szczególnie cenne przy opracowaniu rzeźby terenu. Mapę opracowano w skali roboczej 1:50 000, do której powiększono materiał podstawowy i rysowano w dwóch sekcjach: A i B. Sytuację na mapie zaktualizowano pobieżnie w terenie oraz częściowo na podstawie zdjęć lotniczych, na wszystkich arkuszach zaktualizowano drożnię i nazewnictwo. Wydanie to potocznie określono: *Borowa Góra (BG)*.

W latach 1948-54, wykorzystując powiększenie robocze (1:50 000) przyjęte przy redagowaniu mapy w skali 1:100 000, wydano na obszar Polski mapę w skali 1:50 000. Pod względem zawartości treści informacyjnej nie różni się ona od mapy w skali 1:100 000. Wydawano arkusze pojedyncze o wymiarach 15' × 15' i arkusze podwójne o wymiarach 30' × 15' (łącznie 624). Większość z nich miała charakter tymczasowy; na ramce umieszczono napis: *siatka współrzędnych do celów artyleryjskich nie nadaje się*. Mimo to aż do 1987 r. włącznie naukowcy cywilni dokumentowali na nich dane geofizyczne i geologiczne.

Aby zaspokoić bieżące potrzeby wojska, WIG wydał fotomechaniczne reprodukcje arkuszy niemieckiej mapy w skali 1:100 000 oraz opracowane już

całkowicie na nowo arkusze mapy w skali 1:300 000 z napisem *wyłącznie do użytku służbowego*.

W 1952 r. służba topograficzna wydała drukiem reprodukcje wojskowych radzieckich map topograficznych w skali 1:100 000 i 1:200 000 w układzie 1942. Zmieniono jedynie nazewnictwo i dokonano pobieżnej kameralnej aktualizacji na podstawie zdjęć lotniczych. W tym samym roku przystąpiono do wydawania mapy topograficznej w skali 1:50 000, biorąc za podstawę wojskowe opracowanie radzieckie w układzie 1942. Aktualizowano ją na podstawie posiadanych materiałów kartograficznych i zdjęć lotniczych z zachowaniem stosowanych na niej znaków topograficznych. Żadna z tych map nie pokrywała całego obszaru Polski.

W pierwszych latach powojennych w wojsku panowała duża różnorodność w zakresie wykorzystania map. Podczas ćwiczeń sztabowych oraz przy opracowywaniu dokumentów planistycznych stosowane były, oprócz map powojennych, mapy niemieckie i rosyjskie, wykonywane przed wojną i w czasie jej trwania oraz polskie z okresu międzywojennego⁸¹.

Cywilna służba w 1946 r. rozpoczęła wykonanie *Mapy gospodarczej Polski według projektu przyjętego na I sesji Państwowej Rady Mierniczej*. Projekt był bardzo ambitny, gdyż przewidywał skalę opracowania 1:5000, a na całość miało się składać ponad 80 tys. arkuszy. 29 kwietnia 1949 r. Państwowa Rada Miernicza, z uwagi na szczupłość środków na realizację powyższego zadania, postanowiła zmienić skalę opracowania na 1:10 000 oraz nazwę na *Mapa użycia powierzchni ziemi*. Mapy te miały być wykonane w ramach planu 6-letniego, do końca 1955 r. Częste zmiany organizacyjne w GUPK, a następnie CUPK, zmiany w podległości urzędu oraz brak środków finansowych spowodowały znaczne opóźnienia w realizacji tego projektu, a w konsekwencji jego przerwanie. Jednak główną przyczyną rezygnacji z dokończenia tego opracowania było to, że w 1953 r. we wszystkich krajach bloku wschodniego zakończyło

Cywilna służba od 1946 r. rozpoczęła wykonanie Mapy gospodarczej Polski według projektu przyjętego na I sesji Państwowej Rady Mierniczej. Projekt był bardzo ambitny, gdyż przewidywał skalę opracowania 1:5000, a na całość miało się składać ponad 80 tys. arkuszy. Główną przyczyną rezygnacji z dokończenia tego opracowania był fakt, że w 1953 r. we wszystkich krajach bloku wschodniego zakończyło się opracowanie map topograficznych według narodowych rozwiązań, narzucone zostały wzorce i rozwiązania radzieckie. Były one podporządkowane przede wszystkim potrzebom militarnym.

Wprowadzenie w Polsce układu 1942 wiązało się ze szczególną dolegliwością, która polegała na utajnieniu map topograficznych i współrzędnych geodezyjnych. Uchwała Rady Ministrów nr 570/52 z 9 lipca 1952 r. o utajnieniu map topograficznych oraz zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 60 z 29 lipca 1964 r., a także wydane na ich podstawie instrukcje o ochronie informacji niejawnych ograniczały dostęp do map topograficznych i ogólnogeograficznych, włącznie do skali 1:500 000 (geologiczne do skali 1:1 000 000).

się opracowywanie map topograficznych według narodowych rozwiązań, narzucone zostały wzorce i rozwiązania radzieckie. Były one podporządkowane przede wszystkim potrzebom militarnym.

Utajnianie parametrów układów i map

Największy wpływ na przemiany w geodezji i kartografii państw bloku sowieckiego miały konferencje służb geodezyjnych państw socjalistycznych⁸², które odbywały się cyklicznie od 1952 do 1989 r. Podczas tych spotkań Rosjanie narzucali państwom satelickim gotowe rozwiązania, a następnie w poszczególnych krajach wydawane były akty prawne obligujące cywilne i wojskowe służby do podejmowania określonych prac i działań organizacyjnych. Najważniejsze ustalenia zostały przyjęte podczas pierwszej konferencji, która odbyła się w Sofii (22 czerwca – 1 lipca 1952 r.). Zobowiązano wówczas Polskę i inne kraje UW do przyjęcia układów odniesień geodezyjnych i wzorów map, które obowiązywały w ZSRR. Stronę polską reprezentowali Jan Rabanowski i płk Aleksiej Pietrow. Po konferencji Prezydium Rządu RP podjęło 31 marca 1953 r. wspomnianą już wcześniej uchwałę (nr 16/S/53) w sprawie założenia jednolitej państwowej sieci geodezyjnej i opracowania mapy podstawowej Państwa⁸³. W uchwale czytamy m.in.:

Kierując się koniecznością doprowadzenia prac geodezyjnych i kartograficznych do etapu odpowiadającego zadaniom budownictwa socjalistycznego i obronności kraju, Prezydium Rządu akceptuje uchwały geodetów Państw Demokracji Ludowej i ZSRR, powzięte na naradzie w Sofii w dniach od 22 czerwca do 1 lipca 1952 r. i postanawia co następuje:

§ 1. Do końca 1958 r. założyć i obliczyć pełne, jednolite sieci triangulacji i niwelacji państwowej, stanowiące podstawę do sporządzenia map topograficznych, opracowania i realizacji projektów budownictwa, urzędzeń rolnych, komunikacji i badań naukowych [ustalenia konferencji narzucały, aby jeden punkt sieci triangulacyjnej przypadał na 15-20 km kw. – E.S.].

§ 2. Do końca 1957 r. opracować i wydać nowoczesną mapę w skali 1:25 000 dla celów gospodarczych i obronnych Państwa. Mapa ta służyć ma jednocześnie jako podstawa do sporządzenia map w skalach mniejszych (1:50 000, 1:100 000, 1:200 000 i 1:500 000).

§ 4.1. Dla prac geodezyjnych i kartograficznych przyjmując, jako najbardziej naukowo uzasadnione:

a) elipsoidę Krasowskiego ($a = 6\,378\,245$ m, $f = 1:298,3$) i jednakowy z ZSRR układ współrzędnych 1942,

b) odwzorowanie Gaussa w pasach 6-cio stopniowych, liczonych od południka Greenwich, przy $m_0 = 1$.

2. Wysokości punktów geodezyjnych odnieść do poziomu zera mareografu w Kronsztacie.

3. Dla map topograficznych przyjmując jednakowy z ZSRR krój, oznaczenia arkuszy i znaki topograficzne.

4. Opracowanie map topograficznych oprzeć na metodach fotogrametrycznych.

§ 7. Zadania wymienione w § 1 i § 2 niniejszej uchwały wykonują: Centralny Urząd Geodezji i Kartografii i Ministerstwo Obrony Narodowej.

1. Centralny Urząd Geodezji i Kartografii wykona:

a) prace geodezyjne na całym obszarze Państwa z wyłączeniem terenów wojskowych,

b) prace grawimetryczne przy współudziale Centralnego Urzędu Geologii,

c) zdjęcia lotnicze na obszarze około 28 tys. km kw.,

d) prace fotogrametryczne i kartograficzne na obszarze około 107 tys. km kw.,

e) pomiary magnetyczne i wydanie map izogon przy współudziale Centralnego Urzędu Geologii i Ministerstwa Obrony Narodowej.

2. Ministerstwo Obrony Narodowej wykona:

a) przeliczenie współrzędnych istniejących punktów geodezyjnych z układu Borowa Góra na układ 1942,

b) prace geodezyjne na terenach wojskowych,

c) prace fotogrametryczne i kartograficzne na obszarze około 205 tys. km kw.,

d) zdjęcia lotnicze na obszarze około 80 tys., km kw.,

e) druk mapy topograficzne w skali 1:25 000 dla całego obszaru Państwa.

§ 8. Ogólny nadzór nad całością prac fotogrametrycznych i kartograficznych wykonywanych dla wydania mapy 1:25 000 powierza się Ministerstwu Obrony Narodowej.

Pierwsze prace nad wprowadzeniem nowego układu rozpoczęły się od przeliczenia współrzędnych punktów triangulacyjnych. Na podstawie parametrów i współczynników otrzymanych od Rosjan dokonano przeliczenia punktów triangulacji I, II, III i IV rzędu wykonanej w latach 1927-39 przez WIG, Ministerstwo Komunikacji i Ministerstwo Robót Publicznych, triangulacji wykonanej przez oddziały Służby Topograficznej Armii Czerwonej oraz poligonizacji paralaktycznej wykonanej w 1945 r. Wyniki posłużyły do wydania „Katalogów punktów triangulacyjnych”, zwanych później z powodu koloru okładek „katalogami czerwonymi”. W następnych latach katalogi te wydano również na obszar Niemiec, Belgii, Holandii, Danii i częściowo Francji.

Po konferencji pełne wprowadzenie unifikacji map topograficznych w Polsce znalazło się pod szczególnym nadzorem Armii Radzieckiej⁸⁴. Od tej pory aż do 1956 r. funkcje nadzorcze związane z wprowadzaniem ustaleń przyjętych na konferencjach sprawowali Rosjanie⁸⁵.

Pewna odrębność panowała jedynie w Marynarce Wojennej, gdzie Biuro Hydrograficzne niechętnie odnosiło się do kwestii zmiany układu odniesienia w kontekście nowych wydań morskich map nawigacyjnych. Pierwsze opracowania w nowym układzie powstały dopiero w 1963 r. i praktycznie do końca lat 70. prace nie zostały zakończone⁸⁶.

Wprowadzenie w Polsce układu 1942 wiązało się ze szczególną dolegliwością, która polegała na utajnieniu map topograficznych i współrzędnych geodezyjnych⁸⁷. Uchwała Rady Ministrów nr 570/52 z 9 lipca 1952 r. o utajnieniu map topograficznych oraz zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 60 z 29 lipca 1964 r., a także wydane na ich podstawie instrukcje o ochronie informacji niejawnych ograniczały dostęp do map topograficznych i ogólnogeograficznych, włącznie do skali 1:500 000 (geologiczne do skali 1:1 000 000). Mocą powyższego zarządzenia utajniono nawet mapy historyczne; w pkt II/3 czytamy: *Poufne są mapy topograficzne w skali 1:100 000 (1:50 000) opracowane w okresie 1930-1954, a w skali większej niż 1:100 000 wydane w latach 1920-1954.* Jawne po-

zostały tylko m.in.: *schematyczne mapy turystyczne obszarów lub szlaków turystycznych, na wydanie których wyraził zgodę Minister Obrony Narodowej oraz schematyczne mapy administracyjno-komunikacyjne (pkt. III/7). Publikowane powszechnie mogły być schematyczne plany miast, z wyjątkiem miast na obszarach zastrzeżonych przez ministra obrony narodowej (pkt III/8). Dla Polaków, którzy w okresie międzywojennym mieli nieograniczony dostęp do map topograficznych, była to wyjątkowa dolegliwość. W wielu domach mapy przedwojenne były przechowywane w ukryciu. W odniesieniu do map turystycznych zgodnie z procedurą cenzury, redaktorzy rozcinali na wiele nieregularnych fragmentów, aby zmienić ich wzajemne położenie. Uzyskiwali to poprzez rozsuniecie fragmentów sąsiadujących, częściowe nasunięcie na siebie i bardzo często również poprzez ich wzajemne skręcenie*⁸⁸.

Profesor Stanisław Marian Leszczycki tak wspomina kłopoty naukowców z cenzurą map: *Będąc członkiem różnych komitetów i rad związanych z kartografią oraz zespołów redakcyjnych atlasów, brałem udział w dyskusjach na temat cenzury i utajniania map topograficznych i przeglądowych. Mimo licznych protestów i rozmów nie mogliśmy przełamać rygorów cenzury wojskowej, przeto miałem liczne kłopoty z wydawaniem map szczegółowych, a wydawanie atlasów ciągnęło się latami*⁸⁹.

Z kolei prof. Wiktor Grygorenko podał krytycznej ocenie mapy topograficzne, które zostały opracowane zgodnie z ówczesną cenzurą: *Konsekwencją utajniania map wojskowych było rozpoczęcie w 1957 r. przez Służbę Topograficzną WP „zmodyfikowanej” wersji mapy topograficznej w skali 1:25 000 na potrzeby gospodarcze w „lokalnych układach”. Polegało to na najbardziej prymitywnie realizowanej deformacji rysunku treści mapy podstawowej 1:25 000. Mianowicie, cięto oddzielne arkusze na nieregularne kawałki wielkości od 1 do 3 dcm², a następnie ponownie montowano je w arkusze większych formatów obejmujących poszczególne powiaty. Przy montażu należało sąsiadujące z sobą kawałki połączonych arkuszy porozsuwać i poskręcać względem siebie. Można było także two-*

13. Ppłk Teodor Naumienko (drugi z prawej) i kpt. Bronisław Słupecański (pierwszy z prawej; w tym czasie kapitan miał na naramiennikach trzy gwiazdki) w rejonie Hrubieszowa, podczas kontroli opracowania granicy z ZSRR

*żyć zakładki, które odcinano, natomiast powstające przerwy w rysunku znaków oddzielnych elementów treści mapy uzupełniano, tworząc ciągły, pozornie prawdziwy obraz treści mapy topograficznej powiatu. W rzeczywistości odległości i kierunki między wszystkimi szczegółami na tej mapie są fałszywe, a przy tym zupełnie nie do ustalenia. Tak powstała mapa obrębowa powiatów. Lecz nazywanie jej mapą nie miało sensu, podawanie zaś jej skali 1:25 000 było wyraźnym oszustwem. Nic więc dziwnego, że mapa obrębowa powiatów w skali 1:25 000 nie znalazła uznania w oczach użytkowników, jako nie nadająca się do praktycznego wykorzystania*⁹⁰.

Mimo że mapy te były zdeformowane, pozbawione rysunku niektórych obiektów, jakiegokolwiek odzworowania, siatki kilometrowej i geograficznej, miały klawzulę „poufne”. Ale i tak wydanie „obrębowek” było poważnym krokiem na drodze odtajniania opracowań topograficznych, ponieważ arkusze tej mapy mogły być przekazywane bez ograniczeń instytucjom cywilnym. Na podstawie wojskowych map topograficznych w skalach: 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000 i mniejszych, wydawanych w pierwszych latach powojennych, dla potrzeb administracji cywilnej wydawano mapy topograficzno-administracyjne powiatów w skali 1:100 000 oraz mapy przeglądowe w ska-

lach 1:300 000 i 1:500 000. Mapy te pozbawione były cech kartometryczności, punktów geodezyjnych, charakterystyk obiektów terenowych, miały zdeformowaną sytuację terenową na obiektach wojskowych i terenach przyległych do nich, a także nieaktualną treść, często pochodzącą z okresu międzywojennego. Wszystkie te mapy były poufne (załącznik 3).

Podczas konferencji służb geodezyjnych państw socjalistycznych w Moskwie w 1965 r. zastępca szefa Sztabu Zjednoczonych Sił Zbrojnych UW gen. armii Anatoli Gribkow kategorięcznie nakazał wszystkim szefom delegacji państwowych podjęcie zdecydowanych działań (w ciągu 3 lat) na rzecz ograniczenia układu 1942 tylko dla wojska i państwowych służb bezpieczeństwa⁹¹. Stwierdził, że każdy kraj, członek UW, powinien mieć dla celów cywilnych inny system odniesień przestrzennych. Tak zdecydowane stanowisko Rosjan wynikało prawdopodobnie z kryzysu kubańskiego (1962 r.) i intensyfikacji amerykańskich programów związanych z rozpoznaniem satelitarnym i wyznaczaniem celów dla rakiet balistycznych i lotnictwa strategicznego. Programy CORONA, ARGON i LANYARD, określane również akronimem KeyHole albo KH⁹², dostarczały cennych danych obrazowych, umożliwiających m.in. kontrolę traktatu SALT I i rozbudowy światowego arsenału atomowego, w tym rozmieszczania raketowych instalacji w Związku Radzieckim, Chinach i Egipcie. Podczas tej samej konferencji szef Służby Topograficznej Armii Radzieckiej gen. płk Kudriawcew uzasadniał decyzję o ograniczeniu dostępu do układu 1942 tym, że Amerykanie tworzą satelitarny system pozycjonowania (GPS)

Podczas konferencji służb geodezyjnych państw socjalistycznych w Moskwie w 1965 r. zastępca szefa Sztabu Zjednoczonych Sił Zbrojnych UW gen. armii Anatoli Gribkow kategorięcznie nakazał wszystkim szefom delegacji państwowych podjęcie zdecydowanych działań (w ciągu 3 lat) nad rzecz ograniczenia układu 1942 tylko dla wojska i państwowych służb bezpieczeństwa.

Po konferencji w Zarządzie Topograficznym Sztabu Generalnego WP opracowano podstawy teoretyczne nowego układu 1965 i wzory do przeliczeń współrzędnych między układami. Przeliczenia współrzędnych geodezyjnych z układu 1942 na układ 1965 zakończono w 1971 r.

i dokładne mapy w układzie 1942 pozwoliła im na kalibrację tego systemu. Stwierdził również, że obecnie ważniejsze od satelitarnych danych obrazowych są dokładne współrzędne obiektów⁹³. Należy przypuszczać, że Rosjanie zaostrzyli dostęp do map w układzie 1942, ponieważ obawiali się, że Amerykanie na podstawie danych obrazowych i pozyskanych map topograficznych będą mogli precyzyjnie wyznaczyć współrzędne celów.

Po konferencji w Zarządzie Topograficznym Sztabu Generalnego WP opracowano podstawy teoretyczne nowego układu 1965 i wzory do przeliczeń współrzędnych między układami. Przeliczenia współrzędnych geodezyjnych z układu 1942 na układ 1965 zakończono w 1971 r.

Ostatecznie wycofanie układu 1942 z cywilnej geodezji i kartografii było konsekwencją uchwały Komitetu Obrony Kraju z 25 września 1969 r. w sprawie wzmoczonej ochrony materiałów geodezyjnych i kartograficznych zabraniającej podmiotom cywilnym wykorzystywania układu 1942 oraz Borowa Góra. W uchwale czytamy m.in.:

§ 1.1. Dane geodezyjne, mapy, materiały kartograficzne i fotogrametryczne opracowane w układzie 1942 lub jednolitym układzie Borowa Góra mogą wyłącznie posiadać i dysponować nimi oraz drukować organa Ministerstwa Obrony Narodowej.

2. Dane, mapy i materiały wymienione w ust. 1 mogą być udostępniane przez Ministerstwo Obrony Narodowej innym organom dla celów związanych bezpośrednio z obronnością kraju lub prac wykonywanych dla potrzeb Ministerstwa Obrony Narodowej.

3. W wypadkach szczególnych Minister Obrony Narodowej może udostępnić dla potrzeb gospodarki narodowej mapy opracowane w układzie współrzędnych 1942 lub jednolitym układzie Borowa Góra.

4. Dla potrzeb gospodarki narodowej należy wprowadzić państwowy układ współrzędnych 1965. Z chwilą dostarczenia współrzędnych w tym układzie roboty geodezyjne w zakresie osnów geodezyjnych i nowych map wielkoskalowych powinny być wykonywane w układzie 1965.

§ 4.1. Minister Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej i zainteresowanymi mini-

strami, kierownikami urzędów centralnych i prezydiami rad narodowych ustali program zaspokojenia przez jednostki Ministerstwa Spraw Wewnętrznych potrzeb gospodarki narodowej w zakresie osnów geodezyjnych i map wielkoskalowych opracowanych w układzie współrzędnych, o których mowa w § 1 ust. 4 i 6, a także w zakresie opracowania map średnio i małoskalowych oraz druku wszelkich map dla gospodarki narodowej i na użytek publiczny.

Równocześnie z uchwałą Komitetu Obrony Kraju ukazało się zarządzenie prezesa Rady Ministrów nr 102 dotyczące wykazu typowych dokumentów geodezyjnych, kartograficznych, geologicznych i grawimetrycznych stanowiących tajemnicę państwową. To zarządzenie już w preambule nakazywało wzmoczoną ochronę map i dokumentów geodezyjnych, znacznie rozszerzało liczbę dokumentów i map zakwalifikowanych jako tajne i poufne. Dla przykładu poufne były mapy województw (administracyjne) w skali 1:300 000 oraz topograficzne w skali 1:500 000 wydane po 1950 r. (dział II/10), a także specjalne mapy geologiczne w skali 1:500 000 i 1:1 000 000. Pozytywnym akcentem w tym zarządzeniu było odtajnienie map wydanych jako jawne przez WIG przed wojną, a które były utajnione w 1952 r.

Niespełna pół roku później (8 kwietnia 1970 r.) ukazało się kolejne zarządzenie prezesa Rady Ministrów (nr 32), tym razem w sprawie wykonywania zdjęć lotniczych dla celów publikacyjnych (Monitor Polski nr 12, poz. 103). Określono w nim, że zgodę na wykonywanie zdjęć lotniczych każdorazowo udziela minister obrony narodowej. W myśl tego zarządzenia bardzo mocno rozszerzono

pojęcie zdjęcia: *zdjęciami lotniczymi są zdjęcia fotograficzne, filmowe i obrazy telewizyjne, dokonywane ze środków poruszających się w powietrzu, zawierające elementy areofotogrametryczne przydatne do zestawienia lub aktualizacji dokumentów kartograficznych (§ 1 pkt 2).* Taki zapis powodował, że zgodę na wykonywanie zdjęć fotograficznych należało uzyskać nawet podczas lotu balonem.

Kolejnym dokumentem, który doprowadził do całkowitego odcięcia sektora cywilnego od map topograficznych, było zarządzenie MON nr 4/MON z 17 lutego 1971 r., na mocy którego należało spalić (przetrzeć), jak za czasów inkwizycji, mapy topograficzne wykonane w układzie 1942 będące w sektorach cywilnych.

„Spektakl” z utajnianiem map nie miał końca – 31 grudnia 1976 r. ukazało się zarządzenie prezesa Rady Ministrów nr 75 w sprawie ustalenia wykazu wydawanych i rozpowszechnianych typowych dokumentów geodezyjnych, kartograficznych, fotogrametrycznych, grawimetrycznych i magnetycznych stanowiących tajemnicę państwową. W dokumencie tym szczegółowo wymieniono dane geodezyjne, materiały kartograficzne, fotogrametryczne, grawimetryczne i magnetyczne podlegające ochronie. Praktycznie była to większość opracowań kartograficznych wytwarzanych w kraju, dla przykładu ochronie podlegały nawet *skorowidze przedstawiające podział na arkusze map w układzie współrzędnych 1965* (s. 7, dział III, rozdział 6). W tym samym zarządzeniu, w którym utajniono większość danych geodezyjnych i opracowań kartograficznych, wymieniono ponadto kilkadziesiąt elementów terenowych, które zabroniono wykazywać na poufnych mapach topograficznych (mogły być uwidaczniane tylko na mapach tajnych), m.in.: linie wysokiego napięcia (powyżej 110 kV), doki, ujęcia wód i stacje pomp, wszelkiego rodzaju rurociągi, urządzenia na stacjach kolejowych, punkty triangulacji państwowej wraz z punktami kierunkowymi. Wprowadzono również do

Niezależnie od tego, że mapy topograficzne były tajne, ówczesny Zarząd Topograficzny Sztabu Generalnego WP miał obowiązek maskować na nich obiekty ważne ze względu na obronność i bezpieczeństwo kraju. Dla każdej skali map były wykonywane kalki redakcyjne terenów i obiektów wojskowych, tzw. kalki maskowania. Bardzo często maskowano obiekty, które przed II wojną światową były wybudowane przez Niemców i zajmowane przez armię niemiecką (Polska zachodnia i północna). Często użytkownicy map odbierali to maskowanie jako błędy opracowania map i wnosili zastrzeżenia do wydawcy – Zarządu Topograficznego.

Tablica 1. Porównanie map w skali 1:500 000

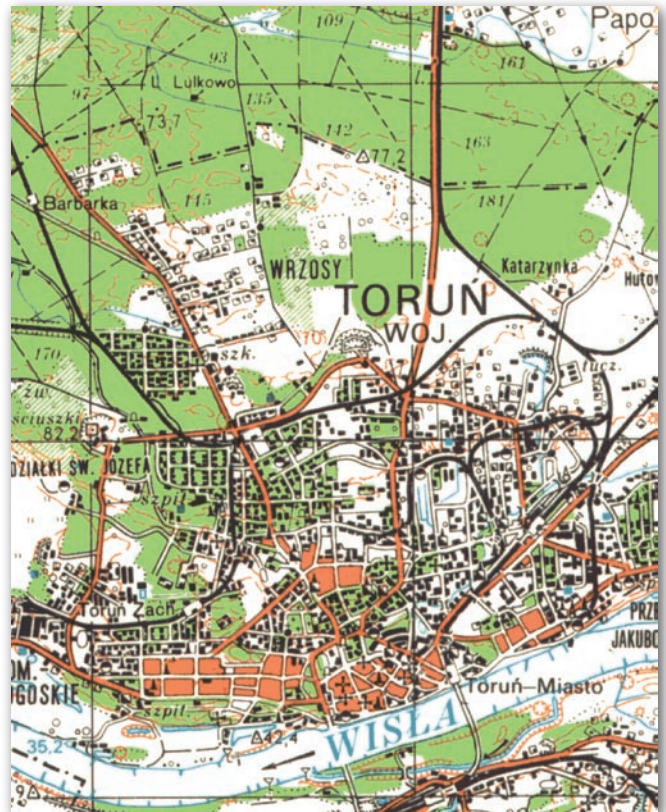

U góry: fragment mapy wydanej przez WIG w 1937 r.

U dołu: fragment mapy wydanej przez WIG w 1947 r.

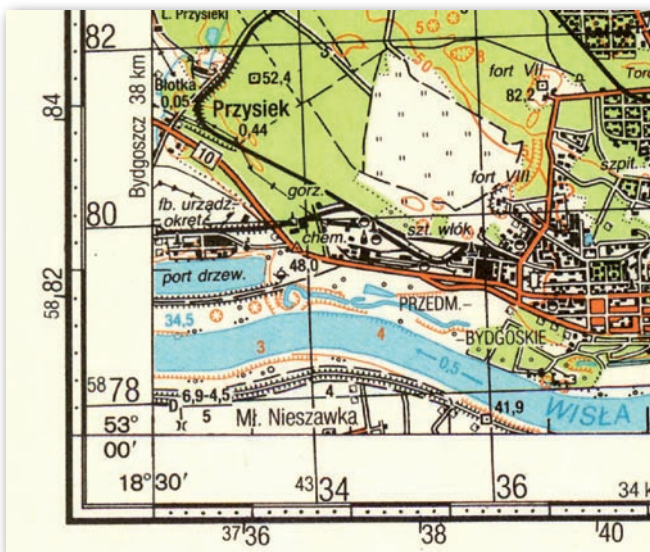
Zawartość informacyjna obu map jest identyczna, jedynie rzeźba terenu na mapie przedwojennej jest podcieniowana.

Tablica 2. Porównanie map w skali 1:100 000

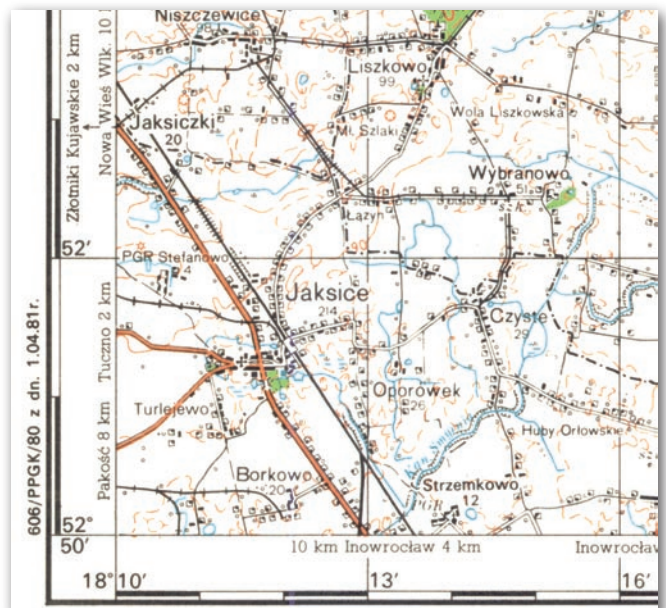

Mapa w skali 1:100 000, odwzorowanie GUGiK-1980, wyd. Główny Urząd Geodezji i Kartografii 1981, druk 1989 r.

Mapa w skali 1:100 000, układ 1942, wyd. Sztab Generalny WP 1989, aktualność 1986-87 r.

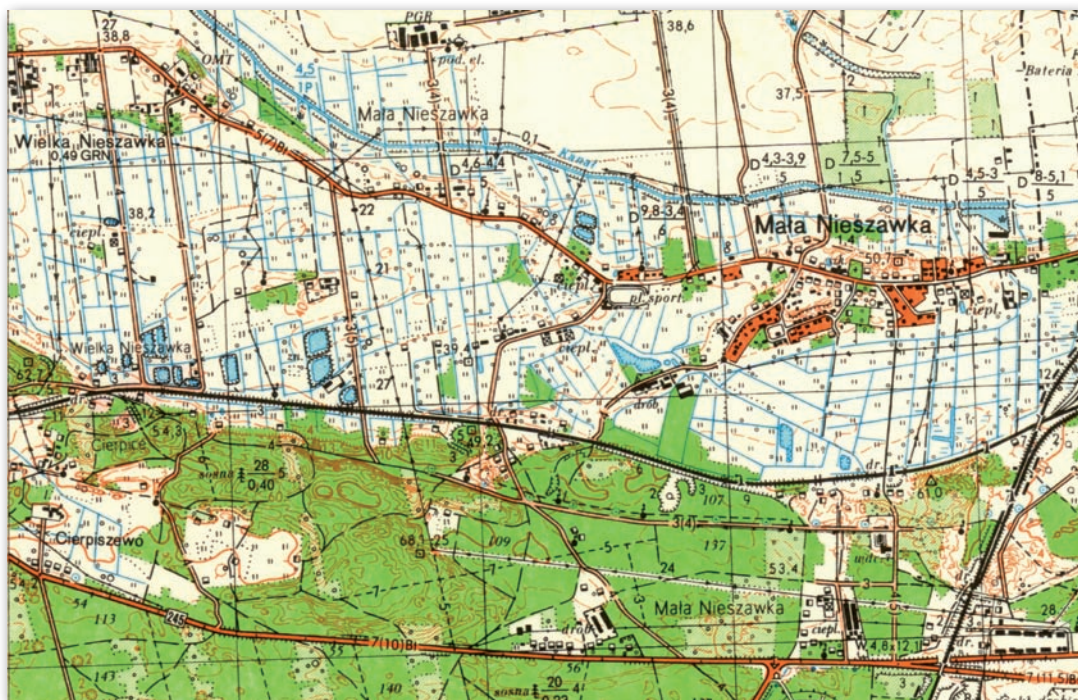
Naróżnik mapy z opisem siatki kartograficznej i siatki współrzędnych prostokątnych płaskich (siatka kilometrowa). Dodatkowo poniżej ramki arkusza zaznaczono i opisano siatkę pasa sąsiedniego.

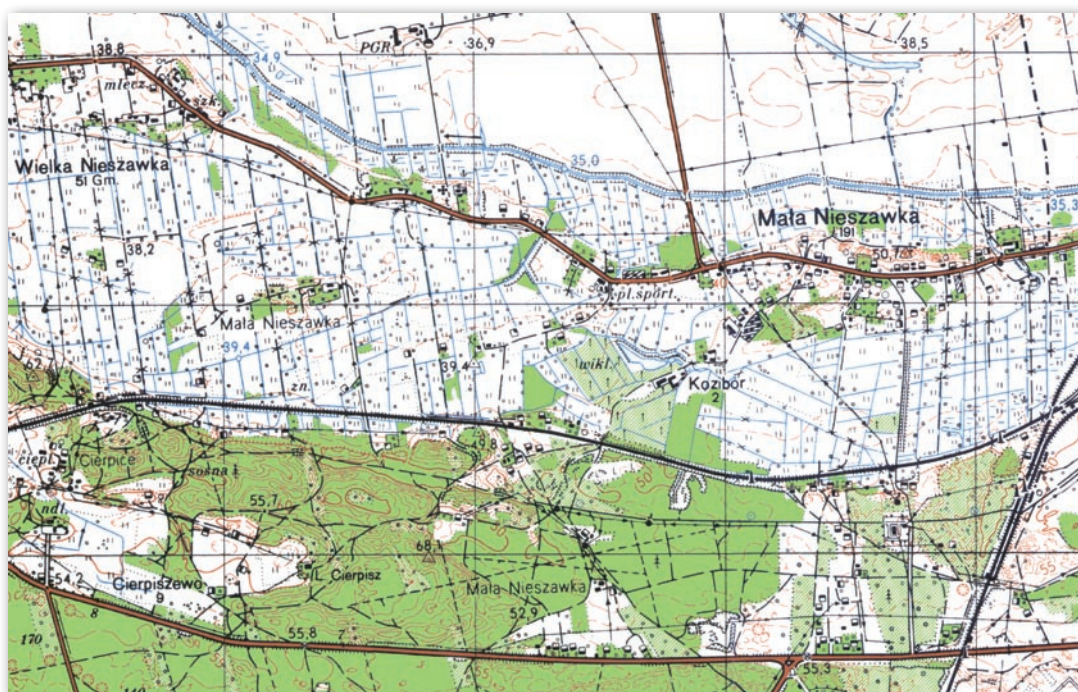
Naróżnik mapy z opisem siatki kartograficznej. Na mapie tej nie ma siatki kilometrowej, zamiast niej utworzono siatkę z południków (poprowadzonych co 3') i równoleżników (poprowadzonych co 2').

Treść obu map, wojskowej i cywilnej, jest podobna, chociaż o odmiennej redakcji i kolorystyce. W pewnych fragmentach rzeźba terenu na mapie cywilnej jest mniej zgeneralizowana niż na wojskowej. Mapa wojskowa zawiera charakterystykę urządzeń drogowych i hydrotechnicznych, natomiast nie są na niej przedstawione numery kwartałów leśnych, które są na mapie cywilnej. Mapa cywilna wydana w latach 1981-85 nie była później aktualizowana, wznawiano tylko jej druk.

Tablica 3. Porównanie map w skali 1:25 000

Mapa wojskowa w skali 1:25 000, układ 1942, wyd. Sztab Generalny WP 1988 r., aktualność 1987 r.

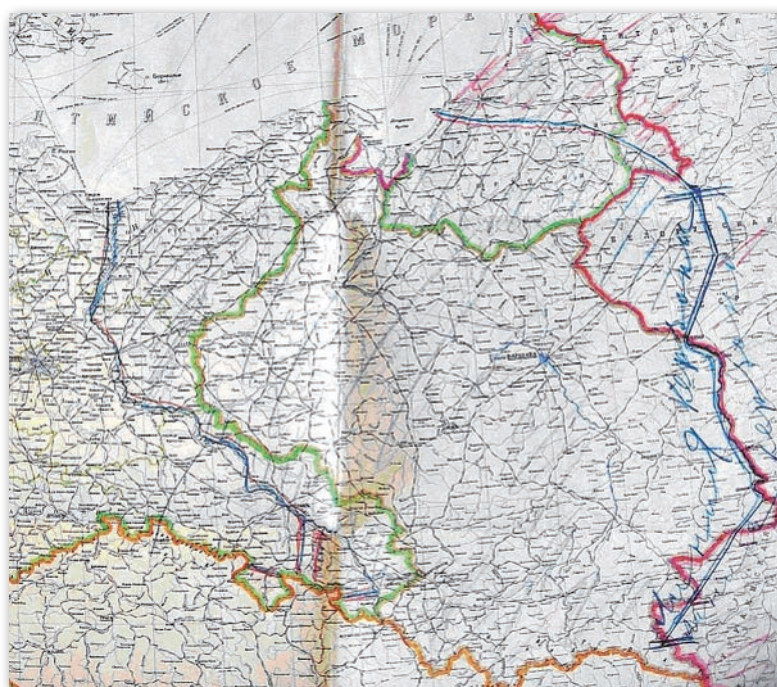
Mapa cywilna w skali 1:25 000, układ 1965, wyd. Główny Geodeta Kraju 1981 i 2000 r., aktualność 1971 r.

Analiza dwóch fragmentów map wskazuje, że mapa cywilna, poza rzeźbą terenu, która jest jednakowa na obu mapach, mniej szczegółowo przedstawia elementy terenowe, nie są na niej zamieszczone parametry techniczne dróg, urządzeń drogowych (mostów), urządzeń hydrotechnicznych, lasów. Mapy cywilne w tej skali pokrywają tylko ok. 80% obszaru kraju. Zasadniczym mankamentem tej mapy jest to, że raz opracowana kartograficznie (lata 1980-90) nie była później aktualizowana.

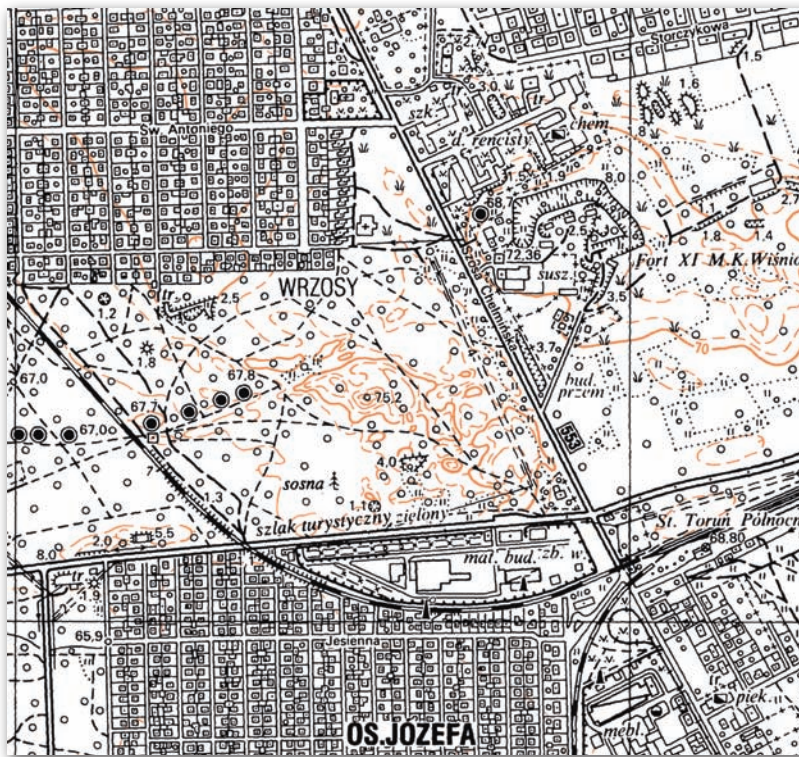
Tablica 4. Fragment mapy w skali 1:200 000 (z podwójnymi nazwami) wydanej przez Sztab Gen. WP

Tablica 5. Historyczna mapa, na której Stalin własnoręcznie (kolor niebieski) wykreślił powojenne granice Polski

Tablica 6. Porównanie map w skali 1:10 000

U góry: fragment cywilnej mapy topograficznej w skali 1:10 000 w układzie 1965, wydanie Główny Geodeta Kraju 1991 r., aktualność 1987 r.

U dołu: fragment wojskowej mapy topograficznej w skali 1:10 000 w układzie 1942, wydanie Sztab Generalny Armii Radzieckiej 1986 r., aktualność 1982 r.

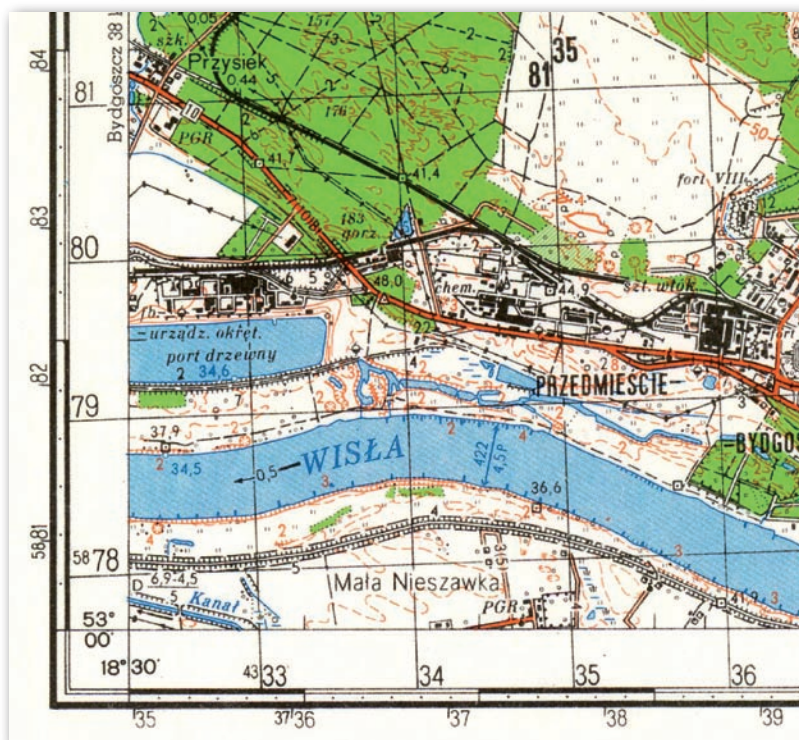
Mapa radziecka jest wydrukowana w 6 kolorach, zawiera więcej elementów terenowych i nazw niż polska. Jest wydana w formie planu miasta, kolorem fioletowym wyodrębniono ważne z wojskowego punktu widzenia obiekty administracyjne i przemysłowe. Dodatkowo w legendzie jest opis tych obiektów. Mapa polska została wydrukowana w 2 kolorach, nie przedstawiono na niej m.in. obiektów wojskowych, nazw wszystkich ulic, punktów triangulacyjnych i charakterystyk obiektów drogowych, hydrotechnicznych i lasów.

Tablica 7. Porównanie map w skali 1:50 000

Fragment wojskowej mapy topograficznej w skali 1:50 000, układ 1942, wyd. Sztab Generalny WP 1988, aktualność 1986 r.

Naróżnik arkusza mapy wojskowej w skali 1:50 000 z oznaczeniem i opisem siatki geograficznej i siatki współrzędnych prostokątnych płaskich.

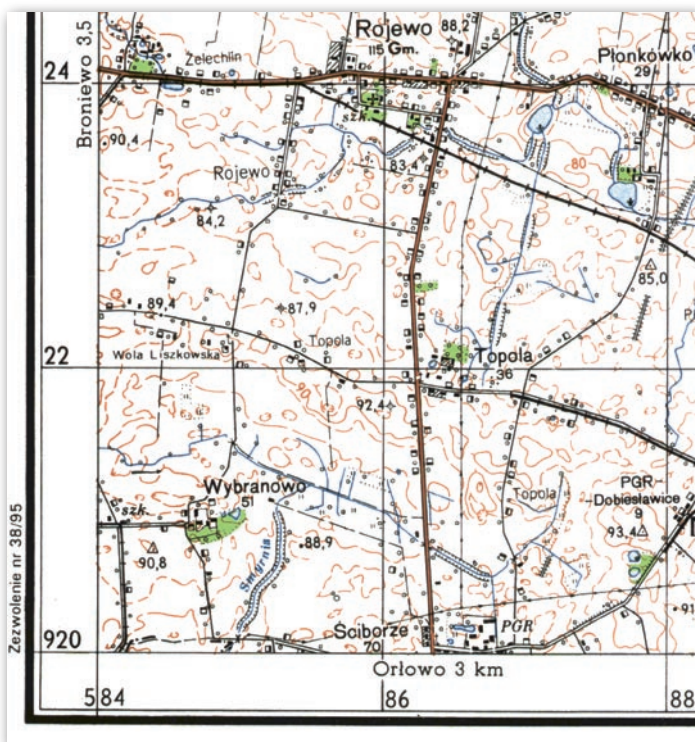

Porównanie map w skali 1:50 000

Fragment cywilnej mapy topograficznej w skali 1:50 000, układ 1965, wyd. Główny Geodeta Kraju 1995 r., aktualność 1971 r.

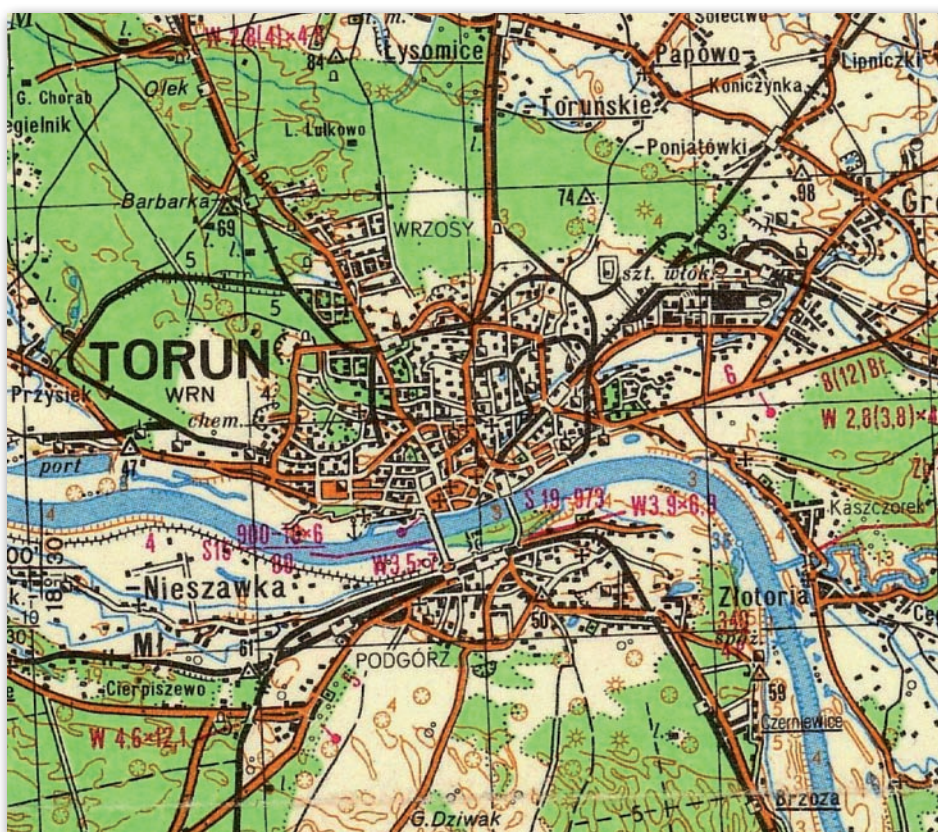
Narożnik arkusza mapy cywilnej w skali 1:50 000 z oznaczeniem i opisem siatki współrzędnych prostokątnych płaskich układu 1965, bez siatki kartograficznej.

Analiza tych dwóch fragmentów map wskazuje, że ich redakcja i opracowanie przebiegały według odrębnych założeń, jedynie przy opracowaniu rzeźby terenu były wykorzystane te same diapozytywy (na mapie cywilnej pominięte zostały tylko opisy skarp i nasypów). Mapa wojskowa przedstawia więcej elementów terenowych niż mapa cywilna, zawiera również charakterystykę obiektów infrastruktury drogowej, hydrotechnicznej i lasów. Głównym mankamentem mapy cywilnej w tej skali było to, że opracowana w latach 70. nie była później aktualizowana, wznowiono tylko jej druk.

Tablica 8. Porównanie map w skali 1:200 000

Mapa w skali 1:200 000 wyd. w 1982 r. z materiałów z lat 1977-78 przez Sztab Generalny WP.

Mapa w tej samej skali wyd. w 1977 r. z materiałów z 1976 r. przez Sztab Generalny ZSRR.

Analiza treści wskazuje, że Rosjanie przy opracowaniu swojej mapy wykorzystywali prawdopodobnie materiały polskie, natomiast samodzielnie przeprowadzali redakcję i opracowanie kartograficzne. Na mapie radzieckiej jest lepiej przedstawiona rzeźba terenu, zawiera ona również więcej elementów terenowych m.in. lotnisko, linie kolejowe do zakładów przemysłowych, nazwę rzeki (Struga), nazwy miejscowości (Glinki, Wałdowo), więcej jest też charakterystyk elementów terenowych, których nie ma na mapie polskiej.

datkowy stopień ograniczenia (tajności) użytkowania wydawnictw kartograficznych: oprócz klauzul *tajne* i *poufne* doszła *do użytku służbowego*.

Na podstawie wyżej wymienionych aktów normatywnych wielu żołnierzy zawodowych, którzy w różnych okolicznościach utracili mapy, poniosło nie tylko konsekwencje dyscyplinarne, ale również karne (obecnie brak jest szczegółowych badań i analiz na ten temat). Każdorazowo postępowanie w takich sprawach prowadziła prokuratura wojskowa.

Niezależnie od tego, że mapy topograficzne były tajne, ówczesny Zarząd Topograficzny Sztabu Generalnego WP miał obowiązek maskować na nich obiekty ważne ze względu na obronność i bezpieczeństwo kraju. Dla każdej skali map były wykonywane kalki redakcyjne terenów i obiektów wojskowych, tzw. kalki maskowania. Maskowanie polegało na fikcyjnym przedstawianiu i generalizacji elementów terenowych na obszarach podlegających ochronie i terenach do nich przyległych. W latach 70. liczba takich obiektów na obszarze Polski znacznie przekraczała 1000. Maskowaniu podlegały m.in.: koszary, lotniska, bazy i porty, składnice sprzętu i paliw, stacje przeładunkowe, zapory i ważne instalacje energoelektryczne. Bardzo często maskowano obiekty, które przed II wojną światową były wybudowane przez Niemców i zajmowane przez armię niemiecką (Polska zachodnia i północna). Często użytkownicy map odbierali to maskowanie jako błędy opracowania map i wnosili zastrzeżenia do wydawcy – Zarządu Topograficznego.

Natomiast nadzór nad ochroną informacji niejawnych w Siłach Zbrojnych PRL sprawowały: Oddział Ochrony Tajemnic Sztabu Generalnego WP (wcześniej Oddział Cenzury Wojskowej, powstały już w 1944 r.), Kontrwywiad Wojskowy i pośrednio Zarząd Operacyjny Sztabu Generalnego WP. To z ich inicjatywy były przygotowywane akty prawne, które powodowały, że mapy topograficzne musiały być utajniane, a dodatkowo miały być maskowane obiekty ważne ze względu na bezpieczeństwo i obronność kraju⁹⁴. Oprócz map utajnione były współrzędne punktów sieci triangulacyjnej i wysokości punktów (reperów) sieci niwelacyjnych (poufny był nawet szkic sieci triangulacji państwowej 1-4 klasy) nie tylko w układzie 1942, ale również 1965, co powodowało niebawem problemy dla cywilnej geodezji.

Zmiana podejścia do utajnienia wojskowych map topograficznych nastąpiła dopiero w 1989 r., 18 sierpnia ukaza-

Zmiana podejścia do utajnienia wojskowych map topograficznych nastąpiła dopiero w 1989 r., 18 sierpnia ukazało się bowiem zarządzenie szefa Sztabu Generalnego WP o obniżeniu o jeden stopień klauzuli tajności map topograficznych. Całkowite odtajnienie map topograficznych w Wojsku Polskim nastąpiło w lutym 1990 r., pozostało tylko maskowanie obiektów ważnych ze względu na obronność i bezpieczeństwo kraju, których liczba po 2000 r. została znacznie ograniczona.

ło się bowiem zarządzenie szefa Sztabu Generalnego WP o *obniżeniu o jeden stopień klauzuli tajności map topograficznych*. Całkowite odtajnienie map topograficznych w Wojsku Polskim nastąpiło w lutym 1990 r., pozostało tylko maskowanie obiektów ważnych ze względu na obronność i bezpieczeństwo kraju, których liczba po 2000 r. została znacznie ograniczona.

Pomiary geodezyjne

Po wojnie pierwsze zadania z dziedziny geodezji rozpoczęła cywilna służba geodezyjno-kartograficzna, a polegały one na odszukaniu operatów technicznych obejmujących obszar Polski w nowych granicach. W kraju poszukiwania przeprowadzono we wszystkich urzędach administracji państwowej. Na terenach Niemiec działał specjalny wysłannik do spraw rewindykacji materiałów geodezyjnych. Jednocześnie przeprowadzono inwentaryzację punktów w terenie i stwierdzono, że 85-90% punktów zachowało się mimo znacznego upływu czasu od ich założenia i mimo zniszczeń wojennych.

Pierwsze pomiary geodezyjne oficerowie służby wykonywali podczas prac delimitacyjnych dotyczących wytyczenia w terenie wschodniej granicy państwa. Rozmowy dotyczące przebiegu granic Polski po II wojnie światowej miały miejsce podczas konferencji w Jałcie (4-11 lutego 1945 r.). Zawarte wówczas ustalenia polskie władze emigracyjne nazwały nowym rozbiorem Polski, tym razem dokonany z udziałem sojuszników. Propozycje jałtańskie przybrały charakter wykonawczy w umowie poczdamskiej z 2 sierpnia 1945 r. Po długich sporach określony został ostateczny kształt granic powojennej Polski. Umowa ta stała się podstawą do zawarcia 16 sierpnia 1945 r. w Moskwie polsko-radzieckiej umowy granicznej, która określała kształt granicy wschodniej państwa polskiego. W imieniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej umowę podpisał Edward Osóbka-Morawski, a w imieniu ZSRR – Władysław Mołotow. Wymiana ratyfikowanych dokumentów nastąpiła 5 lutego 1946 r. w Warszawie i od tego dnia umowa była obowiązująca. Ostateczny kształt postanowieniom kon-

ferencji poczdamskiej nadała Sojusznicza Rada Kontroli Niemiec 20 listopada 1945 r., gdy ustalono również zakres akcji przesiedleńczej.

Do wytyczenia granicy w terenie rząd polski powołał Komisję Delimitacyjną w składzie: wiceminister spraw zagranicznych Janusz Żaruk Michalski (przewodniczący), członkowie: generałowie Stefan Mossor i Bronisław Prugar-Ketling oraz eksperci: płk Teodor Naumienko, Wacław Nowak i Stanisław Pietkiewicz. Po kilku wstępnych posiedzeniach generałowie Mossor i Prugar-Ketling zostali odwołani, a na ich miejsce wyznaczono generała Armii Czerwonej skierowanego do służby w Wojsku Polskim Jerzego Bordziłowskiego⁹⁵. Tak więc decydujący głos ze strony polskiej w sprawie faktycznego przebiegu granicy w terenie należał również do Rosjan (załącznik 4).

W pracach komisji uczestniczyło 29 oficerów WIG oraz kilkunastu przedstawicieli Głównego Urzędu Pomiarów Kraju. Pas graniczny długości ok. 1100 km został podzielony na 6 odcinków, z których 3 nieparzyste (I, III, V) opracowała strona polska, a 3 parzyste (II, IV, VI) strona radziecka⁹⁶ (rys. na s. 3). Geodeci wojskowi w ciągu 4 miesięcy zastabilizowali i określili współrzędne 1019 punktów, wykonali 600 km ciągów niwelacyjnych oraz opracowali ponad 500 km kw. zdjęcia topograficzne w skali 1:25 000 (fot. 13). Z uwagi na bardzo ciężkie warunki terenowe oraz złożoną sytuację polityczną (UPA w Bieszczadach) pracę komisji zabezpieczał pułk ochrony i batalion saperów. Prace komisji trwały od 1 czerwca do 6 listopada 1946 r. Szczególnie złożona była sytuacja w V podkomisji, której przewodniczył ppłk Józef Rychlewski, a wiceprzewodniczącym był Stanisław Pietkiewicz. Podkomisja wytyczała granicę przez Puszcze Białowieską – w terenie lesistym i podmokłym. Trudny teren oraz brak ostatecznej decyzji co do samego przebiegu granicy przedłużył przewidziany termin zakończenia robót prawie o dwa miesiące.

Roman Jankowski⁹⁷, mieszkaniec wsi Tokary, tak wspomina działanie tej komisji: *Komisja otrzymała do dyspozycji dwa duże pokoje. Na podwórku koło do-*

14. Prace na granicy z ZSRR, ppłk rez. Bronisław Słupczyński (z prawej), 1958 r.

mu stańto kilkanaście samochodów wojskowych oraz dwie radiostacje na bazie samochodów. Grupy geodetów każdego dnia były rozwożone w rejon, który miał być przekazany Związkowi Radzieckiemu. Tam wykonywano pomiary, a szkice były nanoszone na mapy. Kierownictwo komisji radzieckiej często wyjeżdżało do Mińska w celu złożenia sprawozdania oraz po nowe wytyczne. Po powrocie Rosjanie przywozili petycje przyłączenia Tokar do Związku Radzieckiego. Twierdzili, że 22 października 1939 r. w referendum mieszkańcy tej wsi wypowiedzieli się za przyłączeniem do zachodniej Białorusi. Natomiast władze polskie, ludność cywilna, WOP na czele z komendantem byłej placówki AK oraz księdzem Lipckim byli za pozostawieniem wsi w granicach polskich. Po przeprowadzeniu spisu mieszkańców pod względem przynależności narodowej okazało się, że zdecydowaną większość mieszkańców stanowili Polacy. Dlatego wieś podzielono na część polską i radziecką. 60 procent użytków rolnych o glebach urodzajnych, 17 gospodarstw kolonijnych – nazwijmy – odeszło do ZSRR. Po stronie polskiej pozostały lasy i zakrzaczony grunty. Prace związane z opisem gospodarstw wcielanych do ZSRR były wykonywane przez pracowników Państwowego Urzędu Repatriacyjnego przy udziale właścicieli, sołtysa i często personelu radzieckiego.

Styk ówczesnej granicy Polski, Czechosłowacji i ZSRR na Krzemieńcu został ustawiony już wcześniej, w marcu 1946 r., przy udziale przedstawicieli trzech państw. Przebieg granicy w terenie oznaczono dwoma rzędami drewnianych słupów z odpowiednimi godłami państwowymi i kolejnym numerem, rozpoczynającym się od znaku granicznego „Krzemieniec”. Wytyczaniu granicy to-

warzączyły liczne tragedie ludzkie związane z pozostawianiem dorobku całego życia i przenoszeniem się na wyznaczone tereny polskie. Granicę z obwodem kaliningradzkim wytyczono w 1957 r., brali w tym udział kpt. Zenon Biesaga i por. Ryszard Klonowski (umowa z 25 marca 1957 r.).

4 października 1947 r. kierownikiem Wydziału Geodezyjnego WIG został mjr Bronisław Dzikiewicz, doświadczony geodeta, oficer przedwojennego WIG, dowódca plutonów pomiarowych 12 Kompanii Geograficznej 2 KP. Pod jego kierownictwem geodeci wojskowi wiosną 1948 r. rozpoczęli wykonywanie pomiarów triangulacyjnych na poligonach wojskowych. Były one niezbędne artylerii do prowadzenia celnego ognia oraz tworzyły osnowę do opracowania aktualnych map na tych obszarach. Podobne prace wykonywano równoległe w rejonach nadmorskich dla Marynarki Wojennej.

Na przełomie 1949 i 1950 r. wykonywano pomiary graniczne z NRD. Granica wytyczona w terenie przez geodetów została zatwierdzona przez układ w Zgorzelcu pomiędzy Polską a NRD podpisany 6 lipca 1950 r.

W 1951 r. na podstawie umowy międzynarodowej była przeprowadzona korekta przebiegu granicy z ZSRR. Wymiarne podlegało 480 km² w rejonie Ustrzyk Dolnych (ówczesny obwód drohobycki), które strona polska otrzymała od ZSRR, przekazano zaś obszar w woj. lubelskim (okolice Bełżca i Sokala). Granicę w Bieszczadach wytyczali oficerowie radzieccy, a w lubelskim oficerowie polscy. W wielu opracowaniach podaje się, że powodem wymiany były złoża węgla na Sokalszczyźnie i połączenie kolejowe Rawa Ruska – Sokal, za co Polsce przekazano tereny o ubogich glebach i z wy-

eksploatowanymi złożami ropy w rejonie Bieszczad.

W 1953 r., po przyjęciu układu 1942, geodeci wojskowi rozpoczęli pracę przy pomiarach geodezyjnych kraju. Przy padło im wykonanie sieci triangulacji państwowej (podstawowej), początkowo wzdłuż granicy z ZSRR i Czechosłowacją, później na obszarze Mazur przy sieci wypełniającej (w 1964 r.).

Następnie przystąpiono do założenia triangulacji na obszarze wschodniej i centralnej Polski. Istniejące tam sieci były oparte na różnych elipsoidach, miały różne punkty wyjściowe oraz były wykonywane w różnych okresach, nie stanowiły więc jednolitej całości. Doświadczenia z pierwszego okresu prac polowych pozwoliły geodetom wojskowym na podjęcie prac bardziej złożonych, czyli pomiarów kątowych na punktach I klasy sieci państwowej oraz współuczestniczenie w pomiarach punktów geodezyjnej bazy kosmicznej przebiegającej przez terytorium naszego kraju.

W latach 1955-58 oficerowie Służby Topograficznej WP uczestniczyli w pracach komisji delimitacyjnej do wytyczenia granicy państwowej między Polską a Czechosłowacją. Głównymi ekspertami ze strony polskiej byli: prof. Józef Wąsowicz – geograf z Uniwersytetu Wrocławskiego, dr Stanisław Osiecki – prawnik z Ministerstwa Spraw Zagranicznych, i mjr Czesław Głazek z Zarządu Topograficznego Szt. Gen. WP. Pracami polowymi kierowali oficerowie geodeci: kpt. Zenon Biesaga, kpt. Romuald Zapolski, kpt. Mieczysław Pąg i kpt. Jan Dąbrowski, a wykonywali je inżynierowie geodeci z państwowych przedsiębiorstw geodezyjnych (umowa z 13 czerwca 1958 roku). Kolejne prace na tej granicy związane z odnową zniszczonych słupów granicznych przeprowadzono w 1975 r.

Należy zaznaczyć, że na przełomie lat 50. i 60. Zarząd Topograficzny Sztabu Gen. WP wspólnie z Państwowym Przedsiębiorstwem Geodezyjnym wydał „Wykaz punktów triangulacji państwowej”. Współrzędne punktów w układzie 1942 zostały podane w dwóch strefach odwzorowawczych (trzystopniowych i sześciostopniowych). Wysokości punktów były podane w bałtyckim systemie wysokości normalnych (zero mareografu w Kronsztadzie). Dane zawarte w katalogach były podstawą prowadzenia w następnych latach wszystkich prac pomiarowych w Polsce. Wydawnictwo to nosiło klauzulę *tajne* i dostęp do niego był ograniczony.

W następnych latach geodeci wojskowi prowadzili pomiary na punktach I klasy sieci państwowej oraz współuczestniczyli w pomiarach punktów bazy kosmicz-

nej przebiegających przez nasz kraj. Sieci triangulacyjne na terenie Polski zostały całkowicie pomierzone i wyrównane do 1965 r. Ze wspólnego międzynarodowego wyrównania sieci astronomiczno-geodezyjnej (1956-58) sporządzono „Katalogi współrzędnych geograficzno-geodezyjnych” zawierające 393 punkty.

Ścisła współpraca z cywilną służbą geodezyjną, która pomiary i obliczenia geodezyjne wykonywała na przeważającej części obszaru Polski, umożliwiła założenie po raz pierwszy w naszej historii *sieci wypełniających i sieci zagęszczających* oraz opracowanie dla całego kraju kompletnych i jednolitych katalogów współrzędnych punktów sieci triangulacyjnej, poligonowej i niwelacyjnej.

W Polsce na początku lat 60., a w ZSRR znacznie wcześniej, zaczęto formować jednostki rakietowe, a do rażenia celów na duże odległości potrzebne były dokładne kierunki (azymuty) na wybrane cele. Aby ułatwić wykonanie tego zadania pododdziałom topogeodezyjnym wojsk rakietowych, podczas konferencji służb geodezyjnych państw socjalistycznych w 1960 r. w Dreźnie ustalono, aby we wszystkich państwach na punktach sieci triangulacji państwowej były założone i zabudowane punkty kierunkowe. Miały być one obierane (zakładane) w odległościach 500-1000 m (w lasach 250 m) od punktów macierzystych, a azymuty wyznaczone z dokładnością $\pm 2,5''$. Po 5-6 latach jednostki topograficzne i pododdziały topogeodezyjne wojsk rakietowych zostały wyposażone w nasadki gيروسkopowe i giroteodolity – w ten sposób problem pozyskiwania kątów kierunkowych (azymutów) się rozwiązał.

Od 1957 do 1969 r. geodeci wojskowi corocznie wykonywali pomiary geodezyjne w celu określenia współrzędnych *fotopunktów* do opracowania zdjęć topograficznych w skali 1:25 000, następnie 1:10 000 dla metody uniwersalnej, kombinowanej i stereometrycznej, zagęszczano również osnowę poziomą i wysokościową w celu opracowania zdjęć topograficznych w skali 1:10 000.

W tym samym roku służba rozpoczęła nowy rodzaj prac geodezyjnych. Dotychczas koncentrowały się one na dogęsz-

czeniu państwowej sieci triangulacyjnej IV klasy i dowiązaniu zdjęć lotniczych. Nowe zadanie polegało na pomiarach sieci I, II i III klasy (sieć mazurska) wraz z zabudową oraz pomiarem punktów kierunkowych. Prace te wykonywał 22 Samodzielny Oddział Geodezyjny, w którego strukturze była grupa zabudowy. Do budowy wież i sygnałów zatrudniono między innymi rodzinę górali: Jana, Stanisława i Stefana Puziów. Najwyższą wieżę o wysokości 54 m zbudował 12-osobowy zespół w miejscowości Kaszyce k. Przemyśla w ciągu 3,5 miesiąca; zużyto na nią 120 m³ drewna. W latach 1968-69 służba wykonała liniowy i kątowy pomiar bazy satelitarnej przechodzącej przez obszar naszego kraju w ramach budowy kosmicznej triangulacji Pułkowo-Poczdami-Sofia-Pułkowo w celu założenia i wyrównania Jednolitej Astronomiczno-Geodezyjnej Sieci państw socjalistycznych (JAGS) stosownie do ustaleń konferencji służb geodezyjnych państw socjalistycznych z 1965 r. w Moskwie.

W latach 1978-79 geodeci z 22 SOTG wykonywali pomiary wzdłuż granicy państwowej Polska – ZSRR. Określano współrzędne punktów granicznych oraz aktualizowano mapy pasa granicznego. Szczególnie dużo pracy było wzdłuż rzek San i Bug, które zmieniły swój bieg na skutek naturalnych procesów erozyjnych.

Od 1968 r. cywilna służba geodezyjno-kartograficzna musiała przyjąć nowy układ współrzędnych 1965⁹⁸. Zarząd Topograficzny Sztabu Gen. WP w 1983 r. opracował i wydał na obszar Polski „Katalogi punktów triangulacyjnych i poligonowych”, które podawały współrzędne punktów w dwóch układach: 1942 i 1965. Od roku 1982 do 1994 katalog był prowadzony na komputerze Odra 1325, wydruki ze współrzędnymi udostępniano cywilnym instytucjom i przedsiębiorstwom wykonującym pomiary geodezyjne i prace kartograficzne. Od 1989 r. służba prowadziła w programie komputerowym *Granica* katalog dyżurny zawierający współrzędne punktów triangulacyjnych i poligonowych z obszaru Polski w układach 1942/1983 i 1965.

Pierwsze wydanie szeregu skalowego map topograficznych w podziale arkuszowym

Podczas wojny Rosjanie opracowali na obszar Europy Zachodniej (w tym i Polski) mapy topograficzne w układzie 1942 w skali 1:100 000 i 1:200 000; na niektórych terenach były wykonane również mapy w skali 1:50 000. Były one opracowane na podstawie pozyskanych przedwojennych map poszczególnych państw. Po II wojnie światowej Rosjanie chcieli jak najszybciej posiadać jednolite wielkoskalowe mapy topograficzne państw będących w ich strefie wpływów. Mapy miały być oparte na jednorodnych zdjęciach topograficznych i fotogrametrycznych. Z uwagi na wielkość zadania oraz jego pilność postanowiono, że zdjęcia topograficzne będą opracowywane w skali 1:25 000. Podczas pierwszej konferencji służb geodezyjnych państw socjalistycznych, oprócz szczegółowego omówienia spraw związanych z przyjęciem układu 1942, ustalono, że poszczególne kraje powinny wykonać nowe zdjęcia topograficzne do 1957 r.

W Polsce pierwsze prace polowe rozpoczęły się w 1953 r. i były realizowane wspólnym wysiłkiem Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii, Służby Topograficznej WP oraz topografów Armii Radzieckiej. Ze względu na niejednorodność przedwojennych map w skali 1:25 000, które zresztą nie pokrywały całego terytorium Polski, w pracach tych przyjęto różne metody, zależnie od kartowanego obszaru. W ciągu sześciu lat, czyli do 1959 r., zrobiono zdjęcia topograficzne na cały obszar kraju⁹⁹. Nie było to łatwe zadanie, należało bowiem wykonać około 4140 arkuszy. Większość z nich opracowywały przedsiębiorstwa geodezyjne i fotogrametryczne GUGiK, Służba Topograficzna WP opracowała i aktualizowała mapy tylko w wybranych rejonach, ważnych z punktu widzenia obronności kraju. Rosjanie wykonywali zdjęcia topograficzne głównie na obszarze zachodniej Polski, najczęściej metodami kompilacyjnymi (transformacja niemieckiej mapy w skali 1:25 000 na układ 1942 i jej unaczęśnianie). Sytuacja polityczna (wojna w Korei) spowodowała, że nie dokończono zdjęć topograficznych na niektórych obszarach Warmii i Mazur. Dla obszarów tych istniała wojskowa mapa topograficzna w skali 1:25 000, wykonana również metodami kompilacyjnymi przez radzieckich topografów w okresie wojny i bezpośrednio po jej zakończeniu¹⁰⁰ (fot. 15).

Krótki czas, w jakim były wykonane powyższe prace, oraz brak doświadcze-

Najwyższą wieżę triangulacyjną o wysokości 54 m zbudował 12-osobowy zespół w miejscowości Kaszyce k. Przemyśla w ciągu 3,5 miesiąca; zużyto na nią 120 m³ drewna. W latach 1968-69 służba wykonała liniowy i kątowy pomiar bazy satelitarnej przechodzącej przez obszar naszego kraju w ramach budowy kosmicznej triangulacji Pułkowo-Poczdami-Sofia-Pułkowo w celu założenia i wyrównania Jednolitej Astronomiczno-Geodezyjnej Sieci państw socjalistycznych (JAGS).

**15. Prace nad mapą w skali 1:25 000,
por. Józef Łomża (pierwszy z lewej), 1957 r.**

nia niektórych topografów pracujących w terenie spowodowały, że wydane na podstawie tych zdjęć mapy w skali 1:25 000 były niskiej jakości (dotyczyło to głównie rzeźby terenu); opatrzone je więc napisem „wydanie tymczasowe”. Plan opracowania i druku map w skali 1:25 000 w latach 1955-58 był tak napięty, że Służba Topograficzna WP nie była zdolna wykonać go samodzielnie. Druk pierwszego nakładu map na obszar północno-wschodniej Polski wykonali Rosjanie.

Na podstawie tej mapy, której druk na obszar Polski zakończono w 1960 r., opracowano kartograficznie i wydrukowano do 1965 r. mapy topograficzne szeregu skalowego 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000. Mapy w skalach 1:500 000 i 1:1 000 000 na obszar Polski i Europy drukowano na podstawie diapozytywów otrzymanych od Służby Topograficznej AR¹⁰¹. Dostosowanie ich polegało na zamianie pisowni nazw z jęz. rosyjskiego na polski. Wszystkie opracowano według nowego międzynarodowego podziału. Łącznie wydano wówczas ponad 5600 godeł map wszystkich skal. Drukowano je w sześciu kolorach w nakładach 20 tys. egzemplarzy, wydanie to nosi nazwę *Sztab Generalny (SG)*¹⁰².

Oprócz map topograficznych służba na ich podstawie opracowywała i wydawała wojskowe mapy specjalne. Tylko w 1954 r. dostarczono wojskom m.in. mapy obozów ćwiczeń: Drawsko Pomorskie, Modrzewo, Czarne w skali 1:25 000; mapę poligonu Toruń w skali 1:5000; mapę półwyspu Hel w skali 1:5000; mapy plastyczne Polski w skali 1:200 000; mapę przelotów w skali 1:1 000 000 dla Dowództwa Wojsk Obrony Przeciwlotniczej; mapę samochodową i administracyjną w skali 1:750 000.

Bardzo napięty był plan zadań służby w 1959 r., oprócz prac polowych i karto-

graficznych związanych z wykonaniem map topograficznych wydania *Sztabu Generalnego*, ukazały się: plany 8 miast Polski w skali 1:10 000, mapy przelotów lotniczych Polski w skali 1:500 000 i 1:1 000 000, mapy strategiczne Europy w skali 1:1 000 000 i 1:2 000 000; wydrukowano 84 godeł mapy topograficznej w skali 1:25 000, 30 godeł mapy w skali 1:50 000, 16 godeł mapy przejeźdźności terenu w skali 1:100 000 (obszar Polski).

Oryginalne zdjęcie topograficzne kraju w skali 1:10 000 i 1:5000, układ 1965

Podczas drugiej konferencji służb geodezyjnych państw socjalistycznych, która odbyła się w 1954 r. w Warszawie, Rosjanie przedstawili założenia wykonania we wszystkich państwach map w skali 1:10 000. Ponadto ustalone zostały sposoby wyrównania sieci triangulacyjnej w układzie 1942 oraz niwelacyjnej w odniesieniu do poziomu Morza Bałtyckiego w Kronsztadzie.

Konsekwencją konferencji była uchwała Prezydium Rządu nr 447 z 11 czerwca 1955 r. zobowiązująca Centralny Urząd Geodezji i Kartografii oraz Służbę Topograficzną WP do sporządzenia do końca 1970 r. szczegółowej mapy topograficznej kraju w skali 1:10 000, a dla obszarów intensywnego rozwoju gospodarczego w skali 1:5000. Uchwała warunkowała wykonanie szczegółowej mapy topograficznej w skali 1:10 000 z wykorzystaniem metody aerofotogrametrycznej. W praktyce stosowano metodę kombinowaną, tzn. z wykorzystaniem fotomapy, a w odniesieniu do terenów górzystych – metodę autogrametryczną. Uwarunkowania te przyczyniły się do upowszechnienia metod fotogrametrycznych w pracach nad mapami topograficznymi oraz cyklicznej ich aktualizacji¹⁰³. Do końca

1970 r. Służba Topograficzna WP wykonała 2178 arkuszy, pokrywając około 37 480 km² powierzchni kraju, czyli o około 2480 km² więcej, niż przewidywała uchwała. W związku z trudnościami, jakie miał przy realizacji tego zadania Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Prezydium Rządu podjęło 25 sierpnia 1970 r. decyzję nr 112/70 zmieniającą sposób wykonania mapy topograficznej kraju, m.in. przedłużając termin do 1975 r. Nowe, zwiększone zadanie Służba Topograficzna WP zakończyła w 1973 r.

Wykonanie szczegółowej mapy topograficznej trwało 19 lat. W całym powojennym okresie było to największe zadanie Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii oraz Służby Topograficznej WP, która do zdjęć topograficznych zaangażowała wszystkie oddziały polowe, dostosowując nawet ich strukturę organizacyjną do charakteru prac. To, bez przesady, gigantyczne dzieło obejmujące 16 294 arkusze godłowe zdjęcia topograficznego w skali 1:10 000 wykonywali topografowie przedsiębiorstw GUGiK w latach 1956-75 oraz jednostki Służby Topograficznej WP w latach 1957-73. Jednostki Służby Topograficznej WP opracowały ogółem 2546 arkuszy zdjęć topograficznych w skali 1:10 000, co stanowi około 16% pokrycia obszaru kraju.

Do 1968 r. mapy były opracowywane przez Służbę Topograficzną WP i GUGiK w układzie współrzędnych 1942. Następnie w związku z ustaleniami konferencji państwowych służb geodezyjnych i kartograficznych krajów socjalistycznych (1965 r.), a w ślad za nią uchwałą nr 01/68 Komitetu Obrony Kraju z 25 września 1968 r. w sprawie wzmoczenia ochrony materiałów geodezyjnych, kartograficznych, fotogrametrycznych i magnetycznych, GUGiK miał opracowywać mapy w cywilnym układzie współrzędnych, a służba topograficzna kontynuowała opracowywanie arkuszy według pierwotnego założenia. Ta decyzja doprowadziła do rozdziału kartografii wojskowej i cywilnej.

W 1965 r. na potrzeby cywilne wojsko opracowało układ 1965¹⁰⁴. Jego podstawowym mankamentem jest brak możliwości sporządzania jednolitych map całego obszaru kraju w pełnym szeregu skalowym. Układ składa się z pięciu stref odwzorowawczych, które między sobą były wzajemnie skrócone i przesunięte, błędy poza granicami stref odwzorowawczych były znaczne. Każda strefa miała odrębny układ współrzędnych prostokątnych. Cywilna służba od 1969 r. opracowywała zdjęcia topograficzne w skali 1:10 000 w układzie 1965, w tym czasie nie miała dostępu do wcześniej wykonanych zdjęć w układzie 1942. Dopiero porozu-

mienie Ministerstwa Obrony Narodowej oraz Ministerstwa Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z 19 grudnia 1975 r. w sprawie współdziałania Służby Topograficznej WP oraz Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii przy wykonywaniu prac geodezyjnych, fotogrametrycznych, topograficznych i kartograficznych stwarzało takie możliwości. Na mocy tego porozumienia GUGiK opracował wzorce map w skali 1:25 000, 1:50 000 w układzie 1965, które zamierzał wydawać drukiem. Ostateczne uzgodnienie formy i treści map o klasyfikacji „poufne” oraz wydanie odpowiednich opinii przez Zarząd Operacyjny i Oddział Ochrony Tajemnicy Sztabu Generalnego WP nastąpiło dopiero 18 marca 1977 r. Ustalenia dotyczące formy i treści cywilnych map topograficznych w skalach 1:100 000 i 1:200 000 (poufnych) nastąpiły w 1978 r.

Bardzo dobitny opis implikacji wycofania układu 1942 z cywilnej geodezji i kartografii znajdujemy w opracowaniu¹⁰⁵ pracowników Katedry Kartografii Uniwersytetu Warszawskiego: *Tajny moduł przejścia pomiędzy układami 1942 i 1965 pozwalał na wzajemne korzystanie z wykonanych prac i wydawanie map wojskowego szeregu skalowego w układzie 1942. Mapy cywilne nadal jednak obejmowała klauzula poufności, co ograniczało ich społeczną funkcję i znaczenie. Mapy opracowane w tym systemie stanowiły pewien przełom w podejściu do potrzeb gospodarki narodowej i obywateli. Wprawdzie nadal utajniono systemy lokalizacji obiektów, ale zachowano względność kartometryczność treści, bez współrzędnych geograficznych, w pięciu odrębnych strefach, z użyciem dwóch rodzajów odwzorowań. Ciągłe jednak nie były to opracowania ogólnodostępne, a korzystanie z nich utrudniały odpowiednie klauzule: do użytku służbowego, poufne, tajne. W układzie 1965 jako pierwszą cywilna służba wydała mapę w skali 1:50 000, 650 arkuszy wydawano w latach 1977-1982, od 1980 r. rozpoczęto wydawanie map w skali 1:25 000 (do 1990 r. pokrycie tą mapą wynosiło 80%). Wobec nieprzydatności układu „1965” do opracowania map w mniejszych skalach, obejmują-*

cych obszary położone w kilku strefach, zaprojektowano nowe, jednolite dla całej Polski odwzorowanie kartograficzne, nazwane GUGiK-1980. Podział arkuszowy oparty o siatkę kartograficzną niweczony jest przez celowe zniekształcenie osnowy matematycznej dające przesunięcie treści względem siatki rzędu 90 metrów. Mapę wydawano w postaci poszczególnych arkuszy wielkością odpowiadających arkuszom mapy wojskowej układu 1942, ale przesuniętych względem nich o 10', co uniemożliwiało ich nakładanie. W nim opracowano mapę Polski 1:100 000, której pierwsze arkusze, chociaż opatrzone klauzulą poufne, można było pokazać środowisku międzynarodowemu jako osiągnięcie PRL podczas warszawskiej konferencji Międzynarodowej Asocjacji Kartograficznej w 1982 r. Układ ten nie zastąpił jednak układu 1965, a uzupełnił go jedynie w zakresie wspomnianej mapy w skali 1:100 000 oraz 1:200 000 i 1:500 000.

Mapy w skali 1:100 000 wykonane w układzie GUGiK-1980 nie miały powiązania z mapami wykonanymi w układzie 1965 (tablica 2). Były opracowywane na podstawie zdezaktualizowanych map wojskowych, bez siatki kilometrowej i z przesuniętą siatką kartograficzną. Map w skali 1:200 000 w odwzorowaniu GUGiK-1980 cywilna służba nie wydała¹⁰⁶, mapę w skali 1:500 000 wydano dopiero w 1992 r., ale w układzie 1942. Wprowadzenie układu 1965 cywilna służba odczuwa do tej pory, jeszcze w listopadzie 2009 r. GUGiK ogłosił przetarg na wznowienie druku 257 godeł mapy topograficznej w skali 1:25 000 w tym układzie¹⁰⁷. Zmuszenie w 1953 r. cywilnej służby geodezyjnej i kartograficznej do przyjęcia układu 1942, a następnie zakazanie jej w 1968 r. używania tego układu doprowadziło do tego, że w cywilnych opracowaniach możemy dziś spotkać mapy, w których zastosowano trzy powierzchnie (elipsoidy) odniesienia, dwa rodzaje odwzorowań (w kilku wariantach), osiem układów współrzędnych prostokątnych oraz trzy systemy podziału map na arkusze. Ponadto bardzo często mapy tej samej skali różnią się zakresem treści, sposobem redakcji i grafiką¹⁰⁸. Trudno zrozumieć

ten stan zważywszy na to, że cywilna służba opracowała zdjęcia topograficzne ponad 80% obszaru kraju i poniosła największe koszty związane z przygotowaniem materiałów źródłowych do opracowania map (tablica 3).

Wydanie map szeregu skalowego od 1:10 000 do 1:500 000

Na podstawie nowych zdjęć topograficznych w skali 1:10 000 od 1966 r. Służba Topograficzna WP rozpoczęła wydawanie map topograficznych szeregu skalowego od 1:10 000 do 1:500 000. Mapy w skali 1:10 000 zostały wydane tylko jako plany miast oraz na tereny poligonów, mapy w skali 1:25 000 jako plany wielkich miast oraz na wybrane rejony, głównie przygraniczne, wybrzeża morskiego oraz ważniejsze rubieże wodne; mapy w skali 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000 i 1:500 000 na cały kraj. Edycja ta nosi nazwę *Wydanie pierwsze PRL*.

Bezpośrednio po opracowaniu na obszar Polski zdjęcia topograficznego w skali 1:10 000 oddziały topograficzne przystąpiły do aktualizacji map. Pod koniec lat 70. początkowo aktualizowano mapy w skali 1:25 000, następnie w latach 1981-85 zdjęcia topograficzne w skali 1:10 000 i 1:25 000. Łącznie wojsko przeprowadziło aktualizację 980 arkuszy, a przedsiębiorstwa cywilne ponad 7500. Cywilna służba podczas aktualizacji mapy w skali 1:10 000 musiała jednocześnie przechodzić na układ 1965, dopiero kolejną aktualizację, prowadzoną na początku lat 90., wykonano w układzie 1942.

Na podstawie zaktualizowanych materiałów służba topograficzna rozpoczęła opracowanie i druk kolejnego wydania map wg nowych wzorów w skalach 1:50 000, 1:100 000 i 1:200 000. W związku z tym wydaniem została podpisane we wrześniu 1973 r. dwustronne porozumienie między Sztabem Generalnym WP i Sztabem Generalnym Sił Zbrojnych ZSRR, na mocy którego Służba Topograficzna WP była zobowiązana do aktualizacji map topograficznych Polski w skalach 1:50 000, 1:100 000 i 1:200 000 z terminem całkowitego zakończenia tych prac do końca 1976 r., a Służba Topograficzna ZSRR aktualizowała mapy z obszaru Polski w skalach 1:500 000 i 1:1 000 000. W porozumieniu zapisano też, że Służba Topograficzna WP ma obowiązek przekazywania Armii Radzieckiej bez wzajemności wszystkich zaktualizowanych arkuszy mapy, a wtórników źródłowych materiałów topograficznych z aktualizacji – na 3 arkusze mapy w skali 1:50 000 od granicy ZSRR w głąb Polski.

Na początku 1990 r. rozpoczęto wydawanie map w skali 1:25 000, 1:50 000

Wykonanie szczegółowej mapy topograficznej trwało 19 lat. To, bez przesady, gigantyczne dzieło obejmujące 16 294 arkuszy godłowych zdjęcia topograficznego w skali 1:10 000 wykonywali topografowie przedsiębiorstw GUGiK w latach 1956-75 oraz jednostki Służby Topograficznej WP w latach 1957-73. Jednostki Służby Topograficznej WP opracowały ogółem 2546 arkuszy zdjęć topograficznych w skali 1:10 000, co stanowi około 16% pokrycia obszaru kraju.

Zmuszenie w 1953 r. cywilnej służby geodezyjnej i kartograficznej do przyjęcia układu 1942, a następnie zakazanie jej w 1968 r. używania tego układu doprowadziło do tego, że w cywilnych opracowaniach możemy dziś spotkać mapy, w których zastosowano trzy powierzchnie (elipsoidy) odniesienia, dwa rodzaje odzorowań (w kilku wariantach), osiem układów współrzędnych prostokątnych oraz trzy systemy podziału map na arkusze.

i 1:100 000 według *Wzoru 1990*. Jego istotą, oprócz zmiany znaków umownych i kolorystyki, była możliwość edycji map w wersji jawnej oraz w wersji przeznaczony dla wojska – do użytku służbowego. Mapy tej edycji przestały być wydawane w 1994 r. i zaczęto opracowywać mapy w tych skalach według standardów obowiązujących w NATO – wszystkie jawne.

W 1989 r. dzięki staraniom Służby Topograficznej WP nastąpiły w Wojsku Polskim zmiany w podejściu do nadawania klauzuli tajności wojskowym mapom topograficznym. Na mocy zarządzenia szefa Sztabu Gen. WP nr 37/Sztab z 13 sierpnia 1989 r. obniżono o jeden stopień klauzule wojskowych map topograficznych. Wówczas mapy w skali 1:1 000 000 i 1:500 000 przekwalifikowano na jawne¹⁰⁹, a mapy w skali 1:100 000 i 1:200 000 na poufne. Dopiero w lutym 1990 r., po ponad 40 latach, dzięki wprowadzeniu *Wzoru 1990* zostały „odtajnione” i udostępnione do powszechnego użytku mapy topograficzne w skali 1:200 000¹¹⁰.

Mapy geograficzne ogólne i specjalne

Oprócz wydawania wojskowych map topograficznych podstawowego szeregu skalowego Służba Topograficzna WP wydała mapy ogólnogeograficzne i specjalne, w tym podręczne i ściennie. Były to przeważnie mapy obejmujące obszary, na których rozgrywały się ważne wydarzenia polityczne i wojskowe, drukowane w dużych nakładach (zwykle kilkunastu tysięcy) i rozprowadzane nie tylko w wojsku, lecz także w urzędach administracji państwowej, instytucjach rządowych i szkolnictwie. Z map ogólnogeograficznych¹¹¹ ukazały się między innymi:

- * *Korea w skali 1:800 000*, 2 ark., wyd. 1950;
- * *Ameryka Środkowa w skali 1:4 000 000*, wyd. 1965 (mapa ogólnogeograficzna z warstwobarwnym podkładem hipsometrycznym);
- * *Kuba w skali 1:2 250 000*, wyd. 1965;
- * *Bliski Wschód w skali 1:1 000 000*, wyd. 1967 (ogólnogeograficzna, opracowana zgodnie z założeniami map „Atlasu Świata”);
- * *Europa, mapa strategiczna w skali 1:2 000 000*, 9 ark., wyd. 1967;

* *Europa, mapa strategiczna w skali 1:4 000 000*, 9 ark., wyd. 1967 (fotomechaniczne pomniejszenie powyższej mapy);

- * *Europa Zachodnia w skali 1:2 000 000*, 1 ark., wyd. 1967;
- * *Bliski Wschód. Pogranicze Libanu, Syrii, Jordanii i Egiptu z Izraelem w skali 1:200 000*, wyd. 1968, 1973;
- * *Indochiny w skali 1:2 500 000*, wyd. 1967;
- * *Korea w skali 1:1 250 000*, wyd. 1968;
- * *NRD i RFN w skali 1:1 000 000*, wyd. 1969;
- * *RFN, kraje Beneluksu, NRD w skali 1:1 000 000*, wyd. 1970;
- * *Stany Zjednoczone Ameryki Północnej w skali 1:5 000 000*, wyd. 1970;
- * *Francja w skali 1:1 000 000*, wyd. 1970;
- * *Norwegia i Szwecja w skali 1:1 000 000*, 2 ark., wyd. 1972;
- * *Belgia, Holandia, Luksemburg w skali 1:500 000*, wyd. 1970;
- * *Europa Środkowa w skali 1:1 000 000*, 4 ark., wyd. 1972;
- * *Azja Południowo-Zachodnia w skali 1:5 000 000*, wyd. 1972;
- * *Azja Południowo-Zachodnia w skali 1:2 500 000*, 4 ark., wyd. 1972;
- * *Morze Śródziemne w skali 1:2 500 000*, 3 ark., wyd. 1974;
- * *Wietnam, Laos i Kambodża w skali 1:1 000 000*, 2 ark., wyd. 1979;
- * *Iran, Afganistan w skali 1:2 000 000*, 2 ark., wyd. 1980;
- * *Polityczna Mapa Świata w skali 1:20 000 000*, 2 ark., wyd. 1980;
- * *Europa Środkowa w skali 1:500 000*, ścienna, ogólnogeogr. 12 ark., wyd. 1981;
- * *Mapa samochodowa Europy Środkowej w skali 1:500 000*, 5 ark., wyd. 1982;
- * *Polityczna Mapa Świata w skali 1:15 000 000*, 9 ark., wyd. 1985 i 1992;
- * *Europa Środkowa w skali 1:750 000*, 9 ark., wyd. 1992;
- * *Europa Środkowa w skali 1:1 000 000*, 4 ark., wyd. 1993 (wersja z lasami i hipsometrią, plastyczna);
- * *Europa Środkowa w skali 1:1 000 000*, 6 ark., wyd. 1993 (hipsometryczna).

Wiele powyższych map powstało na podstawie map i opracowań *Atlasu Świata Służby Topograficznej WP*.

Podczas konferencji, która odbyła się w 1956 r. w Pradze, uzgodniono zasady

współpracy przy Mapie Świata w skali 1:2 500 000. Mapa ta miała służyć jako przeglądowo-strategiczna i miała zastąpić międzynarodową Mapę Świata w skali 1:1 000 000, która nie pokrywała akwenów morskich¹¹². Pierwsze arkusze ukazały się już w 1966 r. Z 262 arkuszy tej mapy do 1973 r. ZSRR przygotował 123, Węgry – 46, NRD – 25, Czechosłowacja – 18, Polska – 13, Bułgaria – 12 i Rumunia – 7. Mapa ta posiada stosunkowo bogatą treść informacyjną i szatę graficzną (druk w 12 barwach). Przy jej opracowaniu Rosjanie wykazali dużo dobrej woli, uwzględniając wnioski i propozycje zgłaszane przez inne nacje podczas corocznych posiedzeń Komitetu Redakcyjnego Mapy. Chociaż i przy opracowaniu tej mapy doszło w 1966 r. do sprzeciwu niektórych państw UW z uwagi na ingerencję Rosjan w treść opracowanych arkuszy, co opóźniało ich wydawanie¹¹³.

Znaczącą pozycję wśród opracowań Służby Topograficznej WP stanowią mapy i wydawnictwa specjalne, przeznaczone tylko do użytku w wojsku. Ich opracowanie wiązało się głównie z przynależnością do Układu Warszawskiego. Wydawnictwa te dawały dowódcom różnych szczebli materiał analityczny dotyczący terenu ewentualnych działań i były przydatne przy podejmowaniu decyzji. Z reguły nadawano im klauzulę *tajne*. Ukazały się m.in.:

- * *Warunki terenowe środkowej części ZTDW (Zachodni Teatr Działań Wojennych) w skali 1:500 000*, 6 ark., wyd. 1979;
- * *Polska. Mapa operacyjnej oceny terenu w skali 1:500 000, 1:200 000*, wyd. 1972, 1978. Ocena przedstawiona na mapie dotyczyła rzeźby terenu, gruntów, lasów i przeszkód wodnych;
- * *Mapa sezonowych warunków przejeźdźności dla terenowych pojazdów kołowych i gąsienicowych w skali 1:500 000*, Polska – 4 ark., NRD (część północna) – 1 ark., Holandia i RFN (część północna) – 1 ark., Dania – 1 ark. wyd. 1974-76.
- * *Odra* – 22 ark. mapy w skali 1:25 000, na marginesach umieszczono rysunki mostów oraz zdjęcia lotnicze rejonów planowanych przepraw, wyd. 1982;
- * *Nysa Łużycka* – 9 ark. mapy w skali 1:25 000, na marginesie umieszczono rysunki mostów oraz fragmenty zdjęć lotniczych, wyd. 1982;
- * *Warunki terenowe i obiekty wojskowe na wyspach i w Cieśninach Duńskich*. Opracowanie zawiera mapę przeglądową w skali 1:500 000, 37 ark. mapy w skali 1:100 000, 28 ark. mapy w skali 1:25 000 z zaznaczeniem obiektów rozbudowy operacyjnej oraz 42 ark. z planami 150 portów różnych klas, wyd. 1982;

- * *Warunki terenowe i umocnienia wybranego obszaru Belgii, Holandii i RFN.* W zestawie znajduje się mapa przeglądowa w skali 1:500 000 oraz 91 ark. mapy w skali 1:50 000, wyd. 1982;
- * *Mapa perspektywiczna rzeki Ren na odcinku od Wesel do ujścia* zawiera 2 ark. mapy w skali 1:100 000 oraz rysunki, opisy i szczegółowe charakterystyki urządzeń drogowych i hydrotechnicznych, wyd. 1982;
- * *Kanał Kiloński.* W zestawie znajduje się 1 ark. mapy w skali 1:200 000, 3 ark. mapy w skali 1:25 000 oraz rysunki obiektów hydrotechnicznych i komunikacyjnych, wyd. 1979;
- * *Kanał Boczny Łąby.* Opracowanie obejmuje 1 ark. mapy w skali 1:200 000, 3 ark. mapy w skali 1:25 000, a także rysunki i opisy przepraw, wyd. 1978;
- * *Hamburg* – plan miasta w skali 1:25 000. Do planu dołączono 28 zdjęć lotniczych wybranych fragmentów miasta i fotopanoramę, wyd. 1978.

Na potrzeby współdziałania wojsk w ramach Układu Warszawskiego zostały wydane również na cały kraj i obszary przyległe mapy w skali 1:200 000, 1:500 000 i 1:1 000 000 z podwójnymi nazwami w wersji alfabetycznej rosyjskiej i polskiej (tablica 4). Nazwy w języku rosyjskim drukowano w kolorze czarnym (jako zasadnicze), a w języku polskim w kolorze fioletowym i mniejszą czcionką. Podczas ustalania zasad wydawania tych map na spotkaniu szefów wojskowych służb topograficznych państw UW w Warszawie podobno doszło do sprzeciwu ówczesnego szefa Zarządu Topograficznego Szt. Gen. WP gen. Leona Sulimy, który nie chciał się zgodzić, aby na obszarze Polski jako zasadnicze były nazwy pisane cyrylicą. Sprzeciw nie przyniósł oczekiwanego rozstrzygnięcia, ostatecznie mapy były wydawane według ustaleń radzieckich¹⁴.

Przygotowywanie i wydanie opracowań specjalnych angażowało każdego roku znaczny potencjał służby i wymagało dużych środków finansowych. Materiały pozyskiwano od służb specjalnych i z rozpoznania agenturalnego. Poniżej w układzie chronologicznym (przełom lat 50. i 60.) wydawane przez Służbę To-

16. Spotkanie kierownictwa Służby Topograficznej Armii Radzieckiej z kierownictwem Służby Topograficznej WP (drugi z prawej ówczesny szef Zarządu Topograficznego Szt. Gen. WP płk Leon Sulima), Warszawa, 1976 r.

pograficzną WP mapy topograficzne na obszar Europy Zachodniej i Północnej:

- * W 1956 r. wykonano opracowanie kartograficzne 130 godeł mapy w skali 1:100 000 na obszar płn.-zach. Szwecji na podstawie materiałów radzieckich. W kolejnych latach mapy te były drukowane w nakładach 20 tys.
- * W 1959 r. wykonano opracowanie kartograficzne i druk 85 godeł mapy w skali 1:200 000 obszaru terytorium RFN, Danii, Holandii i Belgii, 54 godeł mapy w skali 1:500 000 i 1:1 000 000 na obszar całej Europy Zachodniej i Północnej (bez Hiszpanii i Portugalii) w nakładach od 15 tys. do 18 tys. egzemplarzy w 7-10 kolorach, 24 godeł planów większych miast Holandii, Szwecji, RFN w skali 1:25 000, katalogi współrzędnych w układzie 1942 na obszar RFN, Holandii, Danii, Belgii (nakład 500 sztuk).
- * W 1960 r. opracowano i wydrukowano na podstawie materiałów pozyskanych od służb specjalnych oraz od Rosjan plany 6 miast Europy Zachodniej (Rotterdam, Berlin, Haga, Bruksela, Düsseldorf, Treleborg), ponadto przygotowywano do wydania opis wojskowo-geograficzny berlińsko-ruhrskego kierunku operacyjnego. Wykonano druk 100 godeł map w skali 1:25 000, 1:200 000 i 1:500 000 na obszar Europy Zachodniej.
- * W 1962 r. z wydawnictw opracowywanych na zabezpieczenie ZTDW

należy wymienić: druk kilkudziesięciu godeł mapy w skali 1:100 000 i 1:200 000 w 7 kolorach na obszar północnej RFN i Holandii w nakładach po 30 tys. każdego godła; druk nowych i wznowionych map blankowych w skali 1:500 000 na obszar Europy Zachodniej w nakładach od 17 tys. do 30 tys.; druk mapy w skali 1:1 000 000 na obszar Polski i Europy Zachodniej w 9 kolorach w nakładach od 17 tys. do 35 tys.; druk mapy samochodowej Niemiec w skali 1:500 000 (4 ark.). Opracowano również kartograficznie mapy w skali 1:25 000 obszaru RFN między Łabą a Wezerą oraz mapy w skali 1:100 000 na obszar RFN i Holandii.

- * W 1964 i 1965 r. znaczne siły służby topograficznej były nastawione na opracowanie redakcyjne i druk map topograficznych w skali 1:100 000 z obszaru Belgii, Holandii, Danii, RFN, Francji; w skali 1:200 000 z obszaru NRD, Holandii, Belgii; w skali 1:25 000 górnego biegu rz. Łąby i dolnego biegu rz. Wezery (razem wszystkich skal około 140 godeł).

Niezależnie od wydawania przez Polskę i inne państwa UW map topograficznych i specjalnych na własne terytoria i terytoria państw NATO, Rosjanie na te same obszary wydawali własne mapy (w cyrylicy). Przykładem mogą być specjalne plany kilkudziesięciu największych miast polskich wykonane przez Rosjan w latach 70. i 80. w skali 1:10 000 i 1:25 000. Mają one wyodrębnione ważne obiekty administracyjne i gospodarcze, które w legendzie są dodatkowo opisane i scharakteryzowane. Planów w tej formie Służba Topograficzna WP nie wydawała. W posiadaniu autora jest kilkadziesiąt takich jednoarkuszowych planów (prawdopodobnie jest to tylko niewielka część z ogólnie

Niezależnie od wydawania przez Polskę i inne państwa UW map topograficznych i specjalnych na własne terytoria i terytoria państw NATO, Rosjanie na te same obszary wydawali własne mapy (w cyrylicy). Przykładem mogą być specjalne plany kilkudziesięciu największych miast polskich wykonane przez Rosjan w latach 70. i 80. w skali 1:10 000 i 1:25 000. Mają one wyodrębnione ważne obiekty administracyjne i gospodarcze, które w legendzie są dodatkowo opisane i scharakteryzowane.

wydanych). Zastanawiające jest, do jakich celów (zapewne nie turystycznych) Rosjanie opracowali w drugiej połowie lat 80. plany: Włocławka (wyd. 1986 r.), Płocka (1986 r.), Radomia (1987 r.), Kielc (1987 r.), Piły (1986 r.). Plan Warszawy wydali w 1980 r.

Analiza treści wyżej wymienionych planów i map topograficznych wskazuje, że te wykonane przez Rosjan zawierają więcej informacji, szczególnie o charakterze wojskowym, niż mapy polskie (tablica 5). Radzieckie mapy w skali 1:200 000 mają mniej zgeneralizowaną rzeźbę terenu, przedstawionych jest na nich znacznie więcej skarp i przeszkód terenowych mogących utrudniać przemieszczanie się pojazdów wojskowych na przełaj, jednocześnie przedstawiano elementy terenowe mogące ułatwić ruch pojazdów. Przykładowo, na arkuszu N-34-XXV Bydgoszcz wał sztuczny (groblę) wzdłuż Wisły przedstawiono znakiem topograficznym wskazującym, że możliwy jest na nim ruch pojazdów (nie ma tego na mapie polskiej)¹¹⁵. Mapa radziecka zawiera też więcej nazw terenowych (tablica 6).

Obowiązywała również zasada, że Rosjanie nie udostępniali pozostałym członkom Układu Warszawskiego map na własne terytorium. Północna Grupa Wojsk Radzieckich stacjonująca na terytorium Polski w latach 1945-93 miała dużą składnicę map w Jaworze koło Legnicy. Po 1994 r. (17 września 1993 r. ostatni żołnierze opuścili terytorium Polski) część map z obszaru Polski i TDW wykonanych przez Rosjan w ich wersji językowej, w różnych skalach, pozostała w opuszczonej składnicy. Pozwoliło to ówczesnemu Zarządowi Topograficznemu Sztabu Gen. WP zgromadzić znaczną ich liczbę, szczególnie na obszary położone za wschodnią granicą. Mapy wykonywane przez Rosjan były też dostępne na bazarach i targowiskach nie tylko w Polsce, ale również w innych państwach europejskich. Na Litwie, Łotwie i Estonii były one w sprzedaży detalicznej w księgarniach i sklepach z mapami.

W 1983 r. minister obrony narodowej przyznał specjalną nagrodę zespołowi oficerów i pracowników cywilnych Zarządu Topograficznego za serię monografii dotyczącą operacyjnej oceny warunków terenowych i klimatycznych w Polsce i Europie Środkowej. Z opracowań tych powstały:

- * *Warunki terenowe i klimatyczne Północnego Kierunku Strategicznego*, monografia operacyjna – teczka składająca się z 5 tomów, sygn. Szt. Gen. 934 /79, wyd.1980;
- * *Warunki terenowe i klimatyczne Polski*, monografia operacyjna składająca

Wydawnictwa i mapy specjalne opracowywane na obszar Europy Zachodniej były wyjątkowo kosztowne i pracochłonne, angażowano do nich oficerów z różnych instytucji i komórek organizacyjnych Ministerstwa Obrony Narodowej (wywiad, szefostwa Wojsk Inżynieryjnych, Chemicznych, Komunikacyjnych). Opracowania te nie miały nic wspólnego z polską racją stanu, wynikały z imperialnej doktryny radzieckiej, w którą wciągnięta była Polska.

ca się z 5 tomów, sygn. Szt. Gen. 1023 /81, wyd.1982;

* *Warunki terenowe i klimatyczne Centralnego Kierunku Strategicznego*, monografia operacyjna składająca się z 5 tomów, sygn. Szt. Gen. 1101/83, wyd. 1984;

Każdy z tomów w powyższych publikacjach szczegółowo charakteryzuje warunki: ukształtowanie terenu, grunty, przeszkody wodne, lasy, klimat – pod kątem prowadzenia działań bojowych. Do każdego tomu załączono serię map specjalnych ilustrujących określone zagadnienie w formie kartograficznej.

Odrębnymi opracowaniami są:

* Komplet map specjalnych na obszary operacyjne Polski. W latach 1968-70 ukazały się opracowania na: Śląski Obszar Operacyjny, Mazurski Obszar Operacyjny, Lubusko-Wielkopolski Obszar Operacyjny. Każdy komplet składał się z 15-20 map specjalnych w skali 1:500 000, były wśród nich mapy przeglądowe, przejezdności terenu, rubieży wodnych, dróg kołowych, obiektów fortyfikacyjnych i rubieży obronnych; wszystkie mapy były drukowane przez Wojskowe Zakłady Kartograficzne.

* Mapy dróg o nawierzchni twardej i mostów o długości powyżej 20 m. Mapy wydano w skali 1:200 000 w arkuszach zbiorowych na cały obszar Polski.

* Mapy przeszkód terenowych. Wydano je w formie nadruku na mapy topograficzne w skali 1:200 000. Zawierały dane dotyczące naturalnych i sztucznych przeszkód terenowych, głównie z punktu widzenia ruchu pojazdów mechanicznych.

* Notatki o terenie do mapy topograficznej w skali 1:200 000 Europy Środkowej i Zachodniej (zestaw składa się z dwóch części, w których zamieszczono 253 notatki), wyd. 1978 i 1980. Każda notatka zawiera charakterystykę: osiedli, sieci komunikacyjnej, rzeźby terenu, roślinności i gruntów, wód (przeszkód wodnych), wybrzeży morskich i klimatu. Opisy uzupełnione są zestawieniami tabelarycznymi oraz barwnymi szkicami gruntów. Zbiór notatek był przeznaczony dla dowódców i sztabów szczebla operacyjnego i taktycznego; uzupełnia-

ły one dokumenty rozpoznania wojskowo-geograficznego.

Na potrzeby wojsk raketowych i artylerii, głównie do wykonywania topogeodezyjnego dowiązania elementów ugrupowania bojowego (stanowisk ogniowych i startowych, punktów obserwacyjnych), służba topograficzna wydała mapy: współrzędnych punktów konturowych w skali 1:100 000 oraz danych geodezyjnych w skali 1:50 000 na znaczne obszary ZTDW i Polski. Treść specjalną mapy stanowią współrzędne punktów geodezyjnych i sytuacyjnych, które zostały określone według map wielkoskalowych, planów lub map podkładowych. Inną była mapa grawimetryczna w skali 1:200 000 przeznaczona do określania wartości przyspieszenia siły ciężkości (na mapę podkładową nadrukowano izoanomalie Bouguera o cięciu co 2 mgal).

Wydawnictwa i mapy specjalne opracowywane na obszar Europy Zachodniej były wyjątkowo kosztowne i pracochłonne, angażowano do nich oficerów z różnych instytucji i komórek organizacyjnych Ministerstwa Obrony Narodowej (wywiad, szefostwa Wojsk Inżynieryjnych, Chemicznych, Komunikacyjnych). Opracowania te nie miały nic wspólnego z polską racją stanu, wynikały z imperialnej doktryny radzieckiej, w którą wciągnięta była Polska.

W latach 70. opublikowano kilka instrukcji dotyczących posługiwania się mapami topograficznymi wydawanymi przez państwa należące do NATO. Wydawnictwa te były pomocne topografom przy opracowaniu map na obszar ZTDW, jednocześnie miały być wykorzystywane przez dowódców różnych szczebli podczas ewentualnych działań na terytorium innych państw. Ukazały się:

* Skróty stosowane na mapach topograficznych państw obcych, sygn. Szt. Gen. 636/72.

* Mapy topograficzne niektórych państw kapitalistycznych. Charakterystyka ogólna, sygn. Szt. Gen 684/73;

* Znaki umowne wybranych map topograficznych niektórych państw Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych, sygn. Szt. Gen. 726/75;

* Wzory map topograficznych państw obcych, sygn. Szt. Gen. 832/77;

Z wydawnictw książkowych godne odnotowania są dwa skorowidze nazw miejscowości. Pierwszy, uzupełniający mapę w skali 1:200 000 na obszar ZTDW (sygn. Szt. Gen. 806/77), zawiera opracowane w kolejności alfabetycznej nazwy i współrzędne geograficzne ponad 113 tys. miejscowości znajdujących się na mapach w skali 1:200 000 na obszarze między 48° i 58° szerokości geograficznej północnej oraz między 6° długości geograficznej zachodniej i 15° długości geograficznej wschodniej. We wstępie do skorowidza podano zasięg obszaru objętego nazwami oraz zasady wymowy i akcentowania nazw miejscowości w oryginalnym brzmieniu. Skorowidz uwzględnia ponadto tradycyjne nazwy polskie. Wyszczególniono również ważniejsze dzielnice większych miast. Przy każdej miejscowości podana jest w formie skróconej nazwa państwa, w którego granicach jest ona położona. Na końcu hasła skorowidzowego podano godło arkusza mapy oraz współrzędne geograficzne. Podobnie jest opracowany skorowidz nazw miejscowości do mapy w skali 1:500 000 (sygn. Szt. Gen. 807/77) zawierający 80 tys. nazw miejscowości wraz ze współrzędnymi geograficznymi i nazwą godła arkusza, na którym znajduje się miejscowość. Powyższe wydawnictwa były szczególnie przydatne dla dowódców i sztabów wyższych szczebli dowodzenia podczas ćwiczeń, kiedy zachodziła potrzeba wyszukiwania miejscowości wymienianych w rozkazach i założeniach do ćwiczeń.

Atlas Świata

Pomysł opracowania przez Służbę Topograficzną WP *Atlasu Świata* zrodził się prawdopodobnie pod wpływem atlasów, które zostały opracowane wcześniej przez inne służby¹¹⁶. Ówczesny szef Zarządu Topograficznego gen. bryg. Teodor Naumienko, wykorzystując dobre relacje z ministrem obrony narodowej Marianem Spychalskim (dawnym towarzyszem broni z GL i AL), nie miał problemu z uzyskaniem zgody na podjęcie prac nad *Atlasem*. Warunkiem było samofinansowanie całego przedsięwzięcia. W tym czasie, z uwagi na ograniczenia cenzury, rynek polski był wyjątkowo chłonny na wszelkie wydawnictwa mapowe i encyklopedyczne. Rozpisana w 1960 r. subskrypcja sprzedaży ratalnej wśród kadry WP oraz subskrypcja cywilna prowadzona przez PWN, które zainteresowano współudziałem w wydaniu *Atlasu*, cieszyła się wyjątkowym popytem.

Komitet Główny atlasu liczył 21 osób, w tym 16 profesorów i docentów wyż-

szych uczelni i Polskiej Akademii Nauk, dzięki którym pod względem założeń teoretycznych i rozwiązań kartograficznych *Atlas* przewyższał wówczas wiele podobnych publikacji uznanych firm kartograficznych. Między innymi zamieszczono w nim dwa specjalnie zaprojektowane odwzorowania kartograficzne – jedno dla mapy świata, drugie dla mapy Oceanu Atlantyckiego¹¹⁷.

Kartograficzne opracowanie *Atlasu Świata* odbywało się w latach 1959-68 (druk 1963-68). Z kolei pokazanie przez PWN w 1963 r. pierwszych map *Atlasu* na Targach Książki we Frankfurcie nad Menem skłoniło brytyjską firmę Pergamon Press do zamówienia wersji angielskiej. Nakład w wersji polskiej wynosił 205 tys. egzemplarzy, a wydania eksportowego w angielskiej wersji językowej pod nazwą *Pergamon World Atlas*¹¹⁸ – około 37 tys.

Atlas zawiera 378 stron map i skorowidz obejmujący około 140 tys. nazw geograficznych oraz inne informacje. Składa się z trzech zasadniczych działów: map ogólnogeograficznych; map, diagramów i wykresów ilustrujących wybrane zagadnienia; skorowidza z zasadami wymowy nazw obcojęzycznych oraz słownika nazw i określeń geograficznych.

Szata graficzna *Atlasu* była projektowana przez artystów plastyków Juliusza i Anastazję Mieszkowskich. Należy podkreślić, że niektóre mapy tematyczne były drukowane w dwunastu kolorach, czterokrotnej gradacji rastrowej i wzajemnym kryciu barw. *Atlas* dostarczany subskrybentom sukcesywnie w 8 zeszytach w latach 1963-68¹¹⁹ był na fali powodzenia. Interesowały się nim prasa i telewizja, a 10 września 1966 r. ukazało się zarządzenie szefa Sztabu Generalnego WP w sprawie kolejnej, trzeciej już subskrypcji dla oficerów, podoficerów i podchorążych. Tymczasem po wojnie izraelsko-arabskiej w 1967 r. i zerwaniu stosunków dyplomatycznych przez Polskę z Izraelem zapanowała atmosfera syjonizmu. Na fali kampanii antysyjonistycznej władze państwowe zarzuciły autorom (głównie gen. T. Naumience) poważne „błędy polityczne”¹²⁰ i zarządziły natychmiastową likwidację pra-

cowni *Atlasu Świata*. Cała bogata dokumentacja kartograficzna gromadzona wielkim wysiłkiem intelektualnym i finansowym została przekazana do archiwum i więcej nie była wykorzystywana. Plany związane z cykliczną aktualizacją, szczególnie map tematycznych i danych statystycznych, nie zostały nigdy zrealizowane¹²¹.

Podsumowanie

1. Powojenna geodezja i kartografia zarówno cywilna, jak i wojskowa były pod całkowitym wpływem rozwiązań radzieckich. Nie było miejsca na rozwiązania narodowe. Produkcja kartograficzna była podporządkowana głównie potrzebom Układu Warszawskiego. Olbrzymie środki budżetowe przeznaczone na opracowania kartograficzne nie przekładały się na dostęp cywilnych sektorów gospodarki, nauki, turystyki i społeczeństwa do map topograficznych.

2. Wycofanie z cywilnej geodezji i kartografii układu 1942 i narzucenie układu 1965 doprowadziło do rozdzielenia kartografii topograficznej na wojskową i cywilną, powodowało dublowanie prac nad wydawanymi mapami. W efekcie na koniec lat 80. obszar Polski nie był w 100% pokryty cywilnymi mapami w skali 1:25 000, a aktualność wydanych map w skali 1:50 000 i 1:100 000 była 10-15-letnia. Mapy te wykonane były w różnych układach i pozbawione siatek kartograficznych.

3. Utajnienie parametrów transformacji współrzędnych między układami oraz samych map topograficznych, a także wprowadzenie cenzury doprowadzało do prymitywizacji kartografii cywilnej oraz znacznego ograniczenia dostępu do map.

4. Powojenna organizacja i zadania Służby Topograficznej WP były podporządkowane radzieckiej doktrynie wojskowej; liczby i nakłady wydanych map i wydawnictw specjalnych na obszar Europy Zachodniej wskazywały na jej ofensywny charakter.

5. Oprócz map opracowanych na obszary Europy Zachodniej powstało wiele opracowań specjalnych na obszar Polski. Kraj nasz, z racji swojego tranzytowego poło-

Kartograficzne opracowanie Atlasu Świata odbywało się w latach 1959-68 (druk 1963-68). Z kolei pokazanie przez PWN w 1963 r. pierwszych map Atlasu na Targach Książki we Frankfurcie nad Menem skłoniło brytyjską firmę Pergamon Press do zamówienia wersji angielskiej. Nakład w wersji polskiej wynosił 205 tys. egzemplarzy, a wydania eksportowego w angielskiej wersji językowej pod nazwą Pergamon World Atlas – około 37 tys.

żenia między ZSRR a Europą Zachodnią, zobowiązany był do przygotowania wielu opracowań przedstawiających warunki terenowe, geologiczne i klimatyczne w różnych aspektach. Wydawnictwa te były tajne i dostępne dla wąskiego grona wyższych dowódców i sztabowców.

Płk rezerwy dr Eugeniusz Sobczyński, szef Zarządu Geografii Wojskowej w latach 1999-2005

Autor zdaje sobie sprawę, że opracowanie nie wyczerpuje tematu. Wiele dokumentów archiwalnych wymaga dalszych analiz i ocen. Dopiero w 2000 r. odtajniono część dokumentów archiwalnych byłego Zarządu Topograficznego Sztabu Generalnego WP, dotyczących współpracy z ZSRR i działalności w ramach Układu Warszawskiego.

- 1 W okresie powojennym przyjęto określenie Służba Topograficzna WP, na wzór stosowanego w Armii Radzieckiej, chociaż do 1948 r. istniał Wojskowy Instytut Geograficzny i często używano w różnych dokumentach i opracowaniach określenia „służba geograficzna”. Zmiany były niezgodne z polską tradycją i terminologią stosowaną w okresie międzywojennym (Encyklopedia Wojskowa, t. III, Warszawa 1933, s. 41).
- 2 Początkowo przy sztabie tym nie planowano komórki topograficznej, utworzono ją dopiero 13 sierpnia 1944 r., kiedy Naczelne Dowództwo WP otrzymało dyrektywę Sztabu Generalnego Armii Czerwonej zalecającą formowanie nowych sztabów i dowództw w WP według wzorów radzieckich (etat nr 02/ dowództwa Frontu), w których takie oddziały występowały.
- 3 Teodor Naumienko przed wojną był kreślącym kartograficznym w WIG, podczas wojny – żołnierzem GL, a następnie AL, jednocześnie pracował jako kreślący w Kriegskarte-und Vermessungs Amt Warschau. Za działalność w GL został awansowany do stopnia porucznika, a w lipcu 1944 r. wyznaczony na dowódcę Okręgu AL Nr 3 Warszawa Prawa Podmiejska i awansowany do stopnia kapitana. Używał pseudonimu „Karol”.
- 4 B. Dzikiewicz, B. Krassowski, T. Naumienko, Prace polskich topografów wojskowych w czasie II wojny światowej (wspomnienia i refleksje), Warszawa 1978, s. 34.
- 5 B. Krassowski, Polska kartografia wojskowa w latach 1918-1945, Warszawa 1974, s. 300.
- 6 B. Dzikiewicz, B. Krassowski, T. Naumienko, Prace polskich topografów wojskowych w czasie II wojny światowej (wspomnienia i refleksje), Warszawa 1978, s. 34.
- 7 Prof. Jan Piotrowski (1885-1962) był przed wojną organizatorem Państwowej Rady Mierniczej i prezesem Związku Mierniczych RP. Po 1948 r. poświęcił się głównie pracy naukowej na Politechnice Warszawskiej.
- 8 Prof. Edward Warchałowski w latach 1919-21 brał udział w organizowaniu Głównego Wyższego Urzędu Geodezyjnego w ZSRR. Jako członek kolegium zarządzającego i kierownik wydziału naukowego oraz zastępca przewodniczącego Rady Technicznej opracował stosowny dekret Rady Komisarzy Ludowych podpisany przez samego Włodzimierza I. Lenina (marzec 1919 r.).

- 9 Z. Adamczewski, Od Niepodległej po Dekret z 1945 roku, Jan Piotrowski – Pierwszy Główny Geodeta Kraju, w: 60 lat Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii, Warszawa 2005, s. 43.
- 10 Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), sygn. akt III/18/446, s. 189.
- 11 Płk Stefan Gąsiewicz po wojnie krótko pozostał w Anglii, potem jako geodeta pracował w Hongkongu, po przejściu na emeryturę przeniósł się do Rodezji, a następnie do Anglii, gdzie zmarł i został pochowany w Durbanie.
- 12 J. Kuropieska, Z powrotem w służbie, Warszawa 1978, s. 76.
- 13 Wspomnienia płk. Mieczysława Szumańskiego, otrzymane od syna Jerzego, bez daty opracowania.
- 14 Mjr Stanisław Grzębski – przedwojenny oficer geograf, podczas wojny przebywał w oflagu Murnau, gdzie zorganizował (w konspiracji) Oficerską Szkołę Topografów.
- 15 W. Anders, Bez ostatniego rozdziału, Londyn 1981, s. 349-350.
- 16 Po powrocie do kraju od września 1947 r. pracował jako mierniczy w Dziale Rolnictwa i Reform Rolnych Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, zajmował się parcelacją i akcją osiedleńczą w pow. gubińskim i sulęcińskim. W 1966 r. odszedł na emeryturę ze stanowiska kierownika zespołu geodezyjnego w Wojewódzkim Biurze Geodezji i Urzędzeń Rolnych w Poznaniu. Zmarł 27 września 1978 r.
- 17 Już pod koniec 1945 r. szef Głównego Zarządu Informacji LWP rozkazał podległym strukturalom oczyszczenie korpusu oficerskiego z „wrogiego i wątpliwego elementu”, za jaki uważano żołnierzy Armii gen. Andersa (K.A. Tochman, Z ziemi obcej do Polski, t. 1, Zwierzyniec-Londyn 2006, s. 245).
- 18 Jest autorem dwóch wydawnictw: Tablice geodezyjne dla obliczeń współrzędnych geograficznych (metoda maszynowa), Warszawa 1951; 5-cyfrowe tablice wartości naturalnych funkcji trygonometrycznych, Warszawa 1952.
- 19 Płk Tadeusz Zieleniewski zmarł 22 lipca 1971 r. Szczegółowe słowa podczas pogrzebu wypowiedział gen. M. Boruta-Spiechowicz: *Chowamy żołnierza należącego do pokolenia, które odchodzi, legionistę Pierwszej Brygady, żołnierza trzech wojen, prymusa, a potem wykładawcę Wyższej Szkoły Wojennej, twórcę polskich map wojskowych, dowódcę 33 Dywizji Piechoty Rezerwowej w ostatniej wojnie i Kawalera Virtuti Militari oraz innych odznaczonych polskich i zagranicznych. Krzywdomo Cię, Tadzio, nieraz, a nawet dzisiaj, w dniu smutku i żałoby, nie ma tu należnej Ci kompanii honorowej i salwy żołnierskiej na Twój cześć. Chowamy Cię w ciszy i skupieniu, a w sercach naszych grają fanfary na Twój cześć* (cytat za: T. Zieleniewski, Gawędy Legionowe, 3 Dywizja Piechoty we Francji, Warszawa 2006, s. 44).
- 20 Po zwolnieniu z wojska pracował na Uniwersytecie Warszawskim, m.in. organizował pracownię reprodukcji kartograficznej.
- 21 B. Dzikiewicz prawdopodobnie pozostał w wojsku dlatego, że od 1952 r. organizował Katedrę Geodezji w Wojskowej Akademii Technicznej.
- 22 S. Drygasiewicz, Dzieje kartografii podczas okupacji niemieckiej, rękopis w posiadaniu autora, bez daty opracowania.
- 23 Wg J. Grzegórskiego oraz ustnej informacji Romana Kurka, b. konserwatora maszyn WIG.
- 24 B. Dzikiewicz, B. Krassowski, T. Naumienko, Prace polskich topografów wojskowych w czasie II wojny światowej (wspomnienia i refleksje), Warszawa 1978 r., s. 36.

- 25 Trybuna honorowa ustawiona była naprzeciwko hotelu Polonia. Defiladę przyjmowali przedstawiciele władz komunistycznych i wojska, m.in. Bolesław Bierut, Władysław Gomułka, Edward Osóbka-Morawski, gen. Michał Rola-Żymierski, marszałek Georgij Żukow, gen. Stanisław Popławski i płk Marian Spychalski.
- 26 Dekret został opublikowany w Dzienniku Urzędowym RP nr 11, poz. 58 z 1945 r. Jednocześnie powołano nim Geodezyjny Instytut Naukowo-Badawczy oraz Państwową Radę Mierniczą, w skład których w charakterze stałych członków weszli przedstawiciele WIG.
- 27 W. Barański, Organizacja Głównego Urzędu Pomiarów Kraju, „Przegląd Geodezyjny” nr 1/1945 (lipiec), s. 3.
- 28 Cennych wskazówek nt. losu WIG-owskich maszyn udzielił Alojzy Kohs, wiedeńczyk, który pracował w WIG do 1939 r., a w czasie wojny jako Austriak w Kriegskarten-und Vermessungsamt Warschau. To on skierował poszukiwania do Delitzsch.
- 29 Rozkaz organizacyjny Naczelnego Dowódcy WP marszałka M. Żymierskiego nr 0017/Org. z 18 lipca 1945 r.
- 30 Teraz WIG miał liczyć 125 wojskowych i 469 pracowników kontraktowych, CAW, spis 1545/73, t. 17, s. 106.
- 31 Oficer ten, prawdopodobnie pochodzenia ukraińskiego, był absolwentem Oficerskiej Szkoły Topografów w Leningradzie. Płynnie posługiwał się językiem polskim.
- 32 Kpt. Józef Maciąg przebywał w areszcie do października 1948 r., zwolniony ze względu na umorzenie śledztwa. Wcześniej rysownik kartograficzny w WIG (1927-39), we wrześniu 1939 r. ewakuował się z WIG do Lwowa. Następnie przedostał się do Francji, w kwietniu 1940 roku trafił do niewoli niemieckiej, zwolniony z obozu w styczniu 1941 r. (CAW, TAP 1187/247/55).
- 33 Kpt. Henryk Ignaczewski 14 czerwca 1949 r. został skazany na 4 lata więzienia i degradację do stopnia szeregowego. Oskarżał prok. ppłk E. Ziegler. Przed wojną Henryk Ignaczewski był kreślącym kartograficznym w WIG, podczas wojny pracował w Kriegskarten-und Vermessungsamt Warschau, jednocześnie był w AK szefem grupy kartograficznej i zastępcą dowódcy plutonu, ps. „Graf”. Podczas powstania warszawskiego w stopniu porucznika służył w KG AK (CAW, TAP1685/34/54).
- 34 Syn Władysława Raczynskiego – Andrzej tak wspomina: *Pamiętam rewizję i aresztowanie ojca, które trwały około 4 godzin, a zaczęły się o 24.00. Zabrano jakieś papiery i dwa pistolety. Ojciec był przetrzymywany w areszcie na Rakowieckiej niecały rok.*
- 35 Czesław Śmieciński ps. „Maks”, przed wojną był drukarzem w WIG, podczas wojny żołnierzem AK – kierownikiem zakładu graficznego KG AK. Na mapach drukowanych przez Schronisko na ramce arkusza był skrót BOM – ostatnia litera tego skrótu pochodziła od pierwszej litery pseudonimu Śmiecińskiego.
- 36 B. Krasiewicz, Oficerska Szkoła Topografów 1949-1957, „Biuletyn Informacyjny – Służba Topograficzna Wojska Polskiego 1944-1989”, Warszawa 1989, s. 42.
- 37 Spychalskiemu zarzucano działalność spiskową i szpiegowską: umożliwianie rozpracowywania środowiska komunistycznego „agentom Londynu”, przekazywanie własnemu bratu tajnych informacji państwowych, przygotowywanie spisku mającego doprowadzić do zmiany ustroju i restauracji kapitalizmu. Oskarżano go o „zanieczyszczenie elementem wrogiem i obcym” kadr Wojska Polskiego (nadmierne promowanie przedwojennych oficerów) czy wręcz o popieranie i wysuwanie

- na istotne stanowiska ludzi powiązanych z wywiadem londyńskim, zachodnim i niemieckim.
- 38 Teodor Naumięko przebywał w areszcie ponad 6 lat, w tym czasie nie zostały mu postawione zarzuty, nie odbyła się żadna rozprawa przed sądem, został zwolniony z aresztu 19 listopada 1954 r. Śledztwo zostało umorzone 15 grudnia 1955 r. Po zwolnieniu z aresztu Wydział Administracyjny KC PZPR skierował go do pracy w CUGiK.
- 39 CAW, TAP ppłk. Lucjana Lejmiana 1556/5/53. Pod wnioskiem o zwolnienie są podpisy ppłk. Touroy, który po aresztowaniu płk. T. Naumięki pełnił czasowo obowiązki szefa WIG, i ppłk. J. Lechicz-Celicy, zastępcy szefa WIG do spraw polityczno-wychowawczych. Pikanterii całej sprawie dodaje fakt, że pierwszy z nich był przedwojennym oficerem geografem, drugi podczas powstania warszawskiego – dowódcą 3 kompanii AK w Zgrupowaniu mjr. „Bartkiewicza”, a po wojnie został oficerem politycznym.
- 40 Szefem Sztabu Generalnego WP i jednocześnie wiceministrem był w tym czasie Władysław Korczyc, generał pułkownik Armii Czerwonej, w Wojsku Polskim od 1944 r. do 1954 r., generał broni, poseł na Sejm PRL I kadencji.
- 41 B. Krasiewicz, Oficerska Szkoła Topografów 1949-1957 w: „Biuletyn Informacyjny Służba Topograficzna Wojska Polskiego 1944-1989”, Warszawa 1989, s. 43.
- 42 Szef Wydziału I Głównego Zarządu Informacji WP, odpowiedzialny za ochronę kontrwywiadową instytucji centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej. Pierwszy szef Wojskowych Służb Wewnętrznych. Przed wojną działacz KPP, absolwent kursów NKWD w Smoleńsku, podczas wojny pracował w tajnej drukarni PPR i GL w Warszawie wraz z żoną – mjr Stanisławą Sowińską, niewykluczone, że z tego okresu znał Teodora Naumiękę.
- 43 B. Krasiewicz, Oficerska Szkoła Topografów 1949-1957, w: „Biuletyn Informacyjny Służba Topograficzna Wojska Polskiego 1944-1989”, Warszawa 1989, s. 42.
- 44 Początkowo planowano nadanie Oddziałowi Topograficznemu numeru VIII, o czym świadczy rozkaz MON nr 075/Org. z 20 kwietnia 1949 r.
- 45 Rozkaz nakazywał utrzymywanie docelowo 75 podchorążych, w roku szkolnym 1949/1950 miało zostać przyjętych pierwszych 25 podchorążych. W rozkazie nic się nie mówiło o drugim roczniku zlikwidowanej OSSG, przez pół roku byli oni bez przydziałów.
- 46 Historie Topografické Służby Československé Armády 1918-1992, Praha 1993, s. 43. (w Czechosłowacji Rosjanie przeprowadzili zmiany organizacyjne służby 1 października 1951 r.).
- 47 Płk Michaił Chyliński Platonowicz, narodowości ukraińskiej, dość dobrze mówił po polsku. Wcześniej (1947 r.) był m.in. szefem Sztabu Grupy Operacyjnej „Wisła”, której zadaniem była likwidacja sił zbrojnych UPA w Bieszczadach. W 1954 r. mianowany na stopień generała. W WP do września 1958 r. był szefem Głównego Zarządu Wyszakolenia Bojowego, wyjechał z Polski jako ostatni generał Armii Radzieckiej, nie licząc generała J. Bordziłowskiego, który opuścił Polskę dopiero w 1968 r. (E.J. Nalepa, Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim, Warszawa 1985 r.).
- 48 Płk Aleksiej Pietrow Mironowicz, Rosjanin, do końca pobytu w Polsce słabo mówił po polsku. Należy przypomnieć, że 7 października 1949 r. szefem MON został Konstanty Rokossowski, nadano mu stopień marszałka Polski, pełnił tę funkcję do 13 listopada 1956 r. W latach 1949-68 w Wojsku Polskim służyło łącznie 81 generałów Armii Radzieckiej, zajmowali oni najwyższe stanowiska. W 1952 r. 90% stanowisk dowódczych, do szczebla dowódcy dywizji, zajmowali oficerowie AR.
- 49 Etat nr 1/298, CAW, spis 1544/73, t. 1880.
- 50 Etat nr 1/299, CAW, spis 1544/73, t. 2639.
- 51 Kierownictwo PPR i PZPR wobec wojska 1944-1956, oprac. J. Poksiński, A. Kocharński, K. Persak, Warszawa 2003, s. 14-18. Sowietyzacja w wojsku była tak daleko posunięta, że w 1950 r. z umundurowania żołnierzy usunięto nawet czapki rogatywki.
- 52 B. Konopska, Cenzura w kartografii okresu PRL na przykładzie map do użytku ogólnego, „Polski Przegląd Kartograficzny” tom 39, 2007, nr 1, s. 44-57.
- 53 Dekret z 26 października 1949 r.
- 54 J. Przywara, Bez mierniczych przysięgłych, www.geoforum.pl oraz „Biuletyn Geodezyjnego Instytutu Badawczego” dodatek do „Przeglądu Geodezyjnego” nr 1/1954, s. 3).
- 55 W 1952 r. ukazał się pierwszy i zarazem ostatni zeszyt tego biuletynu. Należy zaznaczyć, że w powojennych WSG w 15-osobowym Komitecie redakcyjnym zasiadało 6 oficerów Armii Radzieckiej.
- 56 Cytat podaje za listem, który kpt. B. Dowhyłuk napisał do swojego wychowanka z Technikum Geodezyjnego w Szczecinie w 1973 r. dr. Ryszarda Dorożyńskiego. Kpt. B. Dowhyłuk po zwolnieniu do rezerwy rozpoczął pracę na budowie zapory w Goczałkowicach, gdzie pracował 4 lata w charakterze starszego technika pomiarów. Pracował również w Technikach Geodezyjnych w Opolu i Szczecinie jako nauczyciel przedmiotów zawodowych. Przez rok pracował przy budowie Elektrociepłowni w Bielsku-Białej na stanowisku głównego geodety elektrociepłowni. W 1970 r. przeszedł na emeryturę, ciesząc się dobrym zdrowiem, bez schorzeń stwierdzonych w 1951 r. przez Centralną Wojskową Komisję Lekarską.
- 57 W garnizonie tym przed wojną stacjonowała Szkoła Podchorążych Piechoty. W latach 1930-39 postawiono w nim, przy wsparciu materialnym całego stanu osobowego szkoły, wiele pomników królów, hetmanów polskich i dowódców powstania listopadowego. Sowietci po wkroczeniu w 1944 r. zniszczyli pomnik Stefana Batorego. Natomiast 19 marca 1950 r. na polecenie starosty ostrowskiego zniszczono pomniki marszałka Józefa Piłsudskiego oraz biskupa Bandurskiego. Przejęcie garnizonu przez Służbę Topograficzną WP miało związek z tym, że w Ostrowi Mazowieckiej urodził się (w 1900 r.) radziecki generał Jerzy Bordziłowski – szef Sztabu Gen. WP w latach 1952-65, który był kolegą gen. Aleksieja Pietrowa.
- 58 R. Kałużny, Układ Warszawski 1955-1991, w: „Zeszyt Naukowy WSOWL” nr 1(147), Wrocław 2008, s. 190.
- 59 D. Watt, Soviet military mapping, „Cartographic”, November 30, 2005, Canadian Cartographic Association.
- 60 W 1956 r. Zarząd Topograficzny Szt. Gen. WP wydrukował dla Rosjan na podstawie ich materiałów 130 godeł map w skali 1:100 000 na obszar Szwecji.
- 61 W artykułach tych jest wymienionych ponad 100 planów w skali 1:10 000 i 1:25 000, głównych miast i portów Wielkiej Brytanii.
- 62 Calais jest najważniejszym portem pasażerskim Francji. Z jego brzegu widać Wielką Brytanię.
- 63 ZSRR nie podpisał *Konwencji z Berna*, która określa przepisy ochrony własności intelektualnej oraz skutki ich łamania. Dlatego bezkarnie wykorzystywano wydawnictwa kartograficzne innych państw.
- 64 Według raportu Macierewicza o WSI w tej centrali służyło bardzo wielu agentów wywiadu wojskowego.
- 65 T. Naumięko został zwolniony z aresztu śledczego w lutym 1955 r., niezwłocznie rozpoczął pracę w CUGiK, a kontynuował ją w Państwowym Przedsiębiorstwie Fotogrametrii oraz Państwowym Przedsiębiorstwie Wydawnictw Kartograficznych, skąd powrócił do służby w WP.
- 66 Miało to związek z odwołaniem 13 listopada 1956 r. przez Sejm, na wniosek premiera Cyrankiewicza, wicepremiera i ministra obrony narodowej Konstantego Rokossowskiego.
- 67 W latach 1953-90 istniały trzy okręgi wojskowe: Pomorski, Warszawski i Śląski. W latach 1953-56 dowódcami okręgów byli generałowie Armii Czerwonej.
- 68 W składnicy w Białobrzegach mapy przechowywane były w 9 żelbetonowych schronach; stropy tych schronów miały grubość 3 metrów (wcześniej były one wykorzystywane jako zapasowe stanowisko dowodzenia armii).
- 69 Szerzej w: „Polska Technika Lotnicza, Materiały Historyczne” nr 6/2004, s. 4 (samolot fotografometryczny MD-12F stoi na otwartym powietrzu w Muzeum Lotnictwa w Krakowie).
- 70 Przykładem opracowywania przez Rosjan map na obszar Polski jest kilkanaście planów miast w skali 1:10 000 z 1986 r. wykonanych na podstawie polskich materiałów źródłowych w rosyjskiej wersji językowej. Zaznaczono na nim kolorem fioletowym urzędy i zakłady przemysłowe ważne z punktu widzenia wojskowego, podano na nich charakterystyki techniczne urządzeń drogowych i hydrotechnicznych. Identyczne plany miast Rosjanie wykonywali na terytorium Wielkiej Brytanii, RFN, Belgii, Holandii, Francji, Szwecji.
- 71 W tym czasie każdy oficer wojskowy miał wystawiać w ramach UW armię ogólnowojskową.
- 72 Podano, że bezpośrednią przyczyną zwolnienia było dopuszczenie do oznaczenia w *Atlasie Świata* Jerozolimy jako stolicy Izraela. W 1968 r. w wyniku antysemickiej nagonki komunistycznych władz zwolniono z wojska ok. 2000 oficerów pochodzenia żydowskiego.
- 73 W latach 1981-83 był komisarzem Komitetu Obrony Kraju na woj. krakowskie.
- 74 Pojedyncze egzemplarze tej książki jako „białe kruki” znajdują się tylko w niektórych bibliotekach akademickich i wojskowych.
- 75 Potwierdzeniem tej tezy jest mapa w skali 1:50 000 Luandy, stolicy Angolii wykonana przez Rosjan (w cyrylicy) w 1970 r.
- 76 Program ten miał na celu stworzenie warunków współpracy między państwami członkowskimi NATO a krajami aspirującymi do tego miana, a także mechanizmów współpracy tychże państw w zakresie ładu, bezpieczeństwa oraz stabilizacji w Europie. Formalnie Federacja Rosyjska deklarowała współpracę w ramach PdP.
- 77 Pierwsze oficjalne spotkanie szefów Sztabów Gen. Rosji i Polski równoznaczne ze wznowieniem po wieloletniej przerwie wojskowych kontaktów roboczych na tym szczeblu miało miejsce dopiero 1 września 2009 r.
- 78 Komisja ta formalnie rozpoczęła pracę dopiero w 1946 r., pierwszym jej przewodniczącym był prof. Stanisław Srokowski, po II wojnie światowej pierwszy prezes Polskiego Towarzystwa Geograficznego.
- 79 Umowa pomiędzy rządem ZSRR a Tymczasowym Rządem Jedności Narodowej o granicy została podpisana 16 sierpnia 1945 r. Na Zaolziu po wojnie działała administracja polska,

- następnie sporne tereny zostały, zgodnie z życzeniem Stalina, przyznane Czechosłowacji.
- 80 Planheft Osteuropa ehemals Polnischer Raum, Berlin 1944.
- 81 W 1948 r. WIG wydał dla wojsk instrukcję: *Znaki i objaśnienia do map ZSRR w skalach 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000, 1:500 000, 1:1 000 000*.
- 82 W latach 1952-59 odbywały się konferencje geodezyjnej służby ZSRR i krajów demokracji ludowej, a w latach 1960-89 konferencje geodezyjnych służb państw socjalistycznych. Organizowano je początkowo co 2 lata, a następnie co 3-4. W sumie odbyło się 13 konferencji, w których uczestniczyli szefowie cywilnych służb geodezyjnych oraz szefowie wojskowych służb topograficznych armii państw Układu Warszawskiego.
- 83 W Czechosłowacji układ 1942 wprowadzono trzy miesiące później i nazwano układem 1952.
- 84 W 1952 r. zostały przetłumaczone z języka rosyjskiego i wydane przez Zarząd Topograficzny (w stopce wydawniczej występują Wojskowe Zakłady Kartograficzne) podstawowe instrukcje związane z opracowaniem i wydaniem map według wzorów radzieckich.
- 85 Z. Tomaszewski, Unifikacja map topograficznych w Polsce według wzorów radzieckich po II wojnie światowej, rękopis z 1996 r.
- 86 D. Grabiec, M. Konkol, Układy odniesienia i odwzorowania opracowań kartograficznych BHMW w latach 1927-2006 w: „Przegląd Hydrograficzny” nr 3/2007 r.
- 87 Należy wspomnieć, że już wcześniej dekretem z 1946 r. powołano Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, którego rolą była cenzura wszystkich obszarów działalności społecznej w państwie.
- 88 B. Konopska, Cenzura w kartografii okresu PRL na przykładzie map do użytku ogólnego, „Polski Przegląd Kartograficzny”, tom 39, 2007, nr 1, s. 50.
- 89 S.M. Leszczycki, Życie na przełomie: 1907-1990, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 36/1991, z. 3, s. 1-54.
- 90 W. Grygorenko, Kartografia polska w latach 1945-1990 w potrzasku reorganizacji i cenzury, w: „Polski Przegląd Kartograficzny”, tom 23, nr 1-2, 1991.
- 91 Historie Topografické Služby Československé Armády 1918-1992, Praha 1993, s. 81.; D. Unverhau, State Security and Mapping in the DDR, Map Falsification as a Consequence of Excessive Secrecy? Archiv zur DDR- Staatssicherheit, volume 7, Berlin 2006, s. 59.
- 92 Pierwszy KH-I został wystrzelony 18 sierpnia 1960 r., ostatni KH4B – 31 maja 1972 r.
- 93 Raport on the Official Trip from 26 May to 1 June 1964 to the Main Administration for Geodesy and Cartography in Moscow, s. 6, w: D. Unverhau, State Security and Mapping in the DDR, Map Falsification as a Consequence of Excessive Secrecy? Archiv zur DDR- Staatssicherheit, volume 7, Berlin 2006, s. 233.
- 94 Zarys dziejów Sztabu Generalnego (Głównego) Wojska Polskiego, Warszawa 2002.
- 95 Gen. płk Jurij Bordziłowski Wiaczesławowicz, narodowości ukraińskiej, pełnił służbę w Wojsku Polskim w latach 1944-68. Od 23 marca 1954 r. do lutego 1965 r. był szefem Sztabu Generalnego WP i jednocześnie wiceministrem Obrony Narodowej. Wydał rozkaz krwawego stłumienia protestów ludności w czasie wydarzeń poznańskiego Czerwca '56.
- 96 T. Naumienco, Udział wojska w pomiarach granicy wschodniej R. P. – prace polowe, „WSC” nr 1/1948, s. 20-29; D. Tomczak, Człowiek, który wytyczał granicę. Rozmowa z prof. St. Pietkiewiczem, „Przyjaźń” nr 28 (1742), 17 września 1982, s. 16-17.
- 97 Wywiad: Jak podzielono Tokary, czyli szczawiowa z jankiem na pożeganie, „Głos Siemiatycz” z 27 maja 2009 r.
- 98 Wprowadzenie nowego układu wynikało z uchwały nr 01/68 Komitetu Obrony Kraju z 25 września 1968 r., której celem było ograniczenie dostępu instytucji cywilnych do korzystania z układu współrzędnych 1942. Należy zaznaczyć, że było to naśladowanie rozwiązań radzieckich wprowadzonych w 1963 r.
- 99 Tymczasową instrukcję o opracowaniu i przygotowaniu do druku map topograficznych w skali 1:25 000 i 1:50 000 wprowadzono zarządzeniem nr 4 Sztabu z 16 lutego 1954 r. podpisanym przez prezesa Centralnego Urzędu Geodezji i Kartografii J. Rabanowskiego i zastępcę szefa Sztabu Generalnego WP gen. B. Pigarewicza.
- 100 Z. Biesaga, Mapy topograficzne opracowane przez Służbę Topograficzną WP w latach 1945-1973, referat wygłoszony 23 października 1973 r. podczas odbioru ostatniego arkusza zdjęcia topograficznego wykonanego przez Służbę Topograficzną WP.
- 101 Komplet dyapozytywów tych map otrzymano od Rosjan, zmieniano jedynie pisownię nazw z języka rosyjskiego na polski oraz legendę mapy.
- 102 Znaki topograficzne, wzory pism oraz skróty dla map w skali: 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000, sygn. Szt. Gen. 99/52, Warszawa 1952.
- 103 H. Bednarek, Automatyzacja opracowań fotogrametrycznych w Służbie Topograficznej Wojska Polskiego, w: 60-lecie Polskiego... cz. II, s. 11-14.
- 104 Od tego roku we wszystkich państwach bloku wschodniego cywilne służby geodezyjno-kartograficzne musiały opracowywać mapy w nowych układach. W Czechosłowacji cywilna służba powróciła do układu S-JTSK (System Jednolitej Sieci Katastralnej) opracowanego w 1922 r. (odwzorowanie Krovaka oparte na elipsoidzie Bessela).
- 105 Opracowanie zbiorowe pod red. Jacka Paślowskiego, Wprowadzenie do kartografii i topografii, Wyd. Nowa Era, Wrocław 2006, s. 264 oraz M. Stankiewicz, A. Głażewski, Współczesne mapy topograficzne w wersji cywilnej, w: Kartografia polska u progu XXI wieku, materiały XVII Ogólnopolskiej Konferencji Kartograficznej 2000, GUGiK, Warszawa 2000, s. 7.
- 106 W 1985 r. został wydany jeden próbny arkusz (Gdańsk).
- 107 Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z 8 sierpnia 2000 r. w sprawie państwowego systemu odniesień przestrzennych układ współrzędnych 1965 oraz lokalne układy współrzędnych mogły być stosowane do 31 grudnia 2009 r.
- 108 M. Stankiewicz, A. Głażewski, Współczesne mapy topograficzne w wersji cywilnej, w: Kartografia polska u progu XXI wieku, materiały XXVII ogólnopolskiej konferencji kartograficznej 2000, GUGiK, Warszawa 2000, s. 8.
- 109 Obecnie ocenia się jako absurd utrzymywanie wówczas tych map jako poufnych, były to bowiem faktycznie mapy geograficzne.
- 110 St. Mozolewski, J. Ziuzia, Jawne mapy topograficzne, w: „Wiadomości Służby Topograficznej” nr 3/1991, s. 17-18.
- 111 St. Noworol, Wydawnictwa Służby Topograficznej dla potrzeb zabezpieczenia topograficznego Sił Zbrojnych,
- w: III Konferencja Naukowa nt. Zabezpieczenie topograficzne i meteorologiczne oraz rozpoznania powietrznego działań bojowych wojsk, wyd. Wojskowa Akademia Techniczna, Warszawa 1987, s. 61-66; Katalog map i innych wydawnictw Zarządu Topograficznego Sztabu Generalnego WP, sygn. Szt. Gen.: 474/69, Warszawa 1969; 724/75, Warszawa 1975; 1271/86, Warszawa 1986.
- 112 Opracowanie zbiorowe pod red. Jacka Paślowskiego, Wprowadzenie do kartografii i topografii, Wyd. Nowa Era, Wrocław 2006, s. 303.
- 113 G. Papa'y, Politics and Cartography, w: Archiv zur DDR-Staatssicherheit volume 7, Berlin 2006, s. 9.
- 114 Informacja na podstawie relacji płk. Czesława Sworowskiego – uczestnika rozmów.
- 115 Nie należy na tej podstawie wysuwać wniosków, że mapy wykonane przez Służbę Topograficzną WP były gorsze od map radzieckich. W latach 80. prowadzono w Wojsku Polskim badania dotyczące zawartości informacyjnej map topograficznych. Z badań wynikało, że mapy, szczególnie w skali 1:200 000, zawierają zbyt dużo szczegółów i informacji, dlatego postanowiono na tych mapach zgeneralizować rzeźbę terenu i nie przedstawiać elementów terenowych charakterystycznych dla skali 1:100 000 i 1:50 000.
- 116 Inspiracją do podjęcia prac nad atlasem były prawdopodobnie atlasy wydane wcześniej przez inne służby, m.in. przez ZSRR „Atlas Oficera” i „Atlas Mira” (wyd. 1954, 1962). Znacznie wcześniej niż w Polsce, bo w 1965 r., był wydany atlas w Czechosłowacji, a prace nad nim podjęto w 1957 r. (Historie Topografické Služby Československé Armády 1918-1992, Praha 1993, s. 55).
- 117 W. Grygorenko, Kartografia polska w latach 1945-1990 w potrzasku reorganizacji i cenzury, w: „Polski Przegląd Kartograficzny”, nr 1-2/1991, s. 1-7.
- 118 Wersja angielska odpowiadała treści wydania polskiego, tłumaczone nazwy były autoryzowane przez wydawcę brytyjskiego. S. Józwicki, Jak powstał Atlas Świata Służby Topograficznej Wojska Polskiego (W dwudziestą rocznicę opublikowania atlasu), „Polski Przegląd Kartograficzny”, nr 1/1988, 120.
- 119 A. Marcinkiewicz, Sala tradycji Służby Topograficznej Wojska Polskiego, w: „Wiadomości Służby Topograficznej” nr 3/1991, s.13.
- 120 Chodziło o oznaczenie w *Atlasie Świata* Jerozolimy jako stolicy Izraela – zresztą za zgodą Ministerstwa Spraw Zagranicznych PRL. Zostało to uznane za przestępstwo. Do tej pory ONZ i większość państw, w tym Polska, nie uznają statusu Jerozolimy jako stolicy, dlatego większość przedstawicielstw dyplomatycznych mieści się w Tel Awiwie. (S. Józwicki, *gen. T. Naumienco 1903-1987*, w: „Polski Przegląd Kartograficzny”, nr 4/1987, s. 189).
- 121 Gen. T. Naumienco wystosował w 1971 r. specjalny list do pierwszego sekretarza KC PZPR, prosząc go o pomoc w uruchomieniu drugiego wydania, kolejny list skierował w 1979 r. do ministra obrony narodowej. Wszystkie wysiłki okazały się bezskuteczne.

DEKRET

z dnia 30 marca 1945 r.

o pomiarach kraju i organizacji miernictwa

Na podstawie ustawy z dnia 3 stycznia 1945 r., o trybie wydawania dekretów z mocą ustawy (Dz. U. R. P. Nr. 1, poz. 1) — Rada Ministrów postanawia, a Prezydium Krajowej Rady Narodowej zatwierdza, co następuje:

Art. 1. Tworzy się przy Prezydium Rady Ministrów — Główny Urząd Pomiarów Kraju i związane z tym urzędem Państwową Radę Mierniczą oraz Geodezyjny Instytut Naukowo-Badawczy.

Art. 2. Celem Głównego Urzędu Pomiarów Kraju jest sporządzenie jednolitej mapy gospodarczej Państwa, stale aktualizowanej, jako podstawy do:

- a) planowania gospodarczego i administracyjnego,
- b) prowadzenia ksiąg hipotecznych i katastru gruntowego,
- c) opracowywania map dla celów specjalnych,

Art. 3. Do zakresu działania Głównego Urzędu Pomiarów Kraju należy:

- a) przeprowadzenie, ewidencja i aktualizacja pomiarów podstawowych, szczegółowych oraz stosowanych, z wyjątkiem pomiarów stosowanych, wykonywanych przez inne urzędy lub instytucje państwowe,
- b) nadzór, koordynowanie i ewidencja pomiarów stosowanych, przeprowadzanych przez inne urzędy i instytucje państwowe oraz pomiarów wykonywanych przez osoby uprawnione.
- c) pomiary granic państwa,
- d) prowadzenie katastru gruntowego,
- e) prace kartograficzne (opracowywanie i reprodukcja map i planów),
- f) prowadzenie archiwów mierniczych,
- g) ewidencja i dysponowanie narzędziami geodezyjnymi, na potrzeby urzędów i instytucji państwowych,
- h) opracowywanie i wydawanie przepisów pomiarowych i technicznych z zakresu zagadnień objętych niniejszym dekretem.
- i) współdziałanie z Ministerstwem Oświaty, w sprawach szkolnictwa mierniczego,
- j) nadzór nad mierniczymi,
- k) współdziałanie z właściwymi władzami i instytucjami w sprawach pomiarów długości,
- l) współdziałanie z urzędami i instytucjami państwowymi w sprawach organizacji miernictwa stosowanego.

Art. 4. Do zakresu działania Państwowej Rady Mierniczej należy opiniowanie wszelkich zagadnień z dziedziny miernictwa.

Art. 5. Do zakresu działania Geodezyjnego Instytutu Naukowo-Badawczego należy:

- a) przeprowadzenie studiów z zakresu techniki i organizacji miernictwa,

- b) organizowanie i opracowywanie zagadnień w zakresie geodezji,
- c) publikacja prac z zakresu działania Instytutu,
- d) współpraca z krajowymi i zagranicznymi instytucjami naukowymi, z zakresu geodezji.

Art. 6. (1) Prezes Rady Ministrów określi organizację Głównego Urzędu Pomiarów Kraju, skład i sposób powoływania członków Państwowej Rady Mierniczej, a w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej — organizację organów II i I instancji, podległych Głównemu Urzędowi Pomiarów Kraju;

(2) Prezes Rady Ministrów w porozumieniu z Ministrem Oświaty — określi organizację Geodezyjnego Instytutu Naukowo-Badawczego.

Art. 7. Budżety Głównego Urzędu Pomiarów Kraju, Państwowej Rady Mierniczej i Geodezyjnego Instytutu Naukowo-Badawczego objęte są budżetem Prezydium Rady Ministrów.

Art. 8. Z dniem wejścia w życie niniejszego dekretu, tracą moc obowiązującą przepisy z nim sprzeczne, a w szczególności: przepisy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 maja 1932 r., w sprawie zniesienia urzędu Ministra Robót Publicznych (Dz. U. R. P. Nr. 51, poz. 479), odnoszące się do zakresu działania objętego niniejszym dekretem.

Art. 9. Wykonanie niniejszego dekretu porucza się Prezesowi Rady Ministrów.

Art. 10. Dekret niniejszy wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Prezydent Krajowej Rady Narodowej:
Bolesław Bierut

Prezes Rady Ministrów:
Edward Osóbka-Morawski

Minister Obrony Narodowej:
Michał Żymierski
generał broni

w-z Minister Administracji Publicznej:
Edward Ochab

Minister Skarbu:
Konstanty Dąbrowski

Minister Oświaty:
Dr. Stanisław Skrzeszewski

w-z Minister Rolnictwa i Reform Rolnych:
Michał Szyszko

Minister Komunikacji:
Jan Rabanowski

Minister Przemysłu:
Hilary Minc

(Dz. U. R. P. Nr. 11, poz. 58 z 1945 r.).

(Dz. U. R. P. Nr. 24, poz. 144 z 1945 r.).

160
D E K R E T

z dnia 26 kwietnia 1948 r.

o prawie dokonywania zdjęć aerofotogrametrycznych.

Na podstawie art. 4 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej i ustawy z dnia 9 marca 1948 r. o upoważnieniu Rządu do wydawania dekretów z mocą ustawy (Dz. U. R. P. Nr 15, poz. 107) — Rada Ministrów postanawia, a Rada Państwa zatwierdza, co następuje:

Art. 1. Wyłączne prawo dokonywania zdjęć aerofotogrametrycznych dla wszelkich celów przysługuje Ministerstwu Obrony Narodowej i podległym mu organom.

Art. 2. Z majątku przedsiębiorstwa państwowego Polskie Linie Lotnicze „Lot“ wydziela się sprzęt, przyrządy, urządzenia i materiały pomocnicze przeznaczone do zdjęć aerofotogrametrycznych oraz archiwa aerofotogrametryczne, oddaje się je na własność Skarbowi Państwa i przekazuje pod zarząd Ministra Obrony Narodowej.

Art. 3. 1. Szczegółowe określenie majątku, podlegającego wydzieleniu (art. 2), tryb jego wydzielenia, oddania na własność Skarbu Państwa oraz przekazania i przejęcia pod zarząd Ministra Obrony Narodowej tudzież rozrachunek z tytułu tego przejęcia między Skarbem Państwa a przedsiębiorstwem państwowym Polskie Linie Lotnicze „Lot“ — nastąpi w drodze porozumienia Ministrów: Obrony Narodowej, Komunikacji i Skarbu.

2. Tryb przyjmowania zamówień na zdjęcia aerofotogrametryczne oraz wydawania dokona-

nych zdjęć określi Minister Obrony Narodowej w porozumieniu z Ministrem Bezpieczeństwa Publicznego.

Art. 4. Z dniem wejścia w życie niniejszego dekretu tracą moc obowiązującą przepisy z nim sprzeczne, a w szczególności art. 3 pkt 3 ustawy z dnia 3 stycznia 1946 r. o utworzeniu przedsiębiorstwa państwowego Polskie Linie Lotnicze „Lot“ (Dz. U. R. P. Nr 3, poz. 21).

Art. 5. Wykonanie niniejszego dekretu porucza się Ministrom: Obrony Narodowej, Komunikacji i Skarbu.

Art. 6. Dekret niniejszy wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Prezydent Rzeczypospolitej:

Bolesław Bierut

Prezes Rady Ministrów:

Józef Cyrankiewicz

Minister Obrony Narodowej:

Michał Żymierski
Marszałek Polski

Minister Komunikacji:

Jan Rabanowski

Minister Skarbu:

Konstanty Dąbrowski

Minister Bezpieczeństwa Publicznego:

Stanisław Radkiewicz

ZARZĄDZENIE Nr 32 PREZESA RADY MINISTRÓW

z dnia 8 kwietnia 1970 r.

w sprawie dokonywania zdjęć lotniczych dla celów publikacyjnych.

W celu uregulowania spraw związanych z dokonywaniem dla celów publikacyjnych zdjęć terenu Państwa z góry zarządza się, co następuje:

§ 1. 1. Dokonywanie i publikowanie zdjęć lotniczych terenów położonych na obszarze Państwa wymaga zezwolenia Ministra Obrony Narodowej lub organów wojskowych przez niego upoważnionych.

2. Zdjęciami lotniczymi, o których mowa w ust. 1, są zdjęcia fotograficzne, filmowe i obrazy telewizyjne, dokonywane ze środków poruszających się w powietrzu, zawierające elementy aerofotogrametryczne przydatne do zestawienia lub aktualizacji dokumentów kartograficznych.

3. Zasady i tryb udzielania zezwoleń na dokonywanie zdjęć lotniczych i ich publikowanie określa Minister Obrony Narodowej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych.

§ 2. W wypadkach uzasadnionych względami bezpieczeństwa Państwa lub ochrony jego interesów politycznych i gospodarczych organ wojskowy udzielający zezwolenia na dokonywanie zdjęć lotniczych może występować o opinię co do możliwości dokonywania lub publikowania takich zdjęć do właściwego ministra, kierownika urzędu centralnego lub naczelnego organu spółdzielczego.

§ 3. 1. Instytucje, które otrzymały zezwolenie na dokonywanie zdjęć lotniczych, obowiązane są zgodnie z przepisami wydanymi przez właściwych ministrów, kierowników urzędów centralnych lub naczelnego organu spółdzielczego zapewnić ochronę tajemnicy państwowej i służbowej w trakcie dokonywania zdjęć oraz przechowywania i obróbki laboratoryjnej materiałów fotograficznych i filmowych.

2. Nadzór nad realizacją przepisu ust. 1 sprawują:

- 1) Minister Obrony Narodowej lub upoważnione przez niego organy wojskowe — w odniesieniu do instytucji wojskowych,
- 2) Minister Spraw Wewnętrznych lub upoważnione przez niego organy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych — w odniesieniu do podległych jednostek oraz instytucji centralnych innych resortów.

3. Tryb wykonywania nadzoru, o którym mowa w ust. 2, określają według właściwości Ministrowie Obrony Narodowej i Spraw Wewnętrznych.

§ 4. Zasady i tryb dokonywania zdjęć aerofotogrametrycznych przez jednostki państwowej służby geodezyjnej i kartograficznej dla potrzeb związanych z wykonywaniem robót geodezyjnych i kartograficznych, o których mowa w art. 1 dekretu z dnia 26 kwietnia 1948 r. o prawie dokonywania zdjęć aerofotogrametrycznych (Dz. U. Nr 24, poz. 160) oraz w § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 czerwca 1956 r. w sprawie zakresu działania organów państwowej służby geodezyjnej i kartograficznej (Dz. U. Nr 40, poz. 182), określa Minister Obrony Narodowej w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych.

§ 5. Tracą moc dotychczasowe przepisy w sprawach dokonywania zdjęć lotniczych dla celów publikacyjnych, sprzeczne z niniejszym zarządzeniem.

§ 6. Zarządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

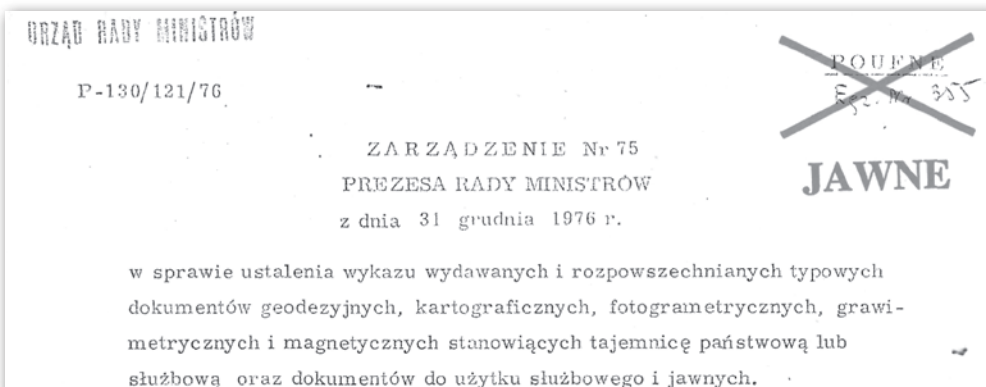
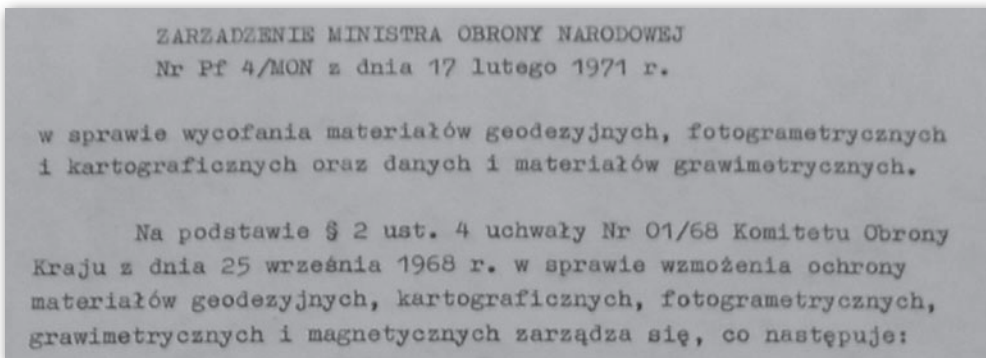
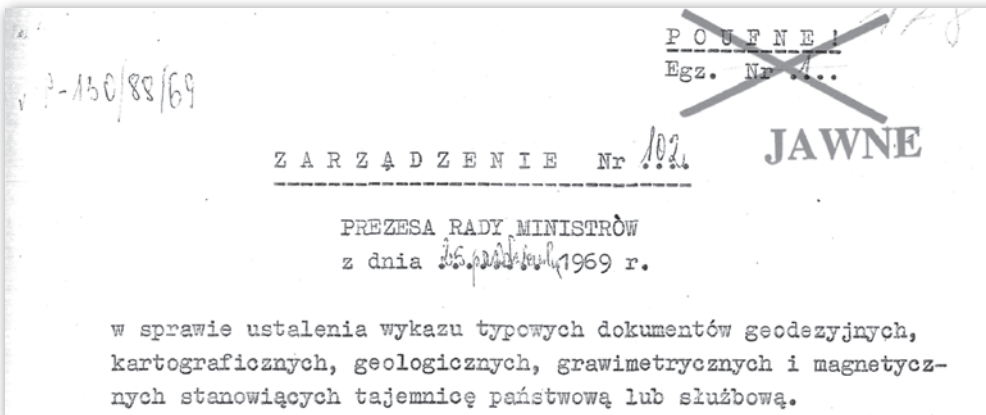
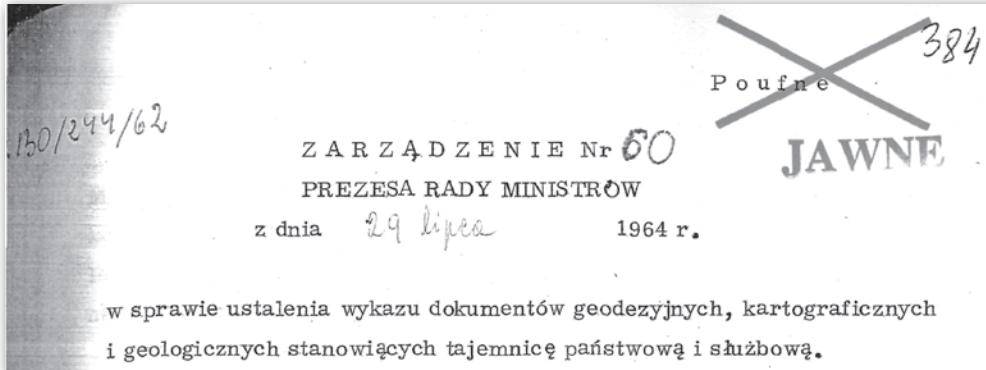
Prezes Rady Ministrów: *J. Cyrankiewicz*

Załącznik 3. Akty prawne utajniające układy geodezyjne i mapy topograficzne

Dekret o gospodarowaniu papierem z 1948 r. (Dz. Ustaw RP 1948 r., Nr 24)

Dekret o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej z 26 października 1949 r.

Uchwała Rady Ministrów nr 570/52 z dnia 9 lipca 1952 r. o utajnienie map topograficznych

CENZURA CYWILNA
Prowadzona przez GUGIK (Kontrola Wydawnictw Kartograficznych) i Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (GUKPPIW)

RZECZPOSPOLITA POLSKA
 MINISTERSTWO
 ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

Warszawa, dnia 12 CZERWCA 1946. 20

L. dz. I.00rg. 4686/46
 wytyczenie granicy
 wschodniej. -

Do
 Ob. Wojewody
 w Białymstoku

351

Stosownie do art. 2 ust. 2 umowy między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich z dnia 16 sierpnia 1945r. o Polsko-Radzieckiej Granicy Państwowej utworzona została i podjęła czynności Mieszana Komisja Delimitacyjna Polsko-Radziecka z siedzibą w Warszawie.

W charakterze jej organów działa w terenie sześć Podkomisji /polskich i tyleż radzieckich/ w tym na podległym Ob. Województwie obszarze dwie: V-ta i VI-ta.

V-ta Podkomisja z siedzibą w Niemirowie w składzie ze strony polskiej:

Ppłk Rychlewski Józef	- Przewodniczący
Dr Pietkiewicz Stanisław	- Wiceprzewodniczący
Inż. Leszkiewicz Jan	- Członek Komisji
Nowakowska Alicja	- Sekretarz

na zadanie wytyczenia granicy na odcinku od punktu położonego o 400-500 m. na wschód od Niemirowa drogą lądową do rozgałęzienia dróg, znajdujących się o 1 km na północno-wschód od wsi Krynki. - Długość odcinka około 135 km.

VI-ta Podkomisja z siedzibą w Kuźnicy w składzie ze strony polskiej:

Prof. Gorzuchowski Stanisław	- Przewodniczący
Kpt Ziębiński Maksymilian	- Wiceprzewodniczący
Ponoski Zygmunt	- Członek Komisji
Dąbowski Zdzisław	- Sekretarz

na zadanie wytyczenia granicy na odcinku od rozgałęzienia dróg, znajdujących się o 1 km na północno-wschód od wsi Krynki do styku granic Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, Rzeczpospolitej Polskiej i b. Prus Wschodnich.

Na odcinku V-tym prowadzi prace Komisja Delimitacyjna Polska /przy współudziale Radzieckiej/, na odcinku VI-tym - Komisja Delimitacyjna Radziecka /przy współudziale Polskiej/

Prace rozporządzone zostały w dniu 5 czerwca b.r.

Komunikując powyższe, M.A.P. prosi Ob. Wojewodę o niezwłoczne zainteresowanie się sprawą, nawiązanie i utrzymywanie kontaktu z Przewodniczącymi Podkomisji Polskich oraz udzielanie im w razie potrzeby pomocy w ich pracy.

Urząd Wojewódzki Białostocki
 Wpłynęło 15 CZER 1946
 Nr. S. P. II. 2/4/46
 Załączników

Dr A. Zaruk-Michałski/
 Podsekretarz Stanu

Wydawca Geodeta Sp. z o.o.

Redakcja:

02-541 Warszawa,

ul. Narbutta 40/20,

tel./faks (0 22) 849-41-63, 646-87-44

e-mail: redakcja@geoforum.pl,

www.geoforum.pl

Zespół redakcyjny:

Katarzyna Pakuła-Kwiecińska (redaktor naczelny),

Anna Wardziak (sekretarz redakcji),

Jerzy Przywara, Bożena Baranek,

Jerzy Królikowski, Joanna Mostowska

Opracowanie graficzne: Andrzej Rosolek

Korekta: Hanna Szamalin

Druk: Drukarnia Taurus

